

ਮਈ 2020

ਅੰਕ 1

<https://t.me/PunjabiNewspaper>

ਅੰਬਰ

ਪਹਿਲਾ ਅੰਕ

ਮੰਦਿਰ

ਸੰਪਾਦਕ

ਮੀਤ ਅਨਮੇਲ

ਸਲਾਹਕਾਰੀ ਬੋਰਡ

ਰਵਿੰਦਰ 'ਰਵੀ'
ਪ੍ਰਭਜੇਤ 'ਸੇਹੀ'

ਡਿਜਾਈਨਿੰਗ ਟੀਮ

ਰੋਹਿਤ ਸ਼ਰਮਾ
ਮੀਤ ਅਨਮੇਲ

ਕਨੂੰਨੀ ਸਲਾਹਕਾਰ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ
(ਲੁਧਿਆਣਾ)

ਦਾਹਤਕ

- ਇਹ ਪੁਸ਼ਟ ਛੁਲੀ ਹੈ / ਓਸੇ / 5
- ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ / ਨਵਡੇਸ਼ ਭਾਰਤੀ / 15
- ਮੁਰਖ / ਨਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ / 32
- ਅੰਕਲ ਜੀ / ਜਲਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੌਹਲ / 34
- ਮਾਂ ਬੋਲੀ / ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਫਰ / 68
- ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ / ਘੁੱਵਾ ਸਿੰਘ / 76

ਕਥਾ / ਕਹਾਣੀ

- ਲਾਲਸਾ / ਲਿਓ ਟਾਲਸਟਾਏ / 12
- ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ / ਅੰਜਲਾ ਸਿਵਦੀਪ / 22
- ਜਹਿਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ / ਬਲਰਾਮ ਅਗਰਵਾਲ / 29
- ਟ੍ਰਿਪਲ ਵਿਲਟਰ ਟੈਸਟ / ਸੁਕਰਾਤ / 44
- ਮੈਨ ਦੀ...ਬਾਬਾ...ਦਾਰਾ / ਸੁਖਜੀਤ / 48
- ਬੇਵੁਜ਼ਗਾਰੀ / ਰਾਜਦੀਪ 'ਤੁਰ' / 81

ਗਾਜ਼ਲ / ਕਵਿਤਾ / ਗੀਤ

- ਗਾਜ਼ਲ / ਗੁਰਦੇਸ਼ ਕੌਰਾਵਾਲਾ / 8
- ਕਵਿਤਾ / ਅਮਿਤੇਜ਼ / 9
- ਗੀਤ / ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਯਾਸੀ / 19
- ਕਵਿਤਾ / ਸਬੀਰ ਹੋਂਦਾ / 21
- ਗਾਜ਼ਲ / ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ / 30
- ਕਵਿਤਾ / ਪ੍ਰਭਜੇਤ 'ਸੇਹੀ' / 31
- ਗਾਜ਼ਲ / ਮੰਗਲ ਮਦਾਨ / 46
- ਕਵਿਤਾ / ਬਲਜੀਤ ਮਲਹਾਂਸ / 47
- ਗਾਜ਼ਲ / ਵਿਸੇ ਵਿਵੇਕ / 74
- ਕਵਿਤਾ / ਜਸਪਾਲ ਘਾਟੀ / 75
- ਕਵਿਤਾ / ਖੁਸ਼ਦੀਰ ਕੌਰ ਵਿੱਲੋਂ / 78
- ਕਵਿਤਾ / ਸੁਦੀਪ ਸਰੋਦ / 79
- ਕਵਿਤਾ / ਸਹੇ ਅੱਖਰ / 79
- ਕਵਿਤਾ / ਬੀਬਾ ਬਲਹੰਡ / 80
- ਕਵਿਤਾ / ਮੀਤ ਅਨਮੇਲ / 82

ਕਿਤਾਬਾਂ ਸਮੀਖਿਆ

- ਕੁਝ ਕਹੇ ਕਿਤਾਬ / ਪ੍ਰਭਜੇਤ ਸੇਹੀ / 38

ਹਾਸ ਰੰਗ

- ਵਿੱਸਾ / ਮੁੱਲਾ ਨਸ਼ੁਦੀਨ / 33

ਪੰਜ ਸਵਾਲ

- ਜਵਾਬ / ਦਰਸ਼ਨ ਬੁਟਰ / 70

ਸਾਹਿਤਕ 'ਅੰਬਰ' ਅਥਾਹ... ਅਮੁੱਕ...

ਈ-ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਮਨ 'ਚ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਵੀ ਥਾਪੜਾ ਦੇ ਕੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਸੌਂਕ ਸੌਂਕ 'ਚ ਸਹੇਡੇ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕੁਝ ਕੁ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਹੀ ਇੱਕ ਭਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਸਾਹਿਤਕ ਰਸਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਆਰੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੀ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਸਭ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੀਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਸਾਹਿਤਕ ਦੋਸਤ/ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਰਵਿੰਦਰ ਰਵੀ ਤੇ ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸੋਹੀ ਇਸ ਸੰਕਟ 'ਚ ਮੇਰੇ ਤਾਰਣਹਾਰ ਬਣੇ। ਪਿਆਰੇ ਦੋਸਤ ਰੋਹਿਤ ਸ਼ਰਮਾ ਨੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨਗ ਕਰਨ 'ਚ ਮਦਦ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਸਲਾਹਾਂ ਦੇ ਕੇ ਮੇਰਾ ਹੌਸਲਾ ਵਧਾਇਆ, ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਜਿੰਨਾਂ ਕੁ ਹੋ ਸਕਿਆ ਪਹਿਲੇ ਅੰਕ ਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਲਈ ਪੜਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਕਮੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆ ਪਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਇਹ ਕਮੀਆਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਦੋਸਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਗਾਊ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਸ਼ਵਰੇ ਅਸੀਂ ਧਿਆਨ 'ਚ ਰੱਖ ਲਏ ਹਨ ਤੇ ਅਗਲੇ ਅੰਕਾਂ 'ਚ ਅਮਲ 'ਚ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਪੁਰਜ਼ੋਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਤੇ ਆਪ ਸਭ ਵੱਲੋਂ 'ਅੰਬਰ' ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਬੇਹਤਰ ਬਨਾਏ ਜਾਣ ਲਈ ਸੁਝਾਅ ਭੇਜੇ ਜਾਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਅੰਬਰ ਵਾਂਗ ਅਥਾਹ ਹੈ ਅਮੁੱਕ ਹੈ। ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਅੰਬਰ ਜ਼ਰੀਏ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨਤਾ ਇੰਝ ਹੀ ਪਾਠਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ। ਇਹ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਜਤਨ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਤੀਸਹਿਰਦਾ ਦੇ ਰੂਪ 'ਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚ ਸਿਜਦਾ ਮਾਤਰ ਹੈ।

— ਮੀਤ ਅਨਮੇਲ

ਕੋਰੋਨਾ (COVID 19) ਨੂੰ ਡੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕੋ

ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਬਾਰ ਬਾਰ ਧੋਵੋ

ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਿਤ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲਕੋਹਲ ਅਧਾਰਤ ਸੈਨੇਟਾਇਜ਼ਰ ਨਾਲ ਰਗਡਾਂ ਕੇ ਸਾਫ਼ ਕਰੋ ਜਾਂ ਸਾਬਣ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਘੱਟ ਘੱਟ 30 ਸੈਕੰਡ ਲਈ ਧੋਵੋ ।

ਅੱਖਾਂ, ਨੌਕ ਤੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਛੁਹਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰੋ ਹੱਥ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਇਰਸ ਯੁਕਤ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਵਾਰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੋ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਾਇਰਸ ਹੱਥਾਂ ਤੋਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਨੌਕ ਜਾਂ ਮੂੰਹ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵਾਇਰਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰਿਕ ਦੂਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੋ

ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਹਰ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਖੰਘ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਛਿੱਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਵਿਚਕਾਰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ 1 ਮੀਟਰ (3 ਫੁੱਟ) ਦੀ ਦੂਰੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖੋ ।

ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਬੁਖਾਰ, ਖੰਘ, ਜੁਕਾਮ ਜਾਂ ਸਾਹ ਲੈਣ 'ਚ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜਲਦੀ ਤੋਂ ਡਾਕਟਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲੱਭੋ ।

ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਬੀਮਾਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ਤਾਂ ਘਰ ਰਹੋ । ਜੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬੁਖਾਰ, ਖੰਘ, ਜੁਕਾਮ ਅਤੇ ਸਾਹ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਓ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨੇੜਲੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਕਾਲ ਕਰੋ ।

ਇਹ ਪੂਜਾ ਝੁਠੀ ਹੈ - ਓਸੋ

ਜਾਰਜ ਬਰਨਾਅਡ ਸ਼ਾਅ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ 'ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਉਣਗੇ, ਜਦੋਂ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀਂ ਆਪਣੀਆ ਪਤਨੀਆਂ ਕੋਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਆ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਜਾ ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਚੁੰਮਨ ਦੇ ਆ । ਕਹਿ ਦਈਂ ਕਿ ਪਤੀ ਨੇ ਭੇਜਿਆ ਹੈ । ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰਾ ਕੰਮ ਤੋਂ ਵੇਹਲ ਨਹੀਂ ਏ, ਤੇ ਇਹ ਛੋਟੇ ਮੋਟੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਨੌਕਰ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਹਦੇ ਲਈ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਦੀ ਜਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ।'

ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮ ਨਾਲ ਵੀ ਇਹੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਆ ਕੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵਜਾ ਜਾਇਆ

ਕਰ । ਪੂਜਾ ਕਰ ਜਾਇਆ ਕਰ । ਦੋ ਕੁ ਛੁੱਲ ਚੜਾ ਜਾਇਆ ਕਰ ।

ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਲਗਾ ਦਿੱਤਾ ।

ਉਹ ਵੀ ਵੀਹ-ਤੀਹ ਘਰਾਂ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਘੰਟੀ ਵਜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।

ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਘੰਟੀ ਵਜਾਉਣ ਦਾ ਕਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ । ਉਸਨੂੰ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ
ਕਿ ਰੱਬ ਨੇ ਘੰਟੀ ਸੁਣੀ ਜਾਂ ਨਹੀਂ । ਉਹ ਜੋ ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ,
ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਣ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਬਸ ।

ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਸਿਰ ਪਟਕਦਾ ਹੈ । ਕੁਝ ਵੀ ਬਕ-ਬਕਾ ਕੇ ਦੇੜਣ ਦੀ ਕਰਦਾ
ਹੈ । ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀਹ - ਤੀਹ ਜਗ੍ਹਾ ਜਾਣਾ ਹੈ । ਕੋਈ ਇਕ ਹੀ
ਰੱਬ ਹੈ ਕੀ ? ਕਈ ਮੰਦਰਾਂ 'ਚ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਹੈ । ਜਗ੍ਹਾ - ਜਗ੍ਹਾ ਜਾ ਕੇ
ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆ-ਕਰਮ ਕਰਕੇ ਭੱਜਦਾ ਹੈ ।

ਉਧਾਰ! ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਉਧਾਰ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹੋ ! ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰੇਮ ਵੀ ਉਧਾਰ
ਕਰਵਾ ਸਕਦੇ ਹੋ । ਆਖਿਰ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਹੀ ਹੈ ।

ਰੱਬ ਨਾਲ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ; ਵਿਚ ਦਲਾਲ ਰੱਖਦੇ ਹੋ ।

ਰੱਬ ਦੇ ਆਹਮਣੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠਦੇ ।

ਅਰੇ, ਜੇ ਛੁੱਲ ਚੜਾਉਣੇ ਨੇ — ਆਪ ਚੜਾਓ ।

ਜੇ ਦੀਪ ਜਗਾਉਣੇ ਨੇ — ਆਪ ਜਗਾਓ ।

ਜੇ ਨੱਚਣਾ-ਗਾਉਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪ ਨੱਚੋ-ਗਾਓ ।

ਇਹ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਟੱਟੂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪਾਠ - ਪੂਜਾ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹੋ ।

ਇਹ ਪੂਜਾ ਹੈ ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮਤਲਬ ਨਹੀਂ ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ
ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਹੈ ।

ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਕਦੇ ਹੋਵੇਗਾ, ਕਿਤੇ ਮਰਨ ਤੋਂ

ਬਾਅਦ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਰਹੇਗਾ ਕਿ ਬਈ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸੀ । ਤੀਹ ਰੁਪਏ ਮਹੀਨਾ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਕੁਝ ਤਾਂ ਖਿਆਲ ਰੱਖੋ । ਆਖਿਰ ਉਸ ਸਭ ਦਾ ਕੁਝ ਤਾਂ ਬਦਲਾ ਦਿਓ । ਬਹੁਤ ਸੁਣਦੇ ਆਏ ਸੀ ਕਿ ਪੁੰਨ ਦਾ ਫਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਕਿੱਥੇ ਹੈ ਫਲ, ਹੁਣ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ।

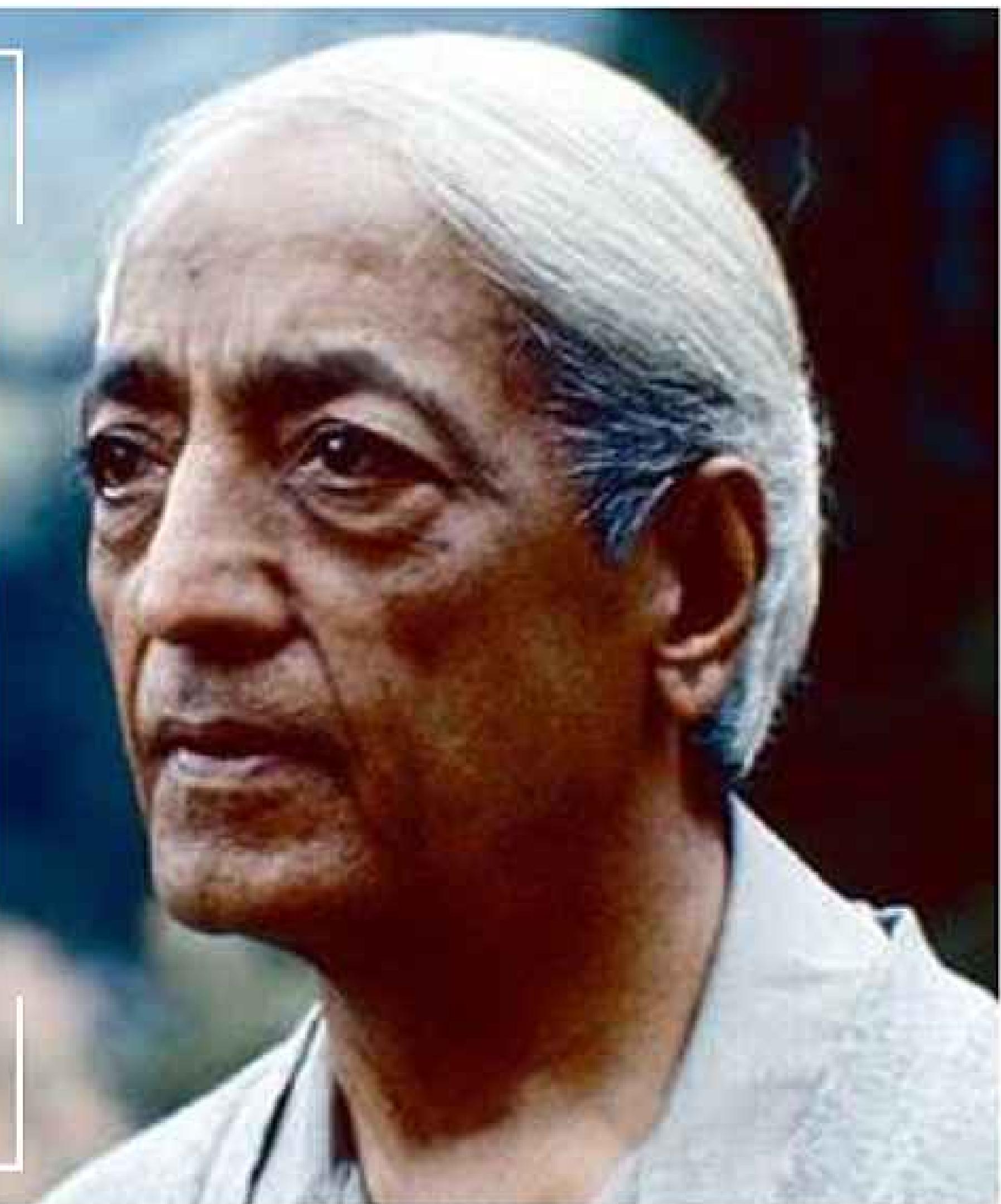
ਪਰ ਨਾ ਤੁਸੀਂ ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ; ਨਾ ਤੁਹਾਡੇ ਪੁਜਾਰੀ ਨੇ ਕੀਤੀ । ਪੁਜਾਰੀ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਮਤਲਬ ਸੀ ।

ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਦੇ ਲੋਭ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਕਈ ਬੀਮਾਂ ਕਰਵਾ ਰਹੇ ਹੋ । ਤੁਸੀਂ ਕੁਸ਼ਲ ਵਪਾਰੀ ਹੋ । ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ।

.....

ਮੰਦਿਰ, ਮਸਜਿਦ,
ਚਰਚ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ
ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ
ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ
ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਆਪਣਾ
ਗੂੜ੍ਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੇ
ਹਾਂ ।

— ਜੇ. ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ

ਗੁਰਜ਼ਲ

ਕਰੀ ਨਾ, ਪਰ ਮੁਕੰਮਲ ਕਰਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਕਰੀ ਰੱਖੀਂ।
ਰਹਾਂ ਉਣਾ ਜ਼ਰਾ, ਕੁਝ ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੈਨੂੰ ਭਰੀ ਰੱਖੀਂ।

ਤੇਰੀ ਧੜਕਣ 'ਚ ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵਾਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ 'ਤੇ,
ਬਸ ਆਪਣੀ ਨਬਜ਼ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉੱਗਾਲ ਧਰੀ ਰੱਖੀਂ।

ਤੇਰੇ ਵਿਚ ਵਸਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੇਕ ਲੱਗੇ, ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ,
ਚਲ ਉਹਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆਪਣੀ ਡਾਤੀ ਠਰੀ ਰੱਖੀਂ।

ਮੈਂ ਜਿਸ ਤੋਂ ਆਖਰੀ ਪੱਤੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੜਨਾ ਹੈ ਅਗਲੇ ਪਲ,
ਤੂੰ ਮੈਥੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਅਹਿਸਾਸ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਹਰੀ ਰੱਖੀਂ।

ਖੁਦਾਇਆ ਮੇਰਿਆਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇਜ਼ਹਾਰ ਦੇ ਦੇਵੀਂ,
ਪਰ ਇਕ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਬਾਤ 'ਚੋਂ ਉਹਲੇ ਕਰੀ ਰੱਖੀਂ।

ਕਿਤੇ ਤਸਵੀਰ ਕੋਈ, ਯਾਦ, ਥੋੜਾ ਦਰਦ, ਸਰਸ਼ਾਰੀ,
ਜਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਕਰੀ ਰੱਖੀਂ।

— ਗੁਰਜ਼ਲ ਕੋਹਾਰਵਾਲਾ

ਫਰਕ / ਅਮਿਤੇਜ

ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਤੇਰੇ ਅਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ
ਮੈਂ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ, ਦੇਸਤਾਂ ਤੇ ਸੜਕਾਂ
ਵਿਚਾਲੇ ਘਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ -

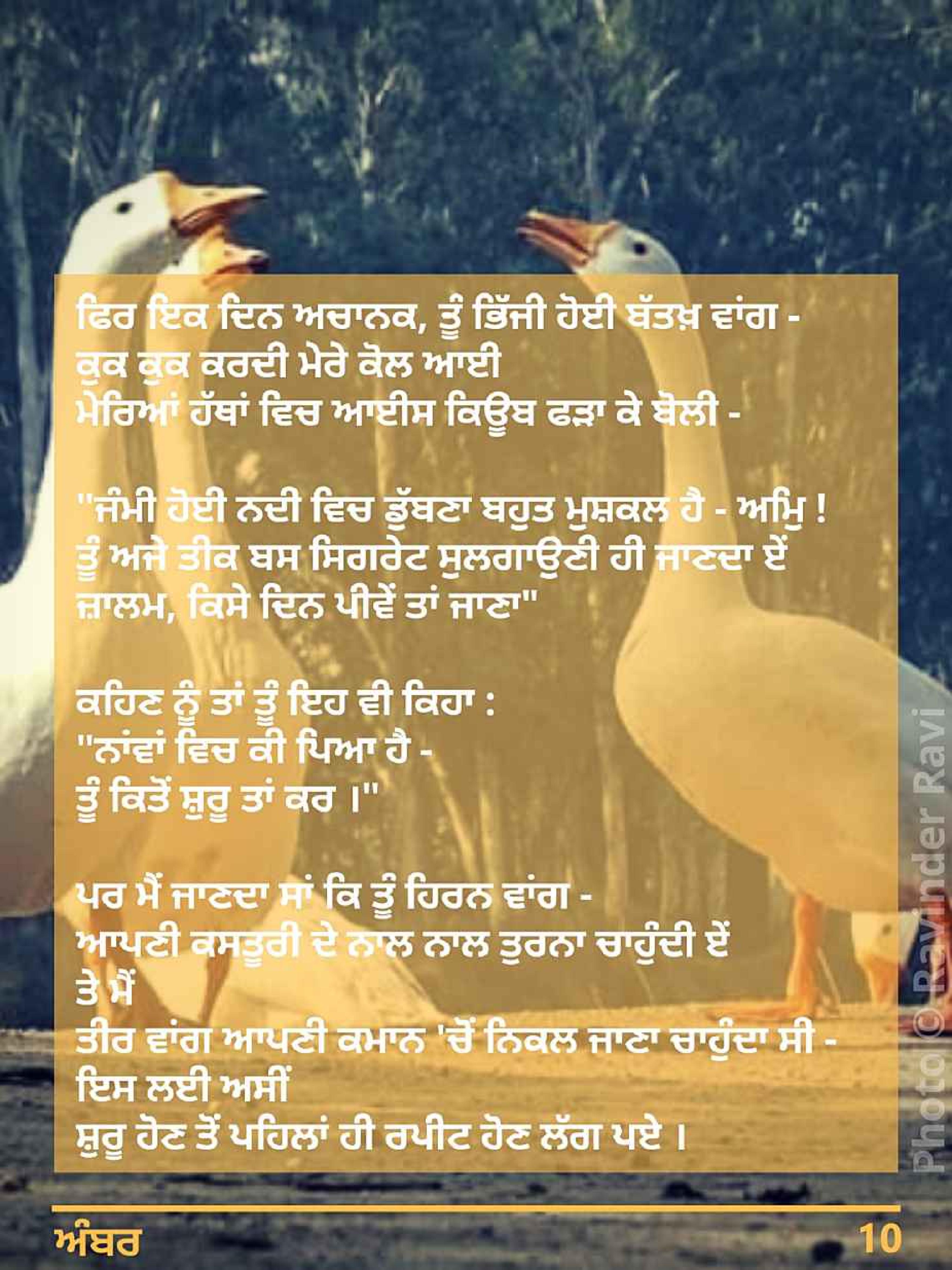
ਲਫ਼ਜ਼ ਮੂੰਹ ਲਟਕਾਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ,
ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਬੂਤਰ ਬਣਾ ਦੇਂਦਾ ।

ਦੇਸਤ ਕਹਿੰਦੇ,
"ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਬਸ ਨੰਹੀਅਾਂ ਝੀਲਾਂ ਹਨ ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ !"
ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਪੈਕ ਕਹਿ ਕੇ ਛੇੜਦਾ ।

ਸੜਕਾਂ ਸੂਤ ਹੋਈਆਂ ਵਿਛੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ,
ਤੇ ਮੈਂ ਸੁਰ ਹੋਇਆ ਤੁਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ।

ਕਿੰਨੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਮੇਰੀ ਦੁਨੀਆ
ਮੌਢੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ
ਲੰਮੀ ਤਣੀ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਘਰ
ਤੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਠੰਡੀ ਠਾਰ ਰੇਲਿੰਗ ।

ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ, ਤੂੰ ਭਿੱਜੀ ਹੋਈ ਬੱਤਖ ਵਾਂਗ -
ਕੁਕ ਕੁਕ ਕਰਦੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ
ਮੇਰਿਆਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਆਈਸ ਕਿਊਬ ਫੜਾ ਕੇ ਬੋਲੀ -

"ਜੰਮੀ ਹੋਈ ਨਦੀ ਵਿਚ ਛੁੱਬਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ - ਅਮ੍ਰਿ !
ਤੂੰ ਅਜੇ ਤੀਕ ਬਸ ਸਿਗਾਰੇਟ ਸੁਲਗਾਉਣੀ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਏਂ
ਜਾਲਮ, ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਪੀਵੇਂ ਤਾਂ ਜਾਣਾ"

ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਤੂੰ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ :
"ਨਾਂਵਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਪਿਆ ਹੈ -
ਤੂੰ ਕਿਤੋਂ ਸੁਰੂ ਤਾਂ ਕਰ ।"

ਪਰ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਹਿਰਨ ਵਾਂਗ -
ਆਪਣੀ ਕਮਤੂਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਤੁਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਏਂ
ਤੇ ਮੈਂ
ਤੀਰ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਕਮਾਨ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਣ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ -
ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ
ਸੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਪੀਟ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਏ ।

ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਤੂੰ ਸ਼ਾਰਕ ਵਾਂਗ -
ਫਢ ਫਢ ਕਰਕੇ ਉੱਡ ਗਈ

ਮੈਂ ਮੁੜ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ, ਦੈਸਤਾਂ ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਘਿਰ ਗਿਆ -

ਲਫ਼ਜ਼ ਹੁਣ ਉੱਡਦੇ ਉੱਡਦੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਉਂਦੇ,
ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧੌਣਾਂ ਮਰੋੜ ਦੇਂਦਾ ।

ਦੈਸਤ ਕਹਿੰਦੇ :

"ਮੈਂ ਦੂਰ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਜਲਾਵਤਨ ਪਰਛਾਵਾਂ ਬੋਲ ਰਿਹਾਂ ।"
ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਡਰ ਜਾਂਦਾ ।

ਸੜਕਾਂ ਮੇਰੇ ਪੈਰਾਂ ਹੋਂਤੇ
ਤਿਲਕ ਕਿਤੇ ਦੀਆਂ ਕਿਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀਆਂ
ਤੇ ਮੈਂ ਖੜਾ ਇਹ ਸੇਚਦਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ,
ਕਿ ਆਖਰ ਮੈਂ ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ?

ਕਿੰਨੀ ਸਿਮਟ ਗਈ ਹੈ ਮੇਰੀ ਦੂਨੀਆਂ
ਮੇਢੇ ਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਲੰਮੀ ਤਣੀ ਵਾਲਾ ਮੇਰਾ ਘਰ
ਤੇ ਪਿੱਠ ਤੇ ਠੰਡੀ ਠਾਰ ਰੇਲਿੰਗਾ ।

ਇਹ ਸਭ ਤੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ।

ਲਾਲਸਾ

ਇੱਕ ਵਾਰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਘਰ ਇੱਕ ਦੋਸਤ ਮਹਿਮਾਨ ਆਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਖਾਕੇ ਬੈਠਿਆਂ ਹਾਸਾ-ਮਜਾਕ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮਹਿਮਾਨ ਦੋਸਤ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਏ ਹੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਕੀ ਇਥੇ ਬੌੜੀ ਜਿਹੀ ਜਮੀਨ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ? ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਜਾ! ਜ਼ਮੀਨ ਬਹੁਤ ਸਸਤੀ ਹੈ ਉਥੋਂ - ਮੁਫ਼ਤ ਹੀ ਮੰਨ। ਇਥੋਂ ਵੇਚ ਕੇ ਸਾਇਬੇਰੀਆ ਚਲਾ ਜਾ, ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਏਕੜ ਜਮੀਨ ਆ ਜਾਵੇਗੀ ਓਧਰ, ਫੇਰ ਐਸ਼ਾ ਕਰੀਂ। ਉਥੋਂ ਲੋਕ ਐਨੇ ਭੋਲੇ ਨੇ ਕਿ ਸਮਝ ਲੈ ਜਮੀਨ ਮੁਫ਼ਤ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਨੇ।

ਉਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਜਾਗ ਗਈ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੜਕੇ ਹੀ ਜਮੀਨ ਵੇਚ ਕੇ, ਜੁੱਲੀ-ਬਿਸਤਰਾ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਗੱਡੇ 'ਤੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਆਖਣ ਨੂੰ ਸਾਇਬੇਰੀਆ।

ਜਦ ਪਹੁੰਚਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਦੋਸਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਲੱਗੀ। ਆਦਮੀ ਨੇ ਜਾਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਜਮੀਨ ਖਰੀਦਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ, ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਜਮੀਨ ਖਰੀਦਣੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਪੇਟਲੀ ਪਾਸੇ ਰੱਖਦੇ।

ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਬਸ! ਕੱਲ ਸਵੇਰੇ ਚੱਲ ਪੈਣਾ ਇੱਥੋਂ, ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਜਮੀਨ ਤੁਰ ਕੇ ਘੇਰ ਲਵੇ ਉਹ ਤੇਰੀ, ਬਸ ਸ਼ਰਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੂਰਜ ਢੁੱਬਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣਾ ਪੈਣਾ ਜਿੱਥੋਂ ਚੱਲਿਆ ਸੀ। ਜਿੰਨੀ ਜਮੀਨ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲੱਗਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਵੇਂ ਉਹ ਤੇਰੀ।

ਉਹ ਆਦਮੀ ਰਾਤ ਭਰ ਸੌਂ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮੇਂ 'ਚ ਕੋਈ ਸੌਂਦਾ ਹੈ ਭਲਾ? ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਜਮੀਨ ਘੇਰ ਲਵਾਂ। ਸਵੇਰ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਭੱਜ ਲਿਆ, ਨਾਲ ਸਭ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਚੱਕ ਕੇ।

ਸੋਚਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਮੁੜ ਪਵਾਂਗਾ ਵਾਪਿਸ, ਤਾਂ ਕਿ ਸੁਰਜ ਡੁੱਬਦੇ ਡੁੱਬਦੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂ ਵਾਪਿਸ ਪਿੰਡ। ਬਾਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ, ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮੀਲ ਚੱਲ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ, ਪਰ..ਵਾਸਨਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੈ?

ਉਸਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਬਾਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ, ਹੁਣ ਮੁੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਰ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਆਇਆ ਕਿ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ... ਬਸ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਜਮੀਨ ਹੋਰ ਘੇਰ ਲਵਾਂ। ਮੁੜਨ ਲੱਗੇ ਬਸ ਥੋੜਾ ਤੇਜ ਭੱਜਣਾ ਪਵੇਗਾ - ਇੰਨੀ ਕੁ ਹੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੈ, ਇੱਕ ਹੀ ਦਿਨ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਹੈ।

ਉਸਨੇ ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਾ ਪੀਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਰੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਪੀਣ ਲਈ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੀ ਹੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਐ, ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਪੀ ਲਉਂ, ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ। ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਾ ਖਾਈ, ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਸਭ ਰਸਤੇ 'ਚ ਹੀ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਚੱਕਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਭੱਜਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।

ਕਰਦਾ ਕਰਦਾ ਦੇ ਵਜੇ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ, ਹੁਣ ਘਬਰਾਇਆ। ਸਾਰਾ ਜੌਰ ਲਗਾਇਆ - ਲੇਕਿਨ ਕਿੰਨਾ ਕੁ ਭੱਜਦਾ ਸਾਰੀ ਤਾਕਤ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਉਹ ਪੂਰੀ ਜਾਨ ਲਗਾ ਕੇ ਦੱਕਿਆ, ਸਭ ਦਾਅ ਤੇ ਲਗਾ ਕੇ। ਸੁਰਜ ਡੁੱਬਣ ਲੱਗਿਆ। ਲੋਕ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਜਿਆਦਾ ਦੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਖੜੇ ਸੀ, ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਉਤਸਾਹ ਵਧਾ

ਰਹੇ ਸੀ। ਅਜੀਬ ਮਿੱਧੇ ਸਾਦੇ ਲੋਕ ਨੇ – ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ ਮਨ 'ਚ – ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਸੋਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਮਰ ਹੀ ਜਾਵਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੰਨ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਤੇ ਜਮੀਨ ਵੀ ਨਾ ਦੇਣੀ ਪਵੇ।

ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਲੰਬਾ ਸਾਹ ਲਿਆ – ਭੱਜਿਆ .. ਭੱਜਿਆ .. ਭੱਜਿਆ .. ! ਸੂਰਜ ਛੁੱਬਣ ਲੱਗਿਆ, ਛੁੱਬਦੇ ਛੁੱਬਦੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਧਰਤੀ 'ਤੇ। ਬਸ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਗਜ ਦੂਰੀ ਹੀ ਬਾਕੀ ਸੀ।

ਘਸੀਟ ਘਸੀਟ ਕੇ ਉਹ ਉਸ ਰੇਖਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਿਆ ਜਿੱਥੋਂ ਭੱਜਿਆ ਸੀ। ਸੂਰਜ ਛੁੱਬ ਗਿਆ, ਤੇ ਇੱਧਰ ਇਹ ਆਦਮੀ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਮਿੱਧੇ-ਸਾਦੇ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ – ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁੱਕ ਗਿਆ – ਚੱਲੋ ਘਰਾਂ ਨੂੰ – ਪਾਰਾਲ ਲੋਕ ਇਥੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਨੇ।

— ਲੀਓ ਟਾਲਸਟਾਏ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਅਧਾਰਿਤ

ਮੂਰਖ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਬਹਿਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ । ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ (Level) 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰਾ ਦੇਣਗੇ ।

— ਮਾਰਕ ਟਵੇਨ

ਉਰਲੀਆਂ ਪਰਲੀਆਂ / ਨਵਤੇਜ ਭਾਰਤੀ

ਅਸੀਂ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਾਂ। ਜੇ ਸਾਡੀ ਮਿੱਟੀ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਹੈ, ਭਾਸ਼ਾ ਛੇਵਾਂ ਹੈ। ਇਹਦੇ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡਾ ਸਰਦਾ ਨਹੀਂ। ਇਹਦੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ, ਪਾਣੀ ਪੰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਪਿਆਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਕ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅਸੰਖਾਂ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਪੇਤੜਿਆਂ ਤੋਂ ਅਰਥੀ ਤਕ ਸਾਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਂਭਦੀ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਮਿਰਤੂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਜੀਭ ਠਾਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਸ਼ਕ ਵੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਆਸ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੀ ਸਿੁਸ਼ਟੀ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਹੀ ਬਣੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਹੋਇਆ, 'ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਵੇ'। ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੂਰਜ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗ ਪਿਆ। ਸ਼ਬਦ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਲੱਖਾਂ ਦਰਿਆ ਵਰਾਣ ਲਗ ਪਏ (ਕੀਤਾ ਪਸਾਊ ਏਕੇ ਕਵਾਊ ॥ ਤਿਸ ਤੇ ਹੋਏ ਲਖ ਦਰੀਆਊ ॥)

ਤੇ ਮਹਾਂ ਧਮਾਕਾ ਵੀ (ਸ਼ਬਦ) ਧੁਨੀ ਦਾ ਹੀ ਵਿਸਫੋਟ ਹੈ। ਵਿਸਫੋਟ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਧੁਨੀ ਕਿਣਕਾ ਕਿਣਕਾ ਹੋ ਕੇ ਚੰਨ ਸਿਤਾਰੇ ਗ੍ਰਹਿ ਬਣ ਗਈ। ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਇਰ ਨੂੰ 'ਖੰਡ ਮੰਡਲ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡਾ' ਗਾਊਂਦੇ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਸ਼ਾਇਦ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਹ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ।

ਤਿੱਬਤੀ ਬੁਧ ਪਰੰਪਰਾ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗੁਹਿਯਾਂ (ਰਹੱਸ) ਵਿਚੋਂ ਨਾਦ ਇੱਕ ਹੈ। ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਫਲਸਫੀ ਇਸ ਗੁਹਜ਼ ਨੂੰ ਜਾਣਣ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਰਾ ਗੱਠਾ ਛਿੱਲਣ ਪਿੱਛੋਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਗੱਠਾ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?

ਮਨੁੱਖ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਅਰਥ ਰਲ ਗਿਆ। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਬਣ ਗਈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਾਕੀ ਜੀਆ ਜੰਤ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜ ਦਿਤਾ। ਉਹਨੂੰ ਧਰਤੀ ਦਾ ਸਿਕਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਭਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਰਸਤੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ, ਅਰਥ (ਵਿਵੇਕ) ਕਰਕੇ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਹੈ, ਦੋ-ਟੰਗਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ। ਸਾਡੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਤਿੰਨਾਂ ਕਾਲਾਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਅਰਥ ਹੀ ਦਸਵਾਂ ਦੁਆਰ ਲਗਦਾ ਹੈ।

ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਜੋ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਸਾਡੇ ਅੰਗ ਸੰਗ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਓਦੋਂ ਤਕ ਜਦੋਂ ਤਕ ਅਸੀਂ ਮਰਦੇ ਨਹੀਂ। ਤੇ ਅਸੀਂ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਮਰਦੇ ਹਾਂ। ਸੰਜੋਗ ਵਿਚ, ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਹਾਸੇ ਵਿਚ, ਖਿੜਦੇ ਛੁੱਲ ਵਿਚ। ਕਿਉਂਤਾ ਲਿਖਣ ਵਿਚ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ। ਜਦੋਂ ਏਹੋ ਜਿਹੇ ਵੇਲੇ ਦੇ ਆਹਮਣੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਬੁਲ੍ਹਾਂ ਤੇ

ਉਲ ਜਲੂਲ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਸੈਨਤਾਂ, ਸ਼ਬਦ ਅਲੋਪ ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਓਦੋਂ ਕਵਿਤਾ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜਦੀ ਹੈ —

"ਤੇਰੇ ਅੰਦਰ ਖੋਹ ਪਈ ਹੈ ਕਦੇ?"
"ਓਦੇ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?" ਮੈ ਪੁਛਦਾ ਹਾਂ
"ਬਸ ਖੋਹ ਪੈਂਦੀ ਹੈ"

ਖੋਹ ਉਹ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਟੱਪ ਜਾਂਦੀ
ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਦਾ ਆਦਿ ਤੇ ਅੰਤ ਸੰਵੇਦਨਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਮਧ ਵਿਚ
ਹੈ ਜੋ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਪਾਠਕ ਤਕ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਂ ਆਦਿ
ਮਧ ਅੰਤ ਵਿਚਲੀ ਲੀਕ ਪੱਥਰ ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਉਕਰੀ ਹੋਈ।

ਜਦੋਂ ਸੰਵੇਦਨਾ ਅਰਥ ਨਾਲ ਛੁਹ ਕੇ ਪਥਰਾਉਣ ਲਗਦੀ ਹੈ
ਕਵੀ ਬੋਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸੈਨਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੈਨਤ ਦਾ ਕੋਈ
ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਸੱਚੀ ਏਨੀ ਸੁਹਣੀ ਐ
ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਈ ਲਗਦੀ ਐ

ਕਿੰਨੀ ਸੁਹਣੀ ਲਗਦੀ ਐ ਤੈਨੂੰ?

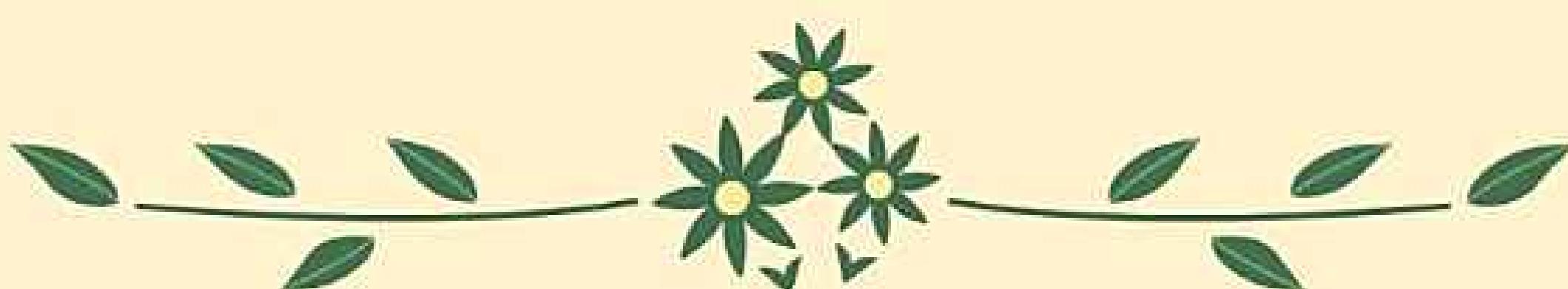
ਅੰਬਰ

ਐਨੀ (ਬਾਹਾਂ ਫੈਲਾ ਕੇ)

ਲੀਲਾ ਦੀਆਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮੈਂ ਅਰਥ ਨਾਲ ਲੜਦਾ
ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਯੁੱਧ ਕਰਨਾ ਹਾਰਨਾ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਅਰਥ
ਨਾਲ ਅਰਥ ਦੇ ਹਥਿਆਰ ਨਾਲ ਹੀ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।
ਸਾਡਾ ਅਰਥ ਬਿਨਾਂ ਸਰਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਇਕਬਾਲ ਕਹਿੰਦਾ
ਹੈ, ਚੰਗਾ ਹੈ ਦਿਲ ਅਕਲ ਦੇ ਨੇੜ ਰਹੇ ਪਰ ਕਦੇ ਕਦੇ
ਇਹਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਵੀ ਛਡ ਦਿਉ। ਮੈਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਵਿਤਾ
ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਅਕਲ ਨੂੰ ਦਿਲ ਕੋਲ ਆਉਣ ਹੀ ਨਾ ਦਿਉ।
ਇਹ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕਵਿਤਾ ਕਵੀ ਕੋਲ ਇੰਝ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਰੁੱਖ ਤੇ ਉਹਦੇ
ਪੱਤੇ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਇਹ ਉੱਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ।

— ਜੌਹਨ ਕੀਟਸ

ਕੰਮੀਆਂ ਦਾ ਵਿਹੜਾ / ਸੰਤ ਰਾਮ ਉਦਾਸੀ

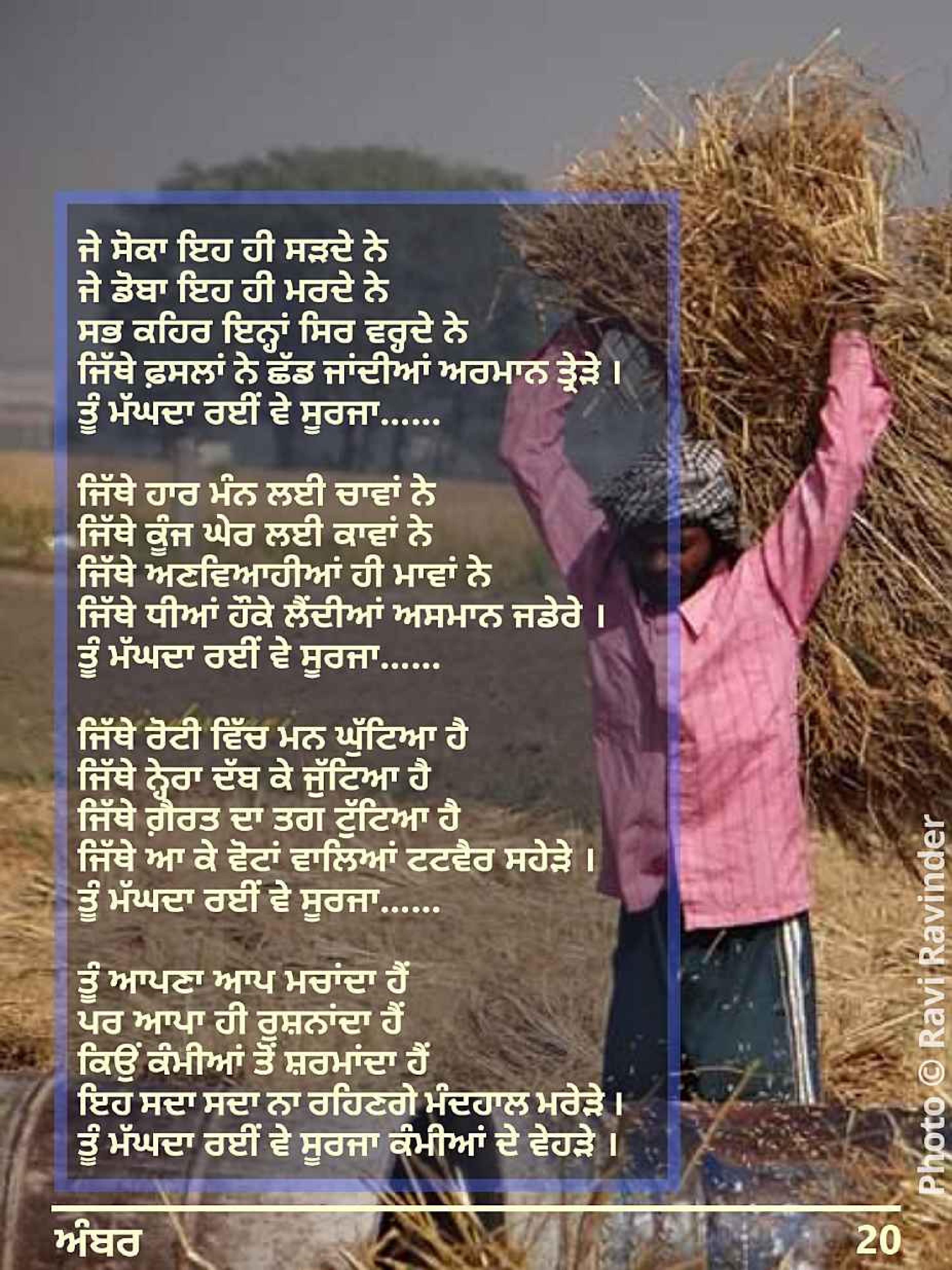
ਮਾਂ ਧਰਤੀਏ ! ਤੇਰੀ ਗੋਦ ਨੂੰ ਚੰਨ ਹੋਰ ਬਖੇਰੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਫੇਹੜੇ ।

ਜਿੱਥੇ ਤੰਗ ਨਾ ਸਮਝਣ ਤੰਗੀਆਂ ਨੂੰ
ਜਿੱਥੇ ਮਿਲਣ ਅੰਗੁਠੇ ਸੰਘੀਆਂ ਨੂੰ
ਜਿੱਥੇ ਵਾਲ ਤਰਸਦੇ ਕੰਘੀਆਂ ਨੂੰ
ਨੁੱਕ ਵਗਦੇ, ਅੱਖਾਂ ਚੁੰਨ੍ਹੀਆਂ ਤੇ ਦੰਦ ਕਰੇਡੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਰੁਹ ਬਟਗੀ ਇੱਕ ਹਾਵਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇੱਕ ਪਛਤਾਵਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਕੈਦ ਅਣਖ ਦਾ ਲਾਵਾ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਅਕਲ ਮਸੋਸੀ ਮੁੜ ਪਈ ਖਾ ਰੋਜ਼ ਬਪੜੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਜਿਹੇ
ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦਿਲ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਿਹੇ
ਤੇ ਭੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਰੂਰ ਜਿਹੇ
ਜਿੱਥੇ ਮਰ ਕੇ ਚਾਂਭਲ ਜਾਂਵਦੇ ਹਨ ਭੂਤ ਜਠੇਰੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਬੰਦਾ ਜੰਮਦਾ ਸੀਗੀ ਹੈ
ਟਕਿਆਂ ਦੀ ਮੀਠੀ ਪੀਠੀ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਕਰਜ਼ੇ ਹੇਠ ਪੰਜੀਰੀ ਹੈ
ਬਾਪੂ ਦੇ ਕਰਜ਼ ਦਾ ਸੂਦ ਨੇ ਪੁੱਤ ਜੰਮਦੇ ਜੇਹੜੇ ।
ਤੂੰ ਮਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜੇ ਸੋਕਾ ਇਹ ਹੀ ਸੜਦੇ ਨੇ
ਜੇ ਡੇਬਾ ਇਹ ਹੀ ਮਰਦੇ ਨੇ
ਸਭ ਕਹਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਰ ਵਰੁਦੇ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਫਸਲਾਂ ਨੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਰਮਾਨ ਤੇਜ਼ੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਹਾਰ ਮੰਨ ਲਈ ਚਾਵਾਂ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਕੁੰਜ ਘੇਰ ਲਈ ਕਾਵਾਂ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਅਟਵਿਆਹੀਆਂ ਹੀ ਮਾਵਾਂ ਨੇ
ਜਿੱਥੇ ਧੀਆਂ ਹੌਕੇ ਲੈਂਦੀਆਂ ਅਸਮਾਨ ਜਡੇਰੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਜਿੱਥੇ ਰੋਟੀ ਵਿੱਚ ਮਨ ਘੁੱਟਿਆ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਨ੍ਰੋਗ ਦੱਬ ਕੇ ਜੁੱਟਿਆ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਗੈਰਤ ਦਾ ਤਗ ਟੁੱਟਿਆ ਹੈ
ਜਿੱਥੇ ਆ ਕੇ ਵੋਟਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਟਟਵੈਰ ਸਹੇਝੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ.....

ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਆਪ ਮਚਾਂਦਾ ਹੈਂ
ਪਰ ਆਪਾ ਹੀ ਰੁਸ਼ਨਾਂਦਾ ਹੈਂ
ਕਿਉਂ ਕੰਮੀਆਂ ਤੋਂ ਸ਼ਰਮਾਂਦਾ ਹੈਂ
ਇਹ ਸਦਾ ਸਦਾ ਨਾ ਰਹਿਣਗੇ ਮੰਦਹਾਲ ਮਰੇਝੇ ।
ਤੂੰ ਮੱਘਦਾ ਰਈਂ ਵੇ ਸੂਰਜਾ ਕੰਮੀਆਂ ਦੇ ਵੇਹੜੇ ।

- ਸ਼ਹਿਰੂਪ -

ਤੁਸੀਂ ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਰੂਪ ਦੇਖਿਆ ਹੈ?

ਜਿਥੇ ਇਹ ਡਿਗਾਦਾ ਹੈ,

ਓਨੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ

ਲਾਲ ਰੰਗ ਦਾ ਧੱਬਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਡਿੱਗਾਣ ਤੋਂ ਵੱਧ ਟੁਖਦਾਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ,

ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਕਿੰਨੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੂੰ

ਇਮਾਰਤਾਂ ਤੋਂ ਡਿਗਦੇ ਹੋਏ

ਡਿਗ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੂਪ ਬਣਦੇ ਹੋਏ।

- ਸਬੰਧੀਰ ਹਕਾ -

ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ / ਅੰਜਨਾ ਸ਼ਿਵਦੀਪ

ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਖੋ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਘਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਗਲੀ ਮੇੜ, ਸੜਕ, ਚੁਰਾਹੇ ਅਤੇ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਚ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ ਹਾਂ। ਬੱਸ ਅੱਡੇ, ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਜਾਂ ਫੇਰ ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ, ਕੋਈ ਵੀ ਥਾਂ ਹੋਵੇ ਉਸਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਮੁੜ ਮੁੜ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਉਹਨੂੰ ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਅੱਜ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੇਖਿਆ ਸੀ। ਠੰਢ ਅਜੇ ਆ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਕੋਟੀਆਂ, ਸਵੈਟਰ ਹਾਲੇ ਟਰੰਕਾਂ 'ਚ ਹੀ ਪਏ ਸਨ। ਧੁੱਪ ਹਾਲੇ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਬਾਜ਼ਾਰ ਗਈ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਤੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਐਨੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਹੀ ਨਾ ਸਕੀ। ਸਿਰ 'ਤੇ ਕਈ ਕੱਪੜੇ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਬੁਬਨੇ ਸਾਧ ਦੀ ਪੱਗ ਹੋਵੇ। ਇੱਕ ਪਾਟਿਆ ਹੋਇਆ ਕੰਬਲ ਲਪੇਟਿਆ ਹੋਇਆ। ਖਿੱਲਰੇ ਹੋਏ ਵਾਲ, ਭੁਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ। ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿਚ ਇੱਕ ਕਾਪੀ, ਇੰਜ ਘੁੱਟੀ ਹੋਈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਉਹਦਾ ਬੱਚਾ ਹੋਵੇ। ਆਪ-ਮੁਹਾਰੇ ਹੀ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਠੇਡੇ ਖਾ-ਖਾ ਕੇ ਤੁਰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਰੁਕਦੀ ਤੇ ਫੇਰ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀ।

ਉਹ ਕਾਹਦੀ ਮਿਲੀ ਅੱਖਾਂ ਭਰ ਆਈਆਂ।ਚੰਦਰੀ ਦੀ ਕੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ ... ਮਨ ਅੰਦਰਲੀ ਅੰਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਅੰਰਤ...ਹਾਂ...ਅੰਰਤ। ਮੈਂ ਵੀ ਅੰਰਤ ਹਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤੈ ਉਹਦਾ ਇੰਜ ਲਾਵਾਰਸ ਫਿਰਨਾ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਹਦੀ ਕੋਈ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਘਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ। ਉਹਦਾ ਨਾ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਬੱਸ, ਸੱਤ-ਅੱਠ ਵਾਰ ਮਿਲੀ ਹਾਂ। ਅੱਠ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ ਮੈਨੂੰ....ਅਪੈਲ ਮਹੀਨੇ ਮੇਰੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਮਹੀਨਾ ਭਰ ਪਿੱਛੋਂ। ਉਹ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਅੰਦਰ ਆ ਗਈ ਬਿਨਾਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਏ। ਪਹਿਲੀ ਨਜ਼ਰ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਵਧਾਈ ਮੰਗਣ ਆਇਆ ਖੁਸਰਾ ਸਮਝੀ। ਕਾਲਾ ਚਮਕਦਾ ਰੰਗ, ਉਹਦਾ ਉੱਚਾ ਜੂੜਾ, ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਲੰਮੇ ਤੋਂ ਲੰਮੂਤਰਾ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਹਾਸੀ ਆ ਗਈ। ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਉਚੇਚ ਤੋਂ ਉਹਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, " ਅੰਕਲ, ਜੀ ਘਰ ਹੈਰੋ ਨੇ?"

ਮੇਰੇ 'ਨਹੀਂ' ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ ਪਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁੜ ਆਈ। ਆਪਣੇ ਕਮੀਜ਼ ਦੇ ਗਲਮੇ 'ਚੋਂ ਇੱਕ ਰੁਮਾਲ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਦਸ ਰੂਪਏ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਵਧਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਹਦਾ ਇਹ ਸ਼ਗਨ ਮੈਂ ਬਖੇਰਾ ਮੋੜਿਆ ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਉਹਦਾ ਘਰਵਾਲਾ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਹੈ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸਕੂਲ 'ਚ ਸਫ਼ਾਈ ਸੇਵਿਕਾ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੇ ਸਹੂਰਾ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣਾ ਰਸੂਖ ਵਰਤ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਕਿਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਦੁਫਤਰ ਵਿਚ ਲਗਾਵਾ ਦੇਣ। ਉਹਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਹੀ ਵਿਚਾਰੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜਿਹੀ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹਦੀ ਅਨੇਖੀ ਦਿੱਖ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪਰਛਾਵਾਂ ਬਣ ਉੱਕਰ ਗਈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕਈ ਚਿਹਰੇ ਯਾਦਾਂ ਦੇ ਫਰੇਮ ਵਿਚ ਅਚੇਤ ਹੀ ਜੜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੇਸਤ ਦਾ ਨਵਾਂ ਬਣਿਆ ਘਰ ਵੇਖਣ ਗਏ। ਵਿਨੋਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਉਹਦੀ ਪਤਨੀ ਵੰਦਨਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ। ਵਿਨੋਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਬੈਠਿਆ ਘਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ 'ਚ

ਪਿਲਾਉਣ ਤੇ ਵੰਦਨਾ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਦਿਖਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸੋਚਿਆ, ਬੰਦਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬੱਚੇ ਮੁੜ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਢਾਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦੇ ਨੇ। ਉੱਪਰ ਛੱਤ ਤੇ ਵੰਦਨਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੇ ਗਮਲੇ ਸਜ਼ਾ ਰੱਖੇ ਸੀ। ਬਨੇਰੇ ਤੇ ਉਹਦੇ ਗਮਲੇ ਵੇਖਦਿਆਂ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂ ਪਈ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ... ਇੱਕ ਚਿਹਰਾ ਕੁਝ ਜਾਣਿਆ, ਕੁਝ ਨਾ ਜਾਣਿਆ ਜਿਹਾ ਲੱਗਾ। ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਦਾ ਰੁਲਿਆ ਪਰਛਾਵੇਂ ਸਾਹਮਣੇ ਖੜਾ ਸੀ।

ਡੱਬੀ ਵਰਗਾ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮਕਾਨ ਸੀ ਉਹ, ਜਿਸ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਢੇਰ ਲਾਈ ਬੈਠੀ ਸੀ ਇੱਕ ਅੰਰਤ। ਕਿਸੇ ਨੇਤਾ ਦੇ ਚੋਣ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਂਗ ਦੁਰੋਂ ਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ ਉਸ ਦਾ ਜੂੜਾ, ਹਾਲੇ ਵੀ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਜੜ੍ਹ ਲਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਮਨ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਬਣ ਗਈ। "ਕੌਣ ਹੈ ਉਹ?"

"ਉਹ, ਪੁੱਛੋ ਨਾ! ਬਸ ਇੱਕ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਮੁਹੱਲਾ। ਗੰਦ ਪਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਏਸ ਨੇ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਏਥੇ, ਨੇੜੇ ਬੱਸ ਸਟੈਂਡ ਹੈ, ਸਬਜ਼ੀ ਮੰਡੀ ਨੇੜੇ ਹੈ, ਏਧਰ ਮਾਰਕਿਟ ਹੈ..।" ਵੰਦਨਾ ਮੁਹੱਲੇ ਦੀਆਂ ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਦਾ ਬਖਾਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਪਰ ਮੈਂ ਸਿਰਫ਼ ਉਸ ਦੇ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸਾਂ।

"ਪਰ, ਉਹ...!" ਮੇਰੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਗਈ।

"ਏਹ..? ਕੀ ਕਰੋਗੇ ਜਾਣ ਕੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਏਹਦਾ ਆਦਮੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਸੀ, ਦੇਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਤੋਂ ਫੜ-ਫੜ ਪੀਈ ਗਿਆ। ਜਦ ਕਰਜ਼ਾ ਸਿਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤਾਂ ਏਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਉਤਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ...ਧੰਦਾ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਹ ਦੇਹ ਗਾਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਉਹ ਐਸ਼ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਫੇਰ ਏਹਨੇ ਆਪਣੇ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਆਪ

ਏਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਹੁਣ ਦੇਖੋ ਇੱਕ ਆਉਂਦੈ, ਇੱਕ ਜਾਂਦੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹਾਂ ਕਿ ਸੜੀ ਜਿਹੀ ਜ਼ਨਾਨੀ ਪਿੱਛੇ ਲੋਕ ਕਿਵੇਂ ਖੇਹ ਖਾਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਪਰਸੋਂ ਐਨੇ ਸੋਹਟੇ ਕਾਲਜੀਏਟ ਮੁੰਡੇ ਸੀ, ਜਿਹੜੇ ਇਹਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿਕਲੇ।... ਐਹੋ ਜਿਹੀ 'ਤੇ ਤਾਂ ਥੁੱਕਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ।" ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਵੰਦਨਾ ਦੇ ਥੁੱਕ ਵਿਚ ਉਹਦੇ ਲਈ ਨਫਰਤ ਘੁਲੀ ਪਈ ਸੀ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੀ ਕਿ ਅੰਰਤ ਦੀ ਕੋਈ ਜਾਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਅੰਰਤ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਸਰੀਰ ਹੈ ਮਰਦ ਲਈ। ਵਰਤਿਆ, ਹੰਢਾਇਆ, ਭੋਗਿਆ, ਅੱਧੋਰਾਣਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਹੀ... ਹੋਰ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਹੋਰ ਸਹੀ...।

"ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੰਜ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਸਿੱਧਰੀ ਐ?" ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਹਮਦਰਦੀ ਬੋਲ ਪਈ।

"ਸਿੱਧਰੀ....?" ਵੰਦਨਾ ਹੱਸਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਸਮਝ ਨਾ ਸਕੀ ਕਿ ਉਹ ਮੇਰੇ ਸਵਾਲ 'ਤੇ ਹੱਸ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ 'ਤੇ? ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ ਵੰਦਨਾ ਦਾ ਹਾਸਾ ਮੈਨੂੰ ਤੇਜ਼ਾਬ ਵਾਂਗ ਸਾੜ ਗਿਆ।

ਆਪਣੀ ਹਾਸੀ ਰੋਕਦੀ ਵੰਦਨਾ ਬੋਲੀ, "ਸਿੱਧਰੀ ਨਹੀਂ ਬਹੁਤ ਚਲਾਕ ਹੈ, ਉਹ। ਪੱਕੀ ਹਿਸਾਬਣ। ਪਰਸੋਂ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਆਇਆ, ਕਿਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਪੈਸੇ ਘੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੋਉ, ਫੇਰ ਏਹਨੇ ਉਹ ਲਾਹ-ਪਾਹ ਕਰੀ... ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੋਲਦੀ ਰਹੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੁਣਿਆ ਇਹਨੇ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਕਾਪੀ ਲਾ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਉਧਾਰ ਕਰਦੀ ਐ ਤਾਂ ਕਾਪੀ 'ਤੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ... ਏਹ ਤਾਂ ਉਵੇਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਕਾਰਡ ਹੁੰਦੈ, ਜਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਨ ਕਾਰਡ... ਤੇ ਇਹਦਾ 'ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ'...।" ਕਹਿ ਕੇ ਵੰਦਨਾ ਹੱਸਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਅੱਖਰੂ ਆ ਗਏ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅੱਖਰੂ ਮਸਾਂ ਰੱਕੇ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ

ਸਕਦੀ ਕਿ ਦੇਹ ਦੀ ਖੇਹ ਕਰਵਾਉਣੀ ਕਿੰਨੀ ਅੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਹ ਨੂੰ ਪਰੋਸੀ ਹੋਈ ਥਾਲੀ ਵਾਂਗ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦੇਣਾ ਕੋਈ ਸੌਖਾ ਕੰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ....ਸੋਚਾਂ, ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਣਾ ਕੋਈ ਖੇਡ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਵੰਦਨਾ ਦਾ ਕਿਹਾ 'ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ' ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗਾ ਦੇ ਦਾਇਰੇ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ।

ਜਿੰਨਾ ਕੁ ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਅੌਰਤ ਕਰੇ ਵੀ ਕੀ? ਪਹਿਲਾਂ ਪਤੀ ਨੇ ਧੋਖਾ ਦਿੱਤਾ। ਨੌਕਰੀ ਮਿਲੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ, ਬਦਨਾਮੀ ਹੋ ਗੀ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮੁੜ ਕੇ ਉਸੇ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਗੁਰਕ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਢਿੱਡ ਦੀ ਖਾਤਰ। ਜੇ ਢਿੱਡ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਗਲਤ ਕੰਮ ਨਾ ਕਰਦਾ ਆਦਮੀ। ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਗਪੀਗੇੜ ਵਿਚ ਪਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਢਿੱਡ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਾਕੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਜਦੋਂ ਬੰਦੇ ਕੋਲ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਹੋਵੇ।

ਮੁੜ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਿਲੀ...ਮਿਲੀ ਨਹੀਂ, ਦਿਖੀ। ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਬੋਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਮੱਝ ਗਈ ਕਿ ਉਹ ਅਪਸੈਟ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਵੰਦਨਾ ਮਿਲੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਘਰ ਤਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ...ਜਿਹੜੇ ਉਹਦੇ ਪੈਸੇ ਦੱਬ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੇ ਉਹਦਾ ਮੁੱਲ ਤਾਰੇ ਬਿਨਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਸੌਂ ਕੇ ਤੁਰ ਗਏ। ਉਹਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਨਾਲੀ ਸਮੱਝ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੰਦ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ ਪਰ ਉਹਦਾ ਬਕਾਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਕਾਪੀ ਚੁੱਕੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰੀਂ ਤੁਰੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ...ਤੇ ਹਰ ਘਰੋਂ ਉਹਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ, ਧੱਕੇ ਮਿਲਦੇ। ਕਮਰਿਆਂ 'ਚ ਕੀਤੇ ਕੁਕਰਮ ਚਿੱਟੇ ਚਾਨਣ ਵਿਚ ਕਿਸ ਨੇ ਕਬੂਲ ਕਰਨੇ ਸੀ? ਉਹ

ਕਮਲੀ ਇਸ ਸੱਚ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ....ਕਮਲੀ ਜੁ ਸੀ।

ਦੋ ਸਾਲ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਨਾ ਦੇਖਿਆ। ਪਰ ਇਕ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਆਹ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਟਰੱਕ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੀ ਦਿਖੀ। ਡਰਾਈਵਰ ਉਹਨੂੰ ਛੇੜ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਸਕੂਟਰ 'ਤੇ ਉਹਦੇ ਕੇਲੋਂ ਇਕ ਪਲ ਲੰਘ ਆਈ ਪਰ ਇਕ ਕਾਤਰ ' ਮੈਂ ਉਥੇ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਮੈਂ ਮੜ-ਮੜ ਉਹਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤਕ ਉਹ ਦਿਖਣੋਂ ਨਾ ਹਟ ਗਈ। ਉਹ ਮੈਲੇ ਪਾਟੇ ਕੱਪੜੇ ਪਾਈ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਏਸ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਤੜਪਾਇਆ ਮੈਂ ਡਰ ਗਈ ਸਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੰਜ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਝੂੰਡ 'ਚ ਘੀਰੀ ਵੇਖ ਕੇ। ਏਸ ਗੱਲ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸੌਣ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।

ਉਹ ਸਮਾਜ ਜਿੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ-ਧੀਆਂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ...ਜਿੱਥੇ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨੇ...ਐਹੋ ਜਿਹੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਾਗਲ ਐਰਤ...ਪਾਟੇ ਕੱਪੜੇ....ਕੋਈ ਥਾਂ-ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ...ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ...ਕੋਈ ਵਾਲੀ-ਵਾਰਸ ਨਹੀਂ ਉਹਦਾ। ਹਾਏ ਰੱਬਾ! ਉਸ ਪਾਗਲ ਐਰਤ ਦਾ ਕੀ ਬਣੇਗਾ? ਜਾਗਦੀ ਹੋਈ ਇਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹੀ, ਸੁੱਤੀ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸੇ ਦੇ ਸੁਪਨੇ...ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਅਲੜ-ਨੰਗੀ ਪਈ ਹੈ...ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਹੀ ਮਰਦ ਕੀੜੀਆਂ ਬਣ ਕੇ, ਨਹੀਂ ਗਿਰੜਾਂ ਬਣ ਕੇ...ਨਹੀਂ, ਕੁੱਤੇ ਬਣ ਕੇ ...ਉਹਨੂੰ ਚੂੰਡ-ਚੂੰਡ ਕੇ ਖਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਖਾ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਜੀਭਾਂ ਫੇਰ ਰਹੇ ਨੇ....ਹੋਰ ਆ ਰਹੇ ਨੇ...ਖਾ ਰਹੇ ਨੇ....ਖਾਈ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ...ਚੀਕਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਉੱਠ ਪੈਂਦੀ ਹਾਂ।

ਇਹ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ "ਕੀ ਹੋਇਆ?" ਮੇਰੇ ਦੱਸਣ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ 'ਤੂੰ' ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਨ 'ਤੇ ਲਾ ਬਹਿੰਦੀ ਏ।, ਆਪਾਂ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਲਈ?" ਕੀ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ? ਕਿਉਂ... ਕਿਉਂ.. ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਮੈਂ ਉਸ ਲਈ ਕੁਝ.... ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਬਚਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ...। ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਦੀਆਂ ਗੋਲੀਆਂ ਵੀ ਲੈ ਲਵਾਂ ਤਾਂ ਵੀ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਉਹੀ ਹੈ। ਹਰ ਪਲ ਸੋਚਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੇਰੇ, ਮੇਰੇ ਸੁਪਨੇ, ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਾਂ।

ਆਖਰੀ ਵਾਰ ਜਦ ਮਿਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਹਾਲਤ ਦੱਸ ਗੀ ਚੁੱਕੀ ਹਾਂ। ਪਰ ਹੁਣ ਮੇਰੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਚੁੱਕੀ ਕਾਪੀ ਮੈਨੂੰ ਨਾਸੂਰ ਵਾਂਗ ਚੁੱਭਦੀ ਹੈ। 'ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ' ...ਹੂੰ...ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਾਗਲ ਉਹ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਲਈ ਕੁਝ ਕਰ ਪਾਉਂਦੀ। ਕਾਸ਼! ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਬਕਾਏ ਦੀ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰ ਪਾਉਂਦੀ। ਮੈਂ ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ ਲੈ ਕੇ ਘਰ-ਘਰ ਜਾਂਦੀ...ਤੇ ਹਰ ਹਵਸੀ ਆਸਾਮੀ ਨੂੰ ਗਲਮੇ ਨੂੰ ਤੋਂ ਧੂਹ ਲੈਂਦੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੌਂਕਾਂ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਨੰਗਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ....ਸਮਾਜ ਕੇ ਮੂਹਰੇ। ਪਰ...ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਉਹ ਮਿਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਨਾ ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ, ਪਰ ਮੈਂ ਸੱਚ ਆਖਦੀ ਹਾਂ...ਮੈਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਗਈ ਹਾਂ...ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਦਾ ਦੇਹੀ ਕਾਰਡ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ... ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਨਾ ਦੇਈਓ... ਸੱਚਮੁੱਚ... ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾ ਲਵਾਂਗੀ....।

ਜ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ -

ਦਫਤਰ ਤੋਂ ਆ ਕੇ, ਮੈਂ ਅਜੇ ਰਾਤ ਦੇ ਖਾਣੇ ਲਈ ਬੈਠਾ ਹੀ ਸਾਂ ਕਿ ਡੌਲੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ।

"ਓਏ, ਓਏ, ਕਿੰਨੇ ਮਾਰਿਆ ਮੇਰੀ ਧੀ ਨੂੰ ?" ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁਲਾਰਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

"ਡੈਡੀ, ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਸਕੂਟਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਉਸਨੇ ਸਿਸਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

"ਪਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਖਿੱਡੋਣੇ ਨੇ !" ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਿੱਚਕੀਆਂ ਉੱਚੀ ਹੋ ਗਈਆਂ । ਉਸਨੇ ਤਰਲੇ ਜਿਹੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, "ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਓ ਡੈਡੀ!"

"ਗੱਲ ਕੀ ਹੈ?" ਮੈਂ ਪਿਆਰ ਜਹੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ ।

"ਪਿੰਕੀ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਗੁੱਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਕੇ, ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਖੋ ਲਈ..." ਡੌਲੀ ਨੇ ਹੱਕਾ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਦੱਸਿਆ, "ਤੇ ਹੁਣ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ - ਦਾਜ 'ਚ ਸਕੂਟਰ ਦਿਓ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿਆਂਗੀ ... ਮੇਰੀ ਗੁੱਡੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲਓ ਡੈਡੀ ... ਸਾਨੂੰ ਸਕੂਟਰ ਲਿਆ ਦਿਓ ।"

ਡੌਲੀ ਦੀਆਂ ਸਿਸਕੀਆਂ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਦੀਆਂ ਹਿੱਚਕੀਆਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬਦੇ ਚਲੇ ਗਏ ।

- ਬਲਰਾਮ ਅਗਰਵਾਲ (ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ - ਮੀਤ ਅਨਮੇਲ)

ਗਜ਼ਲ — ਸੁਖਵਿੰਦਰ ਮਿਸ਼ਨ

ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਲਾਮਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।
ਐ ਸ਼ਿਬਲੀ! ਤੇਰਿਆਂ ਛੁੱਲਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮੈਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੁਰਜ ਤੂੰ ਉਸ ਨੂੰ ਚਾੜ੍ਹਤਾ ਸੂਲੀ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਲਦੇ ਚਿਰਾਗਾਂ ਦੀ ਹਿੜਾਜ਼ਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰ ਯਸ਼ੋਧਾ ਮਿਸਕਦੀ ਤੇ ਵਿਲਕਦਾ ਰਾਹੁਲ,
ਮੈਂ ਬਾਹਰੋਂ ਬੁੱਧ ਹੋਵਣ ਦੀ ਮੁਹਾਰਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮੈਂ ਛੁੱਲਾਂ ਤਿਤਲੀਆਂ ਚੋਂ ਰੱਬ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ,
ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਰਮਰ ਦੇ ਬੁੱਤਾਂ ਵਿਚ ਅਕੀਦਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਉਡੀਕੇ ਬਿਫਰਿਆ ਦਰਿਆ ਤੇ ਬਿਹਬਲ ਹੈ ਘੜਾ ਕੱਚਾ,
ਮੈਂ ਇਹਨਾਂ ਵਲਗਣਾਂ ਦੇ ਸੰਗ ਮੁਹੱਬਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਮਹਿਕ ਉੱਠਿਆ ਹੈ ਮੇਰੇ ਮਨ ਚ ਇਕ ਗੁੰਚਾ ਮੁਹੱਬਤ ਦਾ,
ਹਵਾਵਾਂ ਤੋਂ ਛੁਪਾ ਕੇ ਇਹ ਹਕੀਕਤ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਾਂ ।

ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ -

ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੱਸ ਪਈ
ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਨੇ ।
ਗਾਰੀਬ ਪਿਉ ਨੇ
ਬੁੜਾਂ... ਮਜ਼ਬੂਰੀਆਂ...
ਲਾਚਾਰੀਆਂ ਸੰਗ
ਦੇ ਚਾਰ ਹੁੰਦੇ
ਮਿਰ ਤੋੜ ਕੇਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬਾਅਦ
ਲੱਭ ਹੀ ਲਿਆ
ਰਾਣੀ ਧੀ ਲਈ
"ਇੱਕ ਯੋਗ ਵਰ"

—
ਡੇਲ੍ਹੀ ਚੜ੍ਹਦੀ
ਉਹ ਹੱਸ ਪਈ
ਅਚਾਨਕ
ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ .. ਸੁੱਤੇ ਸਿੱਖ
ਬਾਬਲ ਮਿਰੋਂ
ਪਰਥਤਾਂ ਦਾ ਭਾਰ
ਲੱਖਦੇ ਤੱਕ .. ਸੋਚ...
ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੱਸ ਪਈ
ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੋਂਦੀਆਂ ਨੇ ।

ਅੰਧਰ

ਪ੍ਰਭਜੋਤ ਸੋਹੀ

ਮੂਰਖ

ਇਕ ਵਾਰੀ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤੰਗ ਪੌੜੀਆਂ ਵਿਚ
ਆਹਮੇ-ਸਾਹਮਣੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਥੋਂ ਇਕ ਸਮੇਂ ਇਕ ਹੀ
ਵਿਅਕਤੀ ਲੰਘ ਸਕਦਾ ਸੀ।

ਕੁਲ ਅਠਾਰਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਸਨ। ਹੇਠਲਾ ਵਿਅਕਤੀ,
ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਉਪਰਲਾ
ਵਿਅਕਤੀ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ ਹੀ ਉਤਰਿਆ ਸੀ।

ਸਲੀਕਾ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਪੌੜੀਆਂ
ਵਾਲਾ ਵਾਪਸ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਨ
ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਲੰਘਣ ਦਿੰਦਾ।

ਹੇਠਲੇ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ
ਰਸਤਾ ਛੱਡ ਦੇਵੇ, ਪ੍ਰਤੀ ਉਪਰਲੇ ਨੇ ਘਮੰਡ ਨਾਲ
ਕਿਹਾ: ਮੈਂ ਮੂਰਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਰਸਤਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।

ਤੇਰ੍ਹਾਂ ਪੌੜੀਆਂ ਵਾਲਾ, ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀਆਂ
ਪੌੜੀਆਂ ਉਤਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਉਪਰਲੇ ਨੂੰ ਬੱਲੇ
ਉਤਰ ਕੇ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ, ਅਖੀਰਲੀ ਪੌੜੀ
ਦੇ ਕੋਲ ਸੁੰਗਾੜ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਉਪਰਲਾ ਲੰਘਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਹੇਠਲੇ ਨੇ
ਕਿਹਾ: ਮੈਂ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

— ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕਪੂਰ

ਮੁੱਲਾ ਨਸਰੂਦੀਨ ਦਾ ਕਿੱਸਾ

ਮੁੱਲਾ ਨਸਰੂਦੀਨ ਇੱਕ ਅਮੀਰ
ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ।
ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ,
"ਹਜ਼ੂਰ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ
ਰਿਹਾ ਹਾਂ ।"

ਸੇਠ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਕਿਉਂ ?
ਅਜਿਹੀ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ?"
ਮੁੱਲਾ "ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ
ਕੋਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ
ਗਏ ਹਨ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੇ
ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਵੀ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ
ਕਰਦੇ ।"

ਸੇਠ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਹੇ ਪਾਗਲ
ਇੰਨਸਾਨ ! ਕਿਹੋ ਜਹੀ ਗੱਲ
ਕਰਦਾ ਏਂ ? ਨਸਰੂਦੀਨ, ਹੋਸ਼
ਵਿੱਚ ਆ, ਤਿਜੋਰੀ ਦੀਆਂ
ਸਾਰੀਆਂ ਚਾਬੀਆਂ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਸੌਂਪ
ਰੱਖੀਆਂ ਨੇ, ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੁੰਦਾ
ਏਂ ? ਹੋਰ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਯਕੀਨ
ਚਾਹੀਦਾ ਤੈਨੂੰ ?"

ਮੁੱਲਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬੁਰਾ ਨਾ
ਮੰਨਿਓ ਹਜ਼ੂਰ, ਪਰ ਇੰਨਾ 'ਚੋਂ
ਕੋਈ ਵੀ ਚਾਬੀ ਤਿਜੋਰੀ ਨੂੰ
ਲੱਗਦੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ ।"

Photo © Dennis Jarvis

ਅੰਕਲ ਜੀ —

ਸਿਆਟਲ (ਅਮਰੀਕਾ) ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਮੇਲ ਇਕ ਅੰਕਲ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਕਨੇਡਾ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਪਨਟਿੰਕਟਨ ਤੋਂ ਕਾਰ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਸਨ ਤੇ ਐਰੀਜ਼ਨਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪੱਕਾ ਪ੍ਰੇਗਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਕਿ ਕਿਧਰ ਜਾਣਾ। ਮੇਰਾ ਸਫਰ ਕਰਨ ਦਾ ਤਗੀਕਾ ਵੀ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਪੰਜ ਸਤ ਕਿਲੋ ਕਪੜੇ, ਕੈਮਰਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਥਾਂਤੇ ਰੱਖੇ ਥੋੜੇ ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ। ਜਿੱਧਰ ਨੂੰ ਚਾਹੇ ਸੁੱਕੇ ਪੱਤੇ ਨੂੰ ਹਵਾ ਲੈ ਜਾਏ, ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹਾਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਅੰਕਲ ਜੀ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਕਾਰ ਕੋਈ ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਸੀ। ਏ ਸੀ ਪੱਕਾ ਬੰਦ ਸੀ। ਜੀ ਪੀ ਐਸ ਵਾਲਾ ਰਖਨਾ ਖਾਲੀ ਸੀ। ਨਕਸ਼ਾ ਲਿਆਉਣਾ ਅੰਕਲ ਜੀ ਭੁੱਲ ਹੀ ਗਏ ਸਨ। ਫੇਨ ਰੱਖਣ ਦੇ ਵਿਰੁਧ ਸਨ ਅੰਕਲ ਜੀ। ਉਤੇਂ ਥੈਠਦੇ ਹੀ ਹੁਕਮ ਚਾੜ ਤਾ, 'ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਪਤਾ, ਐਵੇਂ ਨਾ ਰਾਹ ਦੱਸੀ ਜਾਈ, ਫੇਨ ਵੀ ਨਾ ਕਰੀ, ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਲਈ, ਤੈਨੂੰ ਪੈਂਡੂ ਰਾਹਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਓ'। ਲਓ ਜੀ ਚਾਲੇ ਪੈ ਗਏ। ਫੇਨ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਆਪਾਂ ਇੱਥੇ (ਪੋਰਟਲੈਂਡ ਸ਼ਹਿਰ) ਇਕ ਜਾਣੂ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਕੱਟਦੇ ਹਾਂ। 'ਹੁਣ ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਾ ਅੰਦਰਲਾ ਗੁਰਾਲ ਚੱਲ ਪਿਆ ਤੇ ਕਦੇ ਐਸ ਗਲੀ ਤੇ ਕਦੇ ਐਸ ਗਲੀ, ਕਦੇ ਮੁੜ ਕੇ ਫੇਰ ਉਸੇ ਥਾਂ, ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਬਸ ਔਹੀ ਘਰ ਆ ਗੇਰੂਆ ਜਿਹਾ, ਆਇਆ ਸੀ ਮੈਂ ਇੱਥੇ ਪੰਜ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲੋਂ।' ਅੰਕਲ ਜੀ ਕਾਰ ਚੋਂ ਉੱਤਰੇ ਤੇ ਮਿਧੀ ਬੌਲ ਖੜਕਾਤੀ। ਏਧਰ ਮੈਂ ਸੋਚੀ ਜਾਵਾਂ, ਬਈ ਅਮਰੀਕਾ 'ਚ ਤਾਂ ਲੇਕ ਚੌਥੇ ਸਾਲ ਘਰ ਬਦਲ ਲੈਂਦੇ ਆ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਬਣਦਾ ਹੁਣ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਾਨ ਕੱਢ ਲਿਆ, ਬਾਕੀ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇ।' ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਸੋਚੀ ਜਾਵਾਂ, ਜਨਮੇਜਾ ਸਿਹਾਂ ਅੱਜ ਪਿਆ ਤੇਰਾ ਵਾਅ ਆਸਲੀ ਮਾਡਰਨ ਫਕੀਰ ਨਾਲ।'

ਪੈਰਟਲੈਂਡ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੂੰ ਸੁੱਤੇ ਹੀ ਡੱਡ ਕੇ ਸਵਖਤੇ ਹੀ ਤੁਰ ਪਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਿੱਲੀ/ਕਰਨਾਲ ਐਨੀਮਲ ਸਾਈਸ ਦੇ ਕੋਈ ਵੱਡੇ ਸਾਈਸਦਾਨ ਸਨ, ਪਰ ਮਨ ਉਕਤਾਅ ਗਿਆ ਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਕਨੇਡਾ ਆ ਗਏ, ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਮਹਿਕਮੇ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਏ ਸਨ। ਹਰ ਸਾਲ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਮੈਡੀਟੇਸ਼ਨ ਲਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਾਹੀ ਮੈਂ ਪੁੱਛਣਾ ਵਾਜ਼ਬ ਸਮਝਿਆ। ਬਸ ਏਨਾ ਕੁ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇੱਕਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ ਕਿ ਕਿਰਾਏਦਾਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਖੈਰ ਰਾਸਤੇ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ ਅਸੀਂ ਦੁਪਹਿਰੇ ਜਿਹੇ ਰੋਜ਼ਵਿਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਪਹੁੰਚ ਰਾਏ। ਇੱਥੇ ਸਾਡਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ ਸੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਘਰ ਵੀ ਲੱਭਣਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਘਰ ਲੱਭ ਲਈਏ? ਕਹਿੰਦੇ, 'ਨਹੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਾਂ ਵਾਲਕਨੇ ਦੇਖਣ ਜਾਣਾ ਹੈ।' ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੱਡੀ 80 ਮੀਲ ਲੰਬੇ ਪਹਾੜੀ ਰਸਤੇ ਵੱਲ ਹਕ ਲਈ। ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਾਰੇ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਰਫ ਆ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਐਨ ਵਾਲਕਨੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਬਰਫ ਦਾ ਤੁਢਾਨ ਆ ਗਿਆ। ਮਸੀਂ ਕਾਰ ਮੇੜੀ ਤੇ ਵਾਪਸ ਚੱਲ ਪਏ। ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਰੁੱਕ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਸਫੈਦੇ ਵਰਗੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਹਰ ਰੁੱਖ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਫੁੱਲੇ ਪੇਟ ਵਰਗਾ ਉਭਾਰ ਸੀ, ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਸਨੂੰ 'ਪਰੈਗਨੈਟ ਟਰੀ ਫੋਰੈਸਟ' ਯਾਨੀ, 'ਗੱਭਣ ਰੁੱਖਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲ' ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਮਾਲ ਦੀ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਯੋਗ ਥਾਂ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਆਮ ਭਾਰਤੀ ਸੈਲਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਅੰਕਲ ਜੀ ਵਰਗੇ ਯੋਗੀ ਹੀ ਲੱਭ ਸਕਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਵਰਗ ਤੋਂ ਥਾਅਦ ਜਾਣ ਬੰਦੇ ਦਾ ਘਰ ਲੱਭਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਅਗੇ ਸੁਣੋ।

ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬਰਫ ਤੇ ਪ੍ਰੈਗਨੈਟ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾਏ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਮਹੌਲ ਹੀ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਨਿਵਾਣ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨਦੀ ਦੇ ਤੇ ਲੰਮੇ ਹਰੇ ਰੁੱਖਾਂ ਦੇ ਨਜ਼ਾਰੇ ਨੇ ਰੂਹ ਨਸ਼ਿਆ ਦਿਤੀ। ਅਸੀਂ ਰਾਹ ਵਿਚ

ਕਈ ਵਾਰੀ ਰੁਕੇ। ਰਸਤੇ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੁਰਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਂਦੀ। ਕਰਦੇ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਾਨੂੰ ਹਨ੍ਹੇਗਾ ਹੋ ਗਿਆ। 'ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਘਰ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਪਾਰ ਸੀ ਤੇ ਦੁਕਾਨ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਏਧਰਲੇ ਪਾਸੇ' ਅੰਕਲ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਮਾਨ ਜਿਹਾ ਲਾ ਕੇ ਕਿਹਾ। ਕੋਈ ਪੰਜ ਕੁ ਗਲੀਆਂ ਘੁੰਮਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕਾਰ ਹਾਈਵੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰ ਇਕ ਰੈਸ ਸਟੇਸ਼ਨ (ਪਟਰੋਲ ਪੰਪ) ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ 'ਮੈਂ ਉਤਰ ਕੇ ਦੇਖਦਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਕਾਰ ਚ ਬੈਠਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਘੁਮਾਅ ਕਿ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। 'ਵੇਅਰ ਇਜ਼ ਅਜੀਤ?' ਉਹਨਾਂ ਉੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ। 'ਉਹ ਤਾਂ ਘਰੇ ਚਲਾ ਗਿਆ' ਜਵਾਬ ਵੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਸੀ। 'ਓ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਫੋਨ ਨਕਰ ਤੇ ਦੱਸ ਕਿ ਅੰਕਲ ਮੇਅ ਆਏ ਹਨ'। ਫੋਨ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋ ਗਈ, ਰਸਤਾ ਦੱਸ ਦਿਤਾ ਤੇ ਇਕ ਚੌਂਕ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੇ ਸੱਜੇ ਮੁੜਨਾ ਸੀ। ਪਰ ਆਹ ਕੀ? ਜਿਉਂ ਹੀ ਪਹਿਲਾ ਮੇੜ ਕੱਟਿਆ ਅਸੀਂ ਸਿੱਧੇ ਕਬਗਮਤਾਨ ਵਿਚ ਜਾ ਵੜੇ। ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਕਜ਼ਲ ਲੱਗੇ ਨਾ ਤੇ ਬਸ ਹੱਸੀ ਜਾਈਏ ਕਿ, ਨਾ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਇੱਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਸਾਡਾ ਸਮਾਂ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਦੇ ਕੋਈ ਆਪੇ ਚੱਲ ਕਿ ਵੀ ਇੱਥੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ 'ਚ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਮੁੜਨਾ ਤਾਂ ਹਾਲੇ ਥੋੜਾ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸੀ, ਪਰ ਇਹ ਸੜਕ ਦਾ ਮੇੜ ਹੀ ਏਨਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਸੀ ਕਿ ਬਦੇ ਬਦੀ ਮੁੜ ਗਏ। ਚਲੋ, ਅੱਗੇ ਅਜੀਤ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਉਡੀਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਨੇ ਮੇਟੇ ਮੇਟੇ ਦੇ ਲਾ ਲਏ ਤੇ ਮੈਂ ਸੈਵਨ ਅੱਪ ਨੂੰ ਨਿੱਖੂ ਦਾ ਤੜਕਾ ਲਵਾ ਲਿਆ।

ਰੋਜ਼ ਵਿਲੇ ਵਿਖੇ ਭਰਪੂਰ ਨੀਂਦ ਲੈਣ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਸੈਕਰਾਮੈਟੇ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਿੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਇੰਦਰਜੀਤ ਥਰੀਕੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਲੈਣਾ ਸੀ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਦੇ ਨਕਸੇ ਮੁਤਾਬਕ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚ ਮਿਲਣਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਜਾਣੂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵੱਡੀ ਹਾਈਵੇ ਨੂੰ

ਛੱਡ ਕੇ ਲੋਕਲ ਸੜਕ ਫੜ੍ਹ ਲਈ। ਇਹ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਵੇਂ ਇਕਹਿਰੀ ਪਰ ਇਹ ਬਾਗਾਂ ਦੋਂ ਲੰਘਦੀ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਸੜਕਾਂ ਦੇ ਕੰਢੇ ਲੱਗੀਆਂ ਅਮਰੂਦਾ ਦੀਆਂ ਰੇਹੜੀਆਂ ਵਾਗ ਰਾਹ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਲੋਕਲ ਤਾਜ਼ੇ ਫਲਾਂ ਦੀਆਂ ਸਜਾਈਆਂ ਰੇਹੜੀਆਂ ਵਰਗੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੁਝ ਫਲ ਲਏ ਤੇ ਕੈਲੀ-ਫੋਰਨੀਆ ਦੇ ਫਲਾਂ ਦਾ ਸੁਆਦ ਲਿਆ। ਇਹ ਸੁਆਦ ਦਾ ਫਰਕ ਸਿਰਫ ਖਾਂ ਕੇ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬ ਵਾਂਗ ਹੀ ਝੇਨੇ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨੱਕੇ ਨੱਕ ਭਰੇ ਖੇਤ ਵੇਖੇ। ਇਥੇ ਝੇਨੇ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਉਂਦੇ, ਸਗੋਂ ਛੋਟੇ ਜ਼ਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਦਵਾਈ ਤੇ ਖਾਦ ਚ ਲਿਪਟੇ ਬੀਜ ਨੂੰ ਸਟੇਨ ਗੰਨ ਵਾਂਗ ਬੀਜ ਬੰਨ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿਚ ਸੁੱਟਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸੀਨ ਵੀ ਅਦਭੁਤ ਸੀ। ਯੂਬਾ ਮਿਟੀ ਕੋਲ 20-20 ਫੁੱਟ ਉੱਚੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ ਖਿੜੇ ਹੋਏ ਬੋਗਾਨਵਿਲੀਆ ਦੇ ਪੌਦੇ ਵੇਖੇ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਫੋਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕੇਸ਼ਨ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਪਰ ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਾ ਜੀ.ਪੀ.ਐਸ. ਖੇਤਾ ਖਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਤਕਰੀਬਨ 100 ਮੀਲ ਕਾਰ ਫਾਲਤੂ ਚੱਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਅੰਕਲ ਜੀ ਦਾ ਅੱਡਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਭ ਰਿਹਾ। ਉਤੇਂ ਮੈਨੂੰ ਰਾਹ ਪੁੱਛਣ ਤੋਂ ਸਖਤੀ ਨਾਲ ਮਨੁਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿ 'ਤੂੰ ਕਿਤੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾ, ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਸਿਰਾ ਲੱਗਾ, ਤੈਨੂੰ ਦੱਸੀ।' ਹੁਣ ਮੈਂ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਹੋ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਮਾਨਣ ਲੱਗਾ ਤੋਂ ਨਾਲ ਕੈਮਰੇ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਅੰਕਲ ਜੀ ਕਈ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਕਿਸੇ ਸੜਕ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਦੇ ਕੂ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਪੰਪ ਤੇ ਕਾਰ ਪਾਰਕ ਕਰ ਲਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ, 'ਸੱਦ ਲਾ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ, ਮੇਰਾ ਟਿਕਾਣਾ ਆ ਗਿਆ।' ਮੈਂ ਕਿਹਾ 'ਪਤਾ ਕਰਲੇ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਦਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਹੀ ਚਲੋ।' 'ਨਹੀਂ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਰਾਤ ਇੱਥੇ ਰੁੱਖ ਥੱਲੇ ਵੀ ਕੱਢ ਲੈਣੀ ਆ।' ਅੰਕਲ ਜੀ 'ਚੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਫੱਕਰ ਰੂਹ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਂ ਗਰੇਵਾਲ ਨੂੰ ਉਸ ਗੁਆਚੀ ਸੜਕ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ, 'ਉਹ ਸੜਕ ? ਉਹ ਤਾਂ ਕਦੋਂ ਦੀ ਪੁੱਟ ਕਿ ਨਵਾਂ ਹਾਈਵੇ ਬਣ ਚੁੱਕਾ' ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਅੰਕਲ ਜੀ ਤੋਂ ਵਿਛੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀ.ਪੀ.ਐਸ. ਦੀ ਥੈਰ ਮੰਗਦਾ ਰਿਹਾ।

• ਜਨਮੇਜਾ ਸਿੰਘ ਜੋਹਲ

ਕੁਝ ਕਹੇ ਕਿਤਾਬ : ਪ੍ਰਭਜੋਤ 'ਸੋਹੀ'

ਅੰਤਮ - ਇਕ ਅੰਤਰ ਝਾਤ —

ਜਦ ਸ਼ਾਇਰ ਕਾਗਲ ਤੇ ਕਾਨੀ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਅਮਲ ਹਰ ਵਕਤ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਵੀ ਹਿਰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਖਿਣ 'ਚ ਅਟਕ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਚਿੰਦੂ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕਾਇਨਾਤੀ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਇਕੋ ਪੰਕਜੀ 'ਚ ਸਮੇਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤੂਆਂ 'ਚ ਸਾਹ ਪਾਦੇਣੇ ਕਵੀ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਘਾਹ ਦੀ ਤਿੜ ਨੂੰ, ਕਿਸੇ ਅਵਾਰਾ ਬੱਦਲ ਨੂੰ ਤੱਕ ਆਤਮ ਵਿਭੋਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਕਵੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਪਾਰਨ ਤੂਤ ਦੀ ਟਹਿਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਸੋਹਲੇ ਛਿੰਦੀ ਮੁਟਿਆਰ ਤੱਕ ਲੈਣ ਦਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਕਵੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਲਾ ਹੋਰ ਕੌਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਵਿਤਾ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਪਰ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ

ਅੰਟਮ ਆਰਟ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੀ ਝੀਲ ਦੇ ਪਾਣੀ ਤੇ ਤਰਦੇ
ਪੁਸ਼ਪ ਵਰਗੀ ਨਿਹਾਇਤ ਈ ਖੂਬਸੂਰਤ ਕਿਤਾਬ 'ਅੰਤਸ' ਦੀਆਂ
ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦਾ 'ਮੌਕਾ' ਮਿਲਿਐ ਪਿਛਲੇ ਦਿਨੀਂ।
ਸਾਡੇ ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਇਰ ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁਖਦੇਵ ਦੀ
ਕਵਿਤਾ 'ਸਬਰ ਦੀ ਮਿੱਠੀ ਸੋਹਣੀ ਕਵਿਤਾ ਹੈ' । ਦਰਅਸਲ
ਕਿਸੇ ਵੀ ਕ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਆਨੰਦ ਲੈਣ
ਲਈ ਪਾਠਕ/ਦਰਸ਼ਕ ਨੂੰ ਉਸ ਕੈਫੀਅਤ (state of mind)
ਤੱਕ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕਰਤੇ ਨੇ ਉਹ ਕ੍ਰਿਤ ਸਿਰਜੀ
ਹੈ। ਅੰਤਸ ਵਰਗੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਤਦ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ
ਆਨੰਦ 'ਚ ਡੋਬਾ ਦੇ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ
ਖਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਸਮਰਪਣ ਭਾਵ ਨਾਲ ਪੜਦੇ ਹੋ... ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ
ਫਿਰ ਤਿਤਲੀਆਂ ਕਿਵੇਂ ਸਮੇਸੇ ਖਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਤੋਂ
ਅਣਭਿੱਜ ਰਹਿ ਜਾਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੈ ।

ਰੰਗ ਸੁਰੰਗੀ
ਤਿਤਲੀ ਉਡਦੀ
ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਆਈ
ਦੱਸੋ ਭਲਾ
ਆਕੇ ਉਸ ਨੇ
ਫੇਰ ਕੀ ਕੀਤਾ
ਪਾਰੀ ਕੀਤੀ?

ਫੁੱਲ ਪੱਤੀਆਂ ਤੇ
 ਕਿ ਬਾਗ 'ਚ ਘੁੰਮੀ?
 ਨਹੀਂ ਅੰਮਾਂ
 ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ
 ਫੇਰ ਉਹਨੇ ਸਮੇਸਾ ਖਾਧਾ...।

ਅੰਤਹੀਣ ਦੌੜ 'ਚ ਫਸਿਆ ਮਨੁੱਖ ਸਵੈ ਸਿਰਜੀਆਂ
 ਵੱਲਗਣਾਂ 'ਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਅਹਿਮ ਨੂੰ
 ਪਲੋਸਦਾ, ਦੁਲਾਰਦਾ ਤੇ ਵੱਡਾ ਕਰਦਾ ਆਪਣਿਆਂ ਤੋਂ ਲਗਾਤਾਰ
 ਢੂਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੇੜ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਨਜ਼ਮ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਤਰਾਂ
 ਦੇ ਅਯਾਮ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਪੈੜਾ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ
 ਦਾ ਵੀ ਹੈ, ਪੈੜਾ ਕਿਸੇ ਆਪਣੇ ਦਰਮਿਆਨ ਦੀ ਦੂਰੀ ਖਤਮ
 ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਹੈ... ਗੱਲ ਤਾਂ ਪਹਿਲੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼... ਪਹਿਲੇ
 ਕਦਮ ਦੀ ਹੈ...

ਦੂਰੀ ਅੰਤਹੀਣ
 ਪੈੜਾ ਦੇ ਕੰਧਾਂ ਦਾ
 ਗੱਲ ਪੈੱਡੇ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ
 ਮਸਲਾ ਦੂਰੀ ਦਾ ਵੀ ਨਹੀਂ
 ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਬਾਤ ਕੌਣ ਪਾਵੇ...

ਸਪਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਿਰਾਸਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਆਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਝਿਆਲਦਾ ਹੈ ਪਰ ਗੱਲ ਤਾਂ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੀ ਹੈ... ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇ ਦਿਨ ਵੀ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦੇ ਰਾਤਾਂ 'ਚ ਘਰਿਆ ਵੀ ਹੈ ਸੁਖਦੇਵ ਲਈ ਕਾਲੀ ਰਾਤ 'ਰੱਬ ਦਾ ਝੱਗਾ' ਹੈ ।

ਗੱਲ ਸੁਣ
ਰਾਤ ਕੀ ਹੁੰਦੀ ?
ਕਾਲਾ ਝੱਗਾ ਰੱਬ ਦਾ
ਤੇ ਤਾਰੇ?
ਝੱਗੇ ਵਿੱਚ ਮੇਰੀਆਂ?
ਹਾਂ
ਤੇ ਸੁਣ
ਲੋਅ ਜੁ ਫੁੱਟਦੀ
ਰੱਬ ਦੇ ਦਿਲ ਚੋਂ
ਝੱਗੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਕੇ
ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ...

ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਧੀਆ ਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹ/ਤੱਕ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ/ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੀ। ਵਧੀਆ ਕਾਵਿ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਦਰ ਭੰਨ ਤੇੜ ਕਰਦਾ

ਹੈ... ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੁਆਟਣੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ... ਪਲ ਦੀ ਪਲ ਤੁਸੀਂ
 ਬਣੇ ਬਣਾਏ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦੀ ਵਾੜ ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਕਲ ਕੇ ਨਵੇਂ ਮਿਰੇ
 ਤੋਂ ਸੇਚਣ ਲੱਗਦੇ ਹੋ। ਵਧੀਆ ਰਚਨਾਵਾਂ ਆਪਣੇ ਮਰਾਰ ਨਿਰਾ
 ਸੁਆਦ ਈ ਛੱਡ ਜੇ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਗੋਂ ਸੁਆਲ ਵੀ ਛੱਡ ਕੇ
 ਜਾਂਦੀਆ ਹਨ। ਗੱਲ ਸੁਣ ਲੜੀ ਅਪੀਨ ਸੁਖਦੇਵ ਮਠਾੜੂ ਦੀ
 ਨਜ਼ਮ 'ਭਾਰ' ਦੇਖਣਾ -

ਗੱਲ ਸੁਣ
 ਸੇਬ ਇੰਨਾਂ ਸੁਰਖ ਕਿਵੇਂ
 ਤੇ ਅੰਬਰ ਇੰਨਾਂ ਨੀਲਾ ਕਿਉਂ?
 ਧਰਤੀ ਇੰਨੀ ਹਰੀ ਕਿਵੇਂ
 ਤੇ ਸੂਰਜ ਇੰਨਾ ਰੌਸ਼ਨ ਕਿਉਂ?
 ਤੂੰ ਦੱਸ ਮੈਨੂੰ
 ਪਤਣੀ ਇੰਨਾਂ ਪਤਲਾ ਕਿਵੇਂ
 ਤੇ ਦੁੱਖ ਇੰਨਾਂ ਭਾਰਾ ਕਿਉਂ?

ਅਸੀਂ ਭੌਤਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ 'ਚ ਘਰੇ
 ਭੋਗਵਾਦੀ ਅਚਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਾਲੇ ਇਨਸਾਨ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ
 ਉਪਲੱਭਦ ਕੁਦਰਤੀ ਦਾਤਾਂ ਦਾ ਰੱਜ ਕੇ ਨਿਰਾਦਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ।
 ਹਵਾ ਬੇਸ਼ਰਤ ਵੱਗ ਰਹੀ ਹੈ ... ਧੁੱਪ ਮਾਨਣ ਲਈ ਕਿਸੇ
 ਲਾਈਸੈਂਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ... ਫੁੱਲ ਕਲੀਆਂ, ਭੌਰੇ,

ਤਿਤਲੀਆਂ, ਝਰਨੇ ਨਦੀਆਂ, ਪੰਖੂ ਪਹਾੜ ਇਕ ਅਦੁਤੀ ਨਜ਼ਾਰਾ
ਲਈ ਸਾਡੇ ਦਰਾਂ ਤੇ ਖੜੇ ਨੇ ਪਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ 'ਪੜਾਈਆਂ'
ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਤੱਕਦੇ।
ਸੁਖਦੇਵ ਹਾਲੀ ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ

ਉਸ ਅੰਬਰ

ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾਂ

ਜੀਹਦੇ ਹੇਠ ਮੈਂ ਰਹਿਨਾਂ

ਉਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ

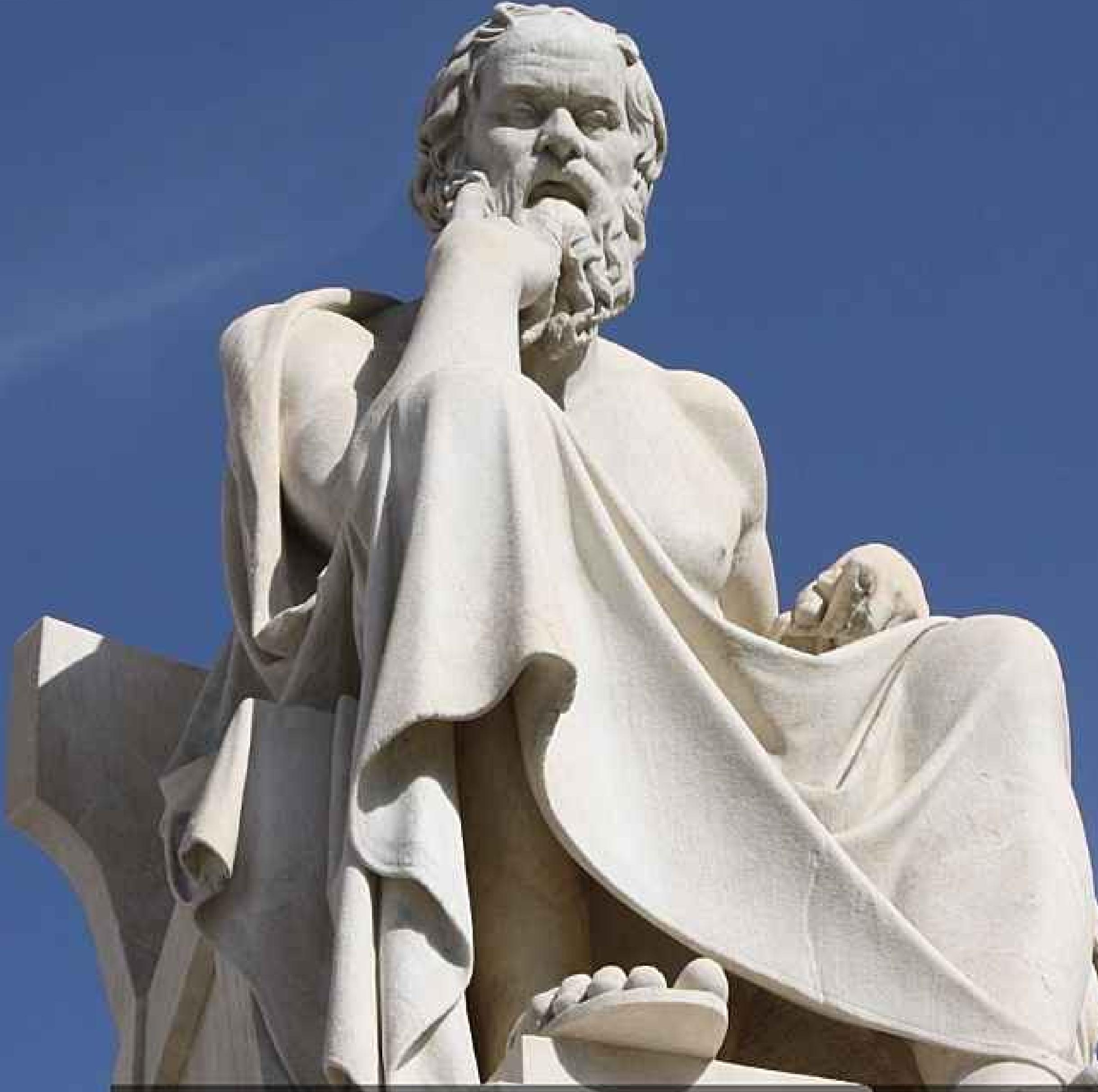
ਦੁਲਾਰ ਕਰਦਾਂ

ਜੀਹਦੀ ਗੋਦ 'ਚ ਬਹਿਨਾਂ

ਮੈਂ ਤਾਂ ਅਜੇ

ਕੱਚੀ ਪਹਿਲੀ 'ਚ ਪੜਦਾਂ!!

ਆਖਰ 'ਚ ਇਹੀ ਕਿ ਜਦ ਸਵੈ ਦਾ ਆਖਰੀ ਪੱਤਾ ਵੀ
ਕਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਟਹਿਣੀਆਂ ਤੇ ਰੰਗ ਬਿਰੰਗੇ
ਮਹਿਕਦਾਰ ਪੁੱਸ਼ਪ ਖਿੜ ਉਠਦੇ ਹਨ ... ਸਾਜ਼ ਦੀ
ਗੈਰਮੌਜੂਦਗੀ 'ਚ ਸੁਰਤਾਲ ਗੁੰਜਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ... ਪੈਰ ਪੈਰ
ਤੇ ਕਰਿਸ਼ਮੇ ਵਾਪਰਦੇ ਨੇ ਅਤੇ 'ਅਤਸ' ਖਿੜ ਉਠਦਾ ਹੈ।
ਸੁਖਦੇਵ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਇਸ ਖੂਬਸੂਰਤ ਮੁਜੱਸਮੇ ਨੂੰ
ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ ਜਗਤ ਦੇ ਰੁਬਰੂ ਕਰਨ ਲਈ ... ਯਾਤਰਾ
ਜਾਰੀ ਰਹੇ ... ਆਮੀਨ ।

ਸੁਕਰਾਤ ਦਾ ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ

ਇੱਕ ਦਿਨ ਸੁਕਰਾਤ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਇਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, ਸ੍ਰੀਮਾਨ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਇੱਕ ਦੇਸਤ ਦੇ ਬਾਰੇ 'ਚ ਕੀ ਸੁਣਿਆ ?

"ਜ਼ਰਾ ਰੁਕੋ" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤੁਹਾਡੇ ਕੁਝ ਦੱਸਣ 'ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਡੋਟਾ ਜਿਹਾ ਟੈਸਟ ਪਾਸ ਕਰੋ, ਇਸਨੂੰ ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।"

"ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ ?" ਉਸਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ
"ਹਾਂ, ਸਹੀ ਸੁਣਿਆ ਤੁਸੀਂ।" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ,

"ਇਸ 'ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਦੱਸੋ, ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਲਈਏ ਅਤੇ ਜੋ ਕੁਝ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ਉਸਨੂੰ ਫਿੱਲਟਰ ਕਰ ਲਈਏ । ਟ੍ਰਿਪਲ ਫਿੱਲਟਰ ਟੈਸਟ ਨਾਲ ।"

"ਪਹਿਲਾ ਫਿੱਲਟਰ ਹੈ 'ਸੱਚ' ।"

"ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੂਰਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ ?"

"ਨਹੀਂ" ਆਦਮੀ ਬੋਲਿਆ, " ਦਰਅਸਲ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਸੇ 'ਤੋਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਅਤੇ..."

"ਠੀਕ ਹੈ" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਜਾਂ ਝੂਠ । ਚਲੋ ਹੁਣ ਦੂਸਰਾ ਫਿੱਲਟਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, 'ਚੰਗਿਆਈ' ਦਾ ਫਿੱਲਟਰ । ਇਹ ਕਿ ਜੋ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ ਬਾਰੇ ਕਹਿਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਕੀ ਉਹ ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਹੈ ?"

"ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ" ਉਹ ਆਦਮੀ ਬੋਲਿਆ । ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਬੁਰਾ ਦੱਸਣ ਜਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਯਕੀਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਹੈ ।"

"ਚਲੋ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ, ਅਜੇ ਆਖਰੀ ਫਿੱਲਟਰ ਬਾਕੀ ਹੈ 'ਉਪਯੋਗਤਾ' ਦਾ ।

"ਮੇਰੇ ਦੇਸਤ ਬਾਰੇ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਕੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਹੈ ?" ਸੁਕਰਾਤ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ।

"ਹਮ.. ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ।" ਉਹ ਆਦਮੀ ਬੋਲਿਆ ।

ਸੁਕਰਾਤ - "ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ਸੱਚ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਤੇ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਉਪਯੋਗ ਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ।"

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਸੁਕਰਾਤ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੰਮ 'ਚ ਰੁਝ ਗਏ ।

ਗੁਜ਼ਲ / ਮੰਗਲ ਮਦਾਨ

ਅੰਬਰ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।
ਚੰਨ ਉਹ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

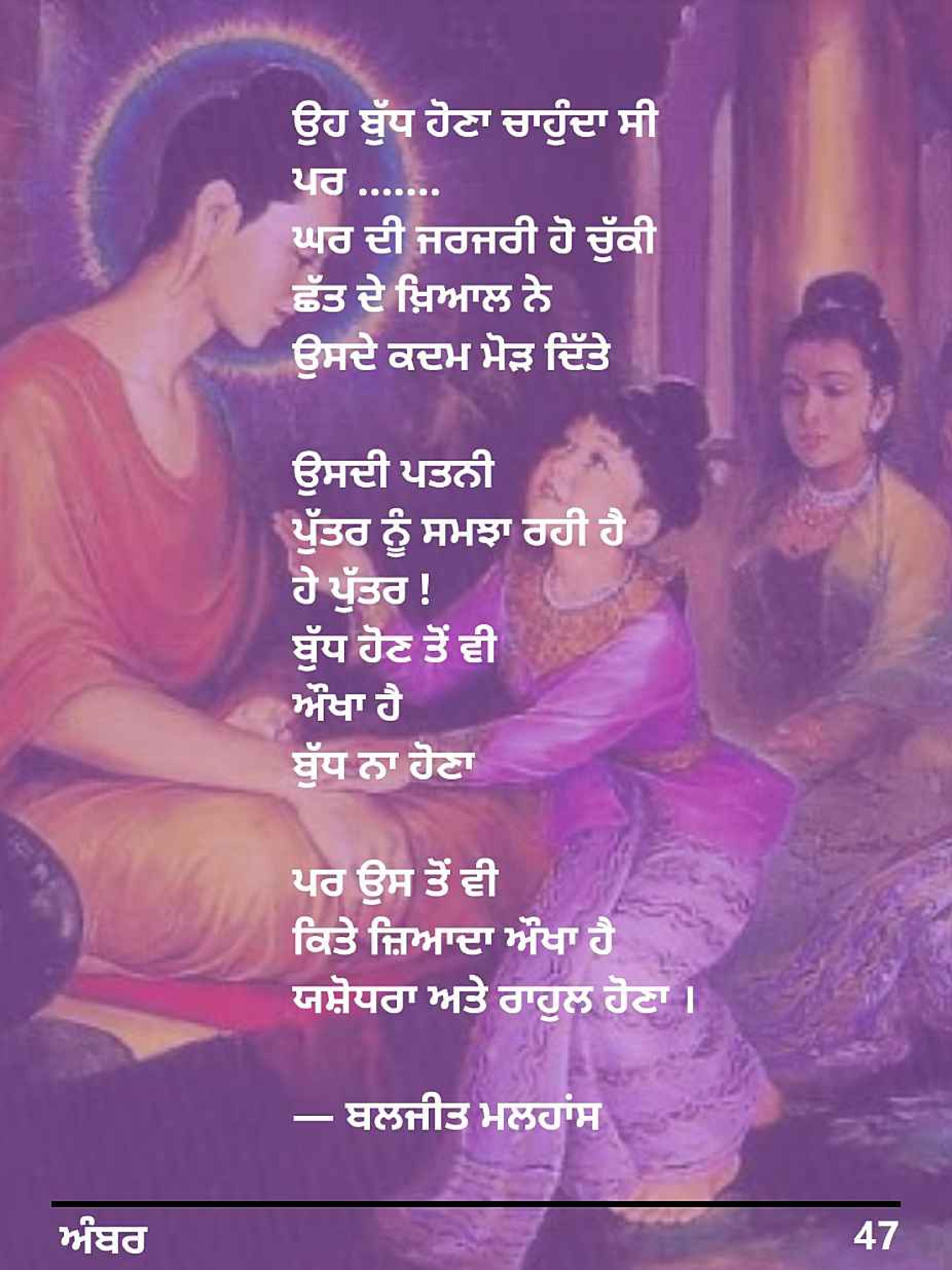
ਤੇਰੀ ਫੋਟੇ ਤੇ ਖੜਤ ਕਰਕੇ ਲੀਰੇ ਲੀਰ,
ਰੱਦਾ ਦਿਲ ਦਾ ਬਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਲਿਖ ਬੈਠਾ ਕੀ ਹਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦਾ ਮੈਂ,
ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਬੇਹਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਸੂਰਜ ਭੁੱਬਾ ਜੀਵਨ ਦਾ,
ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਟਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਤੇਰੇ ਗੁਮਨੇਦਰ ਖੜਕਾਇਆ ਸ਼ਾਮ ਢਲੇ,
ਮੰਗਲ ਮਾਲੋਂ ਮਾਲ ਰਿਹਾ ਕੱਲ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ।

ਉਹ ਬੁੱਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ
ਪਰ

ਘਰ ਦੀ ਜਰਜਰੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ
ਛੱਤ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨੇ
ਉਸਦੇ ਕਦਮ ਮੇੜ ਦਿੱਤੇ

ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ
ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਰਹੀ ਹੈ
ਹੇ ਪੁੱਤਰ !
ਬੁੱਧ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ
ਅੰਖਾ ਹੈ
ਬੁੱਧ ਨਾ ਹੋਣਾ

ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ
ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਖਾ ਹੈ
ਯਸ਼ੋਧਰਾ ਅਤੇ ਰਾਹੁਲ ਹੋਣਾ ।

— ਬਲਜੀਤ ਮਲਹਾਂਸ

ਮੌਨ ਦੀ... ਬਾਬਾ... ਦਾਰਾ / ਸੁਖਜੀਤ

"ਮੈਂ ਬੋਲ੍ਹਿਗਾ...ਬੋਲ੍ਹਿਗਾ...।" ਬੋਲਦਾ-ਬੋਲਦਾ ਉਹ ਤੇਜ਼ ਤੇ ਉੱਚੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਾ। ਫੇਰ ਅਚਾਨਕ "ਮੌਨ ਦੀ....ਬਾਬਾ ਦਾਰਾਅ" ਚਿਲਾਉਂਦਾ। 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ' ਵਰਗੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ ਪਰ ਅਖੀਰਲਾ 'ਦਾਰਾਅ' ਓਸ ਨੇ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਮਕਾਅ ਕੇ ਏਨੀ ਦਰਦ ਭਰੀ ਹੁਕ ਨਾਲ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਾਲਜੇ 'ਚੋਂ ਰੁੱਗ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਅੰਦਰ ਧੂਹ ਪਈ ਕਿਤੇ।

ਉਹਦੇ ਘਰ ਦੇ ਉਹਨੂੰ ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਮੈਂ ਵੀ ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਦਾ ਪੇਸ਼ੈਟ ਬਣਿਆ ਸਾਂ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ, ਅਜੀਬ ਮਨੋਦਸ਼ਾ ਸੀ ਮੇਰੀ। ਡਾ. ਏਹਨੂੰ ਮਨੋਰੋਗ ਆਖਦੈ। ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖਦਿਆਂ ਜੇ ਸੀਨ 'ਚ ਪਰਾਉਥੇ ਪੱਕਦੇ ਵੇਖਦਾ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖੁਸ਼ਬੂ ਵੀ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਐ, ਮੂਲੀ ਵਾਲੇ ਪਰਾਉਥੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਮੂਲੀਆਂ ਦੀ, ਆਲੂ ਜਾਂ ਗੋਬੀ ਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਰਵੀਂ ਮਹਿਕ ਆਉਂਦੀ ਐ। ਮੱਛੀ ਮਾਰਕੀਟ ਦਿਖਾਉਣ ਤਾਂ ਚੈਨਲ ਬਦਲ ਦੇਣ ਪਿੱਛੋਂ ਵੀ ਮਰੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਦੀ ਸੜਹਾਂਦ ਮੇਰਾ ਪਿੱਛਾ ਨਈਂ ਛੱਡਦੀ। ਕਿਸੇ ਐਡ 'ਚ ਮਾਡਲ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਨਹਾਉਂਦੀ ਐ, ਉਸੇ ਸਾਬਣ ਦੀ ਸਮੱਲ ਆਉਣ ਲੱਗਦੀ ਪਰ ਜ਼ੋਰ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਦੀ ਮਹਿਕ ਨਈਂ ਆਉਂਦੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਿਸਮਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕੋ ਗੰਧ ਆਉਂਦੀ ਐ, ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ। ਬੀਵੀ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਬਣ ਨਾਲ ਨਹਾਵੇ, ਉਹਦੇ ਜਿਸਮ ਦੀ ਗੰਧ ਸਾਬਣ ਦੀ ਸਮੱਲ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੰਦੀ ਐ।

"ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਭੋਗਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਭੋਗ ਨਾ ਸਕਿਆ ਏਸ ਕਰਕੇ ਤੇਰੀ ਸੁੰਘਣ ਸ਼ਕਤੀ 'ਐਕਸਟਰਾ ਸੈਂਸੇਟਿਵ' ਹੋ ਗਈ ਐ, ਏਹ...ਨਾਂ ਦਾ ਮਨੋਰੋਗ ਐ।" ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਅੰਗਾਰੇਜ਼ੀ 'ਚ ਅੱਖਾ ਜਿਹਾ ਨਾਂ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦੱਸਦਾ ਕਿ ਭੋਗਣ ਦੀ ਕੋਈ ਕਸਰ ਮੇਰੇ

ਬਾਪ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ। ਤੀਮੀਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਤਕ, ਪੀਣ-ਖਾਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਨਣ ਤਕ ਐਨਾ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਕਿ ਦਾਦੇ-ਪੜਦਾਦੇ ਦੀ ਲੱਖਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਉਡਾ ਦਿੱਤੀ। ਏਹ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਲੱਛਣ ਵੇਖ ਮੇਰੇ ਦਾਦੇ ਨੇ ਭਲੇ ਵੇਲੇ ਮੇਰੇ ਤੇ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਜਿਹੜੀ ਜਾਇਦਾਦ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ, ਓਹਦੇ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੋਈ ਜਾਂਦੈ। ਪਰ ਐਨਾ ਕੁਝ ਭੋਗਣ ਪਿੱਛੋਂ ਪਿਓ ਮੇਰਾ ਵੀ ਮਨੋਰੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਈ-ਕਈ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਫੜਿਆ ਵੀ ਓਹ ਰੁਕਦਾ ਨਾ, 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ-ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਬੋਲਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਭੱਜਦਾ ਜਾਂਦਾ, ਭੱਜਦਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਬੋਲਦਾ ਜਾਂਦਾ। ਓਹ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਲਕੋਂਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਉਹਦੇ ਮੱਥੇ 'ਚ ਵੱਜਦੀ ਹੋਵੇ। ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਉਹਦਾ ਇਲਾਜ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਤੇ ਅਖੀਰ ਸਮਾਧ ਵਾਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਬਲਦੇ ਸਿਵੇ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਓਸ ਆਪਣੇਆਪ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰ ਲਿਆ, ਜਿਉਂਦੇ-ਜੀਅ ਮੱਚ ਕੇ। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਏਹ ਸਮਾਧ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ ਐ। ਏਥੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਿੱਧ-ਪੁਰਸ਼ ਰਿਹਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧ ਬਣੀ ਹੋਈ ਐ। ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਜਾੜ ਪਏ ਏਸ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਏਹ ਮਾਤਾ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਅਚਾਨਕ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਥੋਂ। ਉੱਚੇ-ਲੰਮੇ, ਜੁਆਨ-ਜਹਾਨ, ਰੱਜ ਕੇ ਸੋਹਣੇ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਂਗੂੰ, "ਰੂਪ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ।" ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਖਦਾ, "ਰੂਪ ਨਹੀਂ, ਨੂਰ ਸੀ ਰੱਬ ਦਾ ਨੂਰ, ਓਹ ਬੜੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ।" ਪਰ ਲੋਕ ਏਹ ਵੀ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ ਕਰਦੇ ਕਿ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਕਈ ਕਹਿੰਦੇ, "ਓਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਇਥੇ ਛੱਡਿਆ ਸੀ, ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ।"

ਮਾਤਾ ਜੀ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਸਮਾਧ 'ਚ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਚਿਖਾ ਚਿਣੀ ਗਈ ਸੀ। ਢਾਈ ਮਣ ਤਾਂ ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਪਾਈ ਗਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਿੱਕ-ਸੁੱਕ ਦੇ ਨਾਲ ਕਈ ਪੀਪੇ ਸੁੱਧ ਦੇਸੀ ਘਿਊ ਦੇ ਉੱਲਦੇ ਗਏ ਸਨ। ਬੜਾ 'ਕੱਠ ਸੀ, ਲੋਕ ਭਜਨ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੇ ਅਜੇ ਅੱਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਕੜੀ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ

ਕਿਥੋਂ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ'-ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਆਖਦਾ ਮੇਰਾ ਬਾਪ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਇਆ ਤੇ ਚਿਖਾ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ, ਕੋਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਗੱਲਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀਆਂ, "ਅਖੇ ਛਾਲ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੀ ਓਹ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਜਿਸਮ ਨਾਲ ਲਿਪਟ ਗਿਆ, ਮੁੜ ਨਈਂ ਹਿੱਲਿਆ।" "ਓਹਦੇ ਛਾਲ ਮਾਰਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਦੇਹ ਜਾਗ ਪਈ ਤੇ ਓਹ ਦੋਵੇਂ ਮਿਲ ਕੇ ਚਿਖਾ 'ਤੇ ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।"

"ਮਾਤਾ ਜੀ ਜਗੀਰ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ, ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਸਾਫ਼ ਸੁਣਦੀਆਂ ਸਨ। ਅਂਹਦੇ ਸਨ-ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਦੇਹ ਅਪਵਿੱਤਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਐ ਪਾਪੀਆ, ਭਿੱਟ ਦਿੱਤੀ ਐ ਕਲੰਕੀਆ...।"

ਜਿੰਨੇ ਮੂੰਹ ਓਨੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ 'ਚ ਗੂੰਜਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਨਾ ਨਿਕਲਦਾ, ਕਿਸੇ ਦੇ ਮੱਥੇ ਨਾ ਲੱਗਦਾ, ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਮਾਂ-ਪੁੱਤ ਵੀ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਨੌਂ ਕੰਨੀਂ ਕਤਰਾਉਂਦੇ। ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕੀਤਿਆਂ ਅਸੀਂ ਏਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਵੱਸੀਏ। ਅਸੀਂ ਇੰਜ ਹੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖੋਰੂ ਪਾਉਣੋਂ ਨਾ ਹਟੀਆਂ। ਤੇ ਜਦੋਂ ਬਾਪ ਦਾ ਬੋਲਿਆ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਮਨ 'ਚ ਗੂੰਜਦਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਰ ਮੱਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਮੈਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਦਾ ਕੀ ਐ ਏਹ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ?' ਜੀਹਨੇ ਮੇਰੇ ਪਿਉ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਗ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਖੇਰਾ ਮੱਥਾ ਮਾਰਿਆ, ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਾ ਆਈ। ਸਰਗੋਂ ਮੈਂ ਖੁਦ ਡਾਕਟਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਵਾਂਗੂ ਮਨੋਰੋਗੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ਹਿਰ ਆ ਕੇ ਵੀ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦਾ, ਅਣਸਰਦੇ। ਅੰਦਰ ਪਿਆ ਪੜ੍ਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਾਂ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਾ ਮੋੜਦਾ। ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, "ਠੀਕ ਐ।" ਮਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਕੁੜੀ ਸੋਹਣੀ ਐ, ਸਿਆਣੀ ਐਂ, ਸਰਕਾਰੀ ਟੀਚਰ ਐ, ਪਛਾਣ ਵਾਲੀ ਐ...।"

"ਠੀਕ ਐ ਮਾਂ।" ਪਰ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ-ਫਿਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਮਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੈਂ ਟਾਲ ਜਾਂਦਾ। ਬੈਂਕਾਂ ਦੇ ਖਾਤਿਆਂ 'ਚ ਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪਤਨੀ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖਾ

ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਪਵੇ। ਬੀਵੀ ਸੈਰ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਲੰਬੀ ਸੈਰ ਕਰਦਾ। ਬਾਜ਼ਾਰੋਂ ਕੋਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਚੀਜ਼ ਲਿਆਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਚਿੜ ਹੈ ਮੈਨੂੰ, ਮੱਥੇ ਨਹੀਂ ਲਾ ਸਕਦਾ, ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਂ ਤੇ ਬੀਵੀ ਇਕ ਦਿਨ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਸੁਣੀਆਂ, "ਓਹ ਕਹਿੰਦੇ ਏਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉੱਲੂ ਮਾਰ ਕੇ ਖਵਾਇਐ।" ਮਾਂ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਕੋਲ ਗਈ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਪਰ ਬੀਵੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ, "ਠੀਕ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਓਹ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉੱਲੂਆਂ ਵਾਂਗ ਜਾਗਦੇ ਨੇ ਤੇ ਦਿਨ...।"

ਬੀਵੀ ਦੀ ਭੈਣ ਆਈ ਸੀ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ, ਪਤੀ ਅਤੇ ਬੇਟੇ ਨਾਲ। ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਸੀਨ ਵਿਚ ਆਮਲੇਟ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਜਲ੍ਹਣ ਹੋਣ ਲੱਗੀ, "ਤੁਆਨੂੰ ਵੀ ਆ ਰਹੀ ਐ ਸਮੱਲ?" ਓਹ ਹੈਰਾਨੀ ਜਹੀ ਨਾਲ ਸੁੰਘਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬੀਵੀ ਤੁਰੰਤ ਬੋਲੀ, "ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਸਮੱਲ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ, ਤੁਸੀਂ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖੋ ਚੁੱਪਚਾਪ।"

ਕੱਲ੍ਹ ਏਵੇਂ ਤੁਸੀਂ ਨਵੀ ਨੂੰ ਵੈਨਕੂਵਰ ਬਾਰੇ ਦੱਸ ਰਹੇ ਸੀ, ਅੰਦਰੋਂ ਕਦੇ ਨਿਕਲੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਗੱਲਾਂ...।" "ਵਾਹਟ, ਅੰਕਲ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਗਏ ਵੈਨਕੂਵਰ?" ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਆਇਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੇਟਾ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਸਾਂ ਕਿ ਬੀਵੀ ਝੂਠ ਕਿਉਂ ਬੋਲ ਰਹੀ ਐ। ਠੀਕ ਐ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਉਸ ਥਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਯਾਦ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ।

"ਅੰਕਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਬਾਰੇ ਸਭ ਪਤੈ...।" ਨਵੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਬੀਵੀ ਝੱਟ ਬੋਲ ਉੱਠੀ, "ਪਤੈ ਸੁਆਹ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਤੇ ਟੀ.ਵੀ. ਦੇਖ-ਦੇਖ ਦਿਮਾਗ ਖਰਾਬ ਕਰ ਲਿਐ ਏਹਨਾਂ ਆਪਣਾ...।"

"ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਦੀ ਐਂ।" ਮਾਂ ਤੋਂ ਮੇਰੀ ਐਨੀ ਬੇਇੱਜਤੀ ਸਹਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ।

"ਮੈਂ ਏਹਨਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਬੀ ਜੀ, ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਆਂ। ਥੇਨੂੰ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ

ਕਿਹੈ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦਖਾ ਲੀਏ ਹਰ ਆਏ-ਗਏ ਤੋਂ ਤਮਾਸ਼ਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਨੇ...।" ਓਹਤੋਂ ਗੱਲ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਈ, ਮਨ ਭਰ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਦਾ। ਓਦੋਂ ਆਏ ਸਾਂ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲ, ਕੈਨੇਡਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ। ਸਾਇਕੋਟਰਿਸਟ ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ, ਬੜੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਸੀ ਮੇਰੀ ਉਹਨੇ। ਬੜੇ ਸੁਆਲ ਕੀਤੇ ਮੈਨੂੰ, ਨਿੱਠ ਕੇ, ਬੋਲਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਮੈਨੂੰ, ਠਕੂੰਮੇ ਨਾਲ ਸੁਣਿਆ। ਏਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਓਹ ਪੇਸ਼ੇਟ ਉਤੇ ਕੈਮਰਾ ਫਿੱਟ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦੈ। ਪੇਸ਼ੇਟ ਨਾਲ ਆਏ ਜੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਕਰਦੇ, ਸਭ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਘੋਖਦੈ, ਕਾਹਲਾ ਪੇਂਦੇ, ਧੀਰਜ ਰੱਖਦੈ, ਕੋਈ ਖੁਦ ਨੂੰ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਕੀ ਸਮਝਦੈ? ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹਨੇ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਦਾ ਭਰਮ ਤੋੜਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਡਬਲ ਐਮ.ਏ. ਤੇ ਬੀ.ਐਡ. ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰਦੀ ਤੇ ਮੇਰਾ ਬੀ.ਏ. ਫੇਲ੍ਹ ਹੋਣ ਦਾ ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾਉਂਦੀ।

ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਨੇ ਦੂਜੀ ਬੈਠਕ 'ਚ ਕਿਹਾ, "ਦੇਖੋ ਮੈਡਮ ਡਿਗਰੀਆਂ ਲੈਣ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਈਂ ਕਹਿੰਦੇ, ਡਿਗਰੀਆਂ ਲੈਣਾਂ ਤਾਂ 'ਵਾਰਮ ਅੱਪ' ਹੋਣਾ ਹੁੰਦੈ, ਪੜ੍ਹਾਈ ਏਦੂੰ ਬਾਦ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਐ।" ਬੀਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਖੇਲ੍ਹ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ, "ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਖੇਡ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ 'ਡਰੈਸ ਅੱਪ' ਹੁੰਨੇ ਆਂ, ਬੂਟ-ਜੁਰਾਬਾਂ ਕੱਸ ਕੇ, 'ਨੀ ਕੈਪ', ਨਿੱਕਰ, ਟੀ-ਸ਼ਰਟ, ਪਹਿਨ ਕੇ ਮੈਦਾਨ 'ਚ ਉਤਰਦੇ ਆਂ, ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀ ਏਹ ਸਾਰੀ ਤਿਆਰੀ ਬੀ.ਏ., ਐਮ.ਏ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲੈਣ ਵਾਂਗ ਐ, ਜਿਵੇਂ ਅਸਲੀ ਖੇਡ ਡਰੈਸ-ਅੱਪ ਤੇ ਵਾਰਮ-ਅੱਪ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਐ, ਓਵੇਂ ਅਸਲੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਡਿਗਰੀਆਂ-ਡਿਪਲੋਮਿਆਂ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਐ..।" ਉਹ ਕੁਝ ਚਿਰ ਰੁਕਿਆ, ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ, "ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾਂ, ਜਿਹੜੇ ਖੇਡ ਵਿਚ ਕੁੜਤੇ-ਪਜਾਮੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁੱਦ ਪਏ, ਏਹ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਚੰਗਾ ਖੇਡਣ ਤੁਹਾਡੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦੈ ਕਿ ਨਹੀਂ ਏਹਨੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਠੱਪੇ ਵਾਲੀ ਡਰੈਸ ਨਹੀਂ ਪਾਈ... 'ਵਾਚ' ਕੀਤੇ ਮੈਂ। ਇਸਦੇ ਗਿਆਨ ਅੱਗੇ ਸਿਰ ਝੁਕਦੈ ਮੇਰਾ ਪਰ...।" ਡਾ. ਸਾਹਬ ਨੇ

ਠੰਢਾ ਸਾਹ ਭਰਿਆ, "ਪਰ ਇਸ ਉੱਪਰ ਕਿਸੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਠੱਪਾ ਨਈਂ ਲੱਗਿਆ ਹੋਇਆ...।"

ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰੇਗਾ ਪਰ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਉਲਟ ਪਾਸਿਓ ਸੁਰੂ ਹੋਇਆ ਦੇਖ ਅੱਖੀ ਹੋ ਕੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਜਿਹੇ ਕੱਢਦੀ ਉਹ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, "ਬੰਦੇ ਸਾਰੇ ਇਕੇ ਜਹੇ ਹੁੰਦੇ ਐ, ਬੁੱਧੂ।" ਛਿੱਥਾ ਜਿਹਾ ਪੈਂਦਿਆਂ ਡਾਕਟਰ ਵਲ ਵੇਖ ਮੈਂ ਕੱਚਾ ਜਿਹਾ ਹਾਸਾ ਹੱਸਿਆ ਸਾਂ। ਮਨੋਵਿਸ਼ੇਸ਼ਾਰਥ ਵੀ ਸਹਿਜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਹਨੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇੰਜ ਵੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੋਵੇ, "ਤੂੰ ਏਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੀ ਜਾਨੇ ਯਾਰ।" ਪਰ ਉਹ ਛੇਤੀ ਸੰਭਲ ਗਿਆ, ਮੁਸਕਰਾਇਆ, ਸਿਰ ਹਿਲਾਇਆ ਤੇ ਮੇਰੇ ਹੱਥ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਹੱਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਕਰ ਲਾਂਗੇ। ਡਾਕਟਰ ਮਾਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ, ਬੀਵੀ ਦੇ ਮਗਰ। ਉਹ ਪੈਂਦੀ ਸੱਟੇ ਬੋਲੀ, "ਨਾ ਉਹਨੇ ਇਲਾਜ ਥੋੜਾ ਕਰਨਾ ਕਿ ਮੇਰਾ?"

"ਹੁਣ ਤਾਂ ਏਦਾਂ ਈ ਹੁੰਦੇ ਮੈਡਮ, ਸਕੂਲ 'ਚ ਦਾਖਲ ਬੱਚੇ ਨੇ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦੇ ਇੰਟਰਵਿਊ ਮਾਪਿਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਐ।" ਮੈਂ ਹਾਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹਨੇ 'ਹੂੰਅ' ਕਹਿ ਕੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਇੰਜ ਵੇਖਿਆ ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਵੇ, "ਬੁੱਧੂ, ਕਿਤੋਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਥੇ ਲੈ ਜਾਂਦੈ।"

"ਬੋਲੂੰਗਾ...ਮੈਂ ਬੋਲੂੰਗਾ...ਮੌਨ ਦੀ... ਬਾਬਾ... ਦਾਰਾਅ...।" ਅਚਾਨਕ ਗੂੰਜੇ ਏਹਨਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਡਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਮਝ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਾ ਆਈ ਪਰ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਅਜੀਬ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਿੱਚ ਕੇ 'ਦਾਰਾਅ' ਉਚਾਰਿਆ। ਸੱਚੀ ਅੰਦਰੋਂ ਰੁੱਗ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਬੀਵੀ ਮੇਰੀ ਵੀ ਤ੍ਰਹਿ ਕੇ ਓਧਰ ਵੇਖਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਵੀਹ ਕੁ ਵਰਿਊਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਗੋਰਾ ਨਿਛੇ, ਸੂਹੀ ਭਾਹ ਮਾਰਦਾ ਚਿਹਰਾ, ਮੇਟੀਆਂ-ਮੇਟੀਆਂ ਅੱਖਾਂ, ਗੱਲ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਠੋੜੀ ਨਾਲ ਚਿੰਬੜੇ ਦਾੜੀ ਦੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਛੱਲੇ ਸੋਨੇ ਰੰਗੇ, ਏਸ ਰੰਗ ਦੀਆਂ ਮਹੀਨ ਮੁੱਛਾਂ, ਭਾਰਾ ਪਰ ਢਿਲਕ ਕੇ ਮੱਥੇ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਆਇਆ ਜੂੜਾ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਕੇ ਗਲ 'ਚ ਪਿਆ

ਪਰਨਾ। ਬੇਹੁੰਦ ਭੋਲਾ ਤੇ ਪਿਆਰਾ ਜਿਹਾ ਮੁੰਡਾ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ' ਦਾ ਰਾਅ ਬੋਲਦਾ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਇਕਟੱਕ। ਮੈਂ ਕੰਬ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਉਹਨੂੰ ਕਈ ਜਣਿਆਂ ਨੇ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਓਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਫੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਓਹ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ', ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਬੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਜੀਅ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿ ਏਥੋਂ ਨੱਸ ਜਾਵਾਂ ਪਰ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਥਾਈਂ ਗੱਡੇ ਗਏ। ਓਹਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਪਤਾ ਨਈਂ ਕੀ ਸੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਦੇ ਵਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ ਇਕਟੱਕ। ਅਚਾਨਕ ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਛੁਡਾਇਆ ਤੇ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ ਦਾ ਰਾਅ' ਆਖਦਾ ਮੈਨੂੰ ਚੁੰਬੜ ਗਿਆ। ਬੀਵੀ ਡਰ ਕੇ ਡਾਕਟਰ-ਡਾਕਟਰ, ਬੀ ਜੀ-ਬੀ ਜੀ ਚਿਲਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਮੈਂ ਏਨਾ ਘਾਬਰ ਗਿਆ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਕਰਾਂ। ਫੇਰ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਡਰਿਆ ਬੱਚਾ ਮੂਲ-ਮੰਤਰ ਜਾਂ ਹਨੂਮਾਨ ਚਾਲੀਸਾ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗ ਪਵੇ, ਇਕਦਮ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ', ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਨਿਕਲਣ ਲੱਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਪਿੱਛੋਂ ਦੱਸਦੇ ਸਨ ਕਿ ਓਹ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ ਦਾ ਰਾ' ਤੇ ਮੈਂ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਬੋਲਦੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਹੋਈ ਜਾਂਦੇ। ਸਾਰੇ ਮਰੀਜ਼ ਦਹਿਲ ਗਏ ਸਨ। ਉਹਦੇ ਘਰ ਦੇ 'ਬਸ ਤਾਰਿਆ, ਬਸ ਕਰ ਤਾਰੇ' ਆਖਦੇ ਉਹਨੂੰ ਮੇਰੇ ਗਲੋਂ ਧਰੂਹ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਬ-ਡਾਕਟਰ ਸਾਹਬ ਕਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਮੇਰੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦੀ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੌਪਈ ਦਾ ਪਾਠ ਪੜ੍ਹ ਰਹੀ ਸੀ। ਡਾ. ਸਾਹਬ ਕੰਪਾਉਡਰ ਤੇ ਨਰਸਾਂ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਤੇ ਟੀਕੇ ਭਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਉੱਚੀ, ਹੋਰ ਉੱਚੀ ਹੋਈ ਜਾ ਰਹੇ ਸਾਂ। ਹਸਪਤਾਲ 'ਚ ਕੁਰਲਾਹਟ ਮੱਚਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਅੱਖੀਰ ਸਾਨੂੰ ਕੁਕਦਿਆਂ-ਕੁਰਲਾਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਰਲ ਕੇ ਬੈੱਡਾਂ 'ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਟੀਕੇ ਲੱਗਦਿਆਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਸਰੀਰ ਹੌਲਾ-ਫੁੱਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਚੰਗਾ - ਚੰਗਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। "...ਮਿਲਾ ਕੇ ਲਾਏ ਏਹ ਦੋਏ ਟੀਕੇ ਤਾਂ ਹਾਬੀ ਨੂੰ ਸਿੱਟ ਲੈਂਦੇ ਆ।" ਕੰਪੋਡਰ ਨੇ ਟੀਕਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਲਏ ਸਨ।

ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੂਰੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਜਾਪ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਬੇ-ਸੁਰਤ ਹੁੰਦੇ-ਹੁੰਦੇ ਇਕ ਓਪਰੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੇ ਮੇਰਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਸੀ। ਕੋਈ ਮੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ, "ਏਹ ਮੁੰਡਾ ਕੌਣ ਐ ਬੀਬੀ? ਆਹ 'ਤਿਤਰਲਾਟਮਾਤਾ' ਏਹ ਤਾਂ ਖਾਰੇ ਵਾਲਾ ਜਗੀਰ ਸਿਰ੍ਹੁੰ ਕਿਹਾ ਕਰਦਾ ਸੀ...।" ਉਸ ਪਿੱਛੋਂ ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕੁਝ ਸੁਣਾਂ, ਪਰ ਚੇਤਨਾ ਜਵਾਬ ਦੇ ਗਈ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਸੁਰਤ ਆਈ ਤਾਂ ਦਿਨ ਛਿਪ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਈ ਕਿੰਨੀ ਲੰਮੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਜਾਗਿਆ ਹੋਵਾਂ। ਬੀਵੀ ਘਰ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਮਾਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਹੁਣ ਬਹੁਤੀ ਗੱਲ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਅਸੀਂ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਸਰੀਰ ਟੁੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮਨ ਸ਼ਾਂਤ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਆਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਡਰਦੀ-ਡਰਦੀ ਮਿਲੀ, ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਜਹੇ ਨਾਲ। ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ, "ਮਨਜੀਤ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਐ।" ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਮੇਰੇ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਬੀਵੀ ਇਕਦਮ ਉੱਠ ਖੜੀ ਹੋਈ। ਚੁੰਨੀ ਠੀਕ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਵਲ ਹੱਥ ਜੋੜੇ। ਓਦੋਂ ਹੀ ਮਾਂ ਅੰਦਰ ਆਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, "ਤੁਸੀਂ ਆ ਜਾਓ, ਓਧਰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਓ।" ਮੇਰੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨੂੰ ਕਈ ਜਰਬਾਂ ਆਈਆਂ। ਏਹ ਹੋ ਕੀ ਰਿਹੈ? ਅੱਖੀਰ ਤਿੰਨਾਂ ਦੀ ਘੁਸਰ-ਮੁਸਰ 'ਚ ਮੈਨੂੰ ਸੱਸ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਣੇ, "ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਭੈਣ ਜੀ ਸੁਖਰਾਜ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਈਂ ਲੱਭਦੀ। ਝਾਕਣੀ ਵੀ ਭਾਈਆ ਜਗੀਰ ਸਿਰ੍ਹੁੰ ਵਾਲੀ। ਤੇਰ ਵੀ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਓਹੀ।"

ਉਹ ਮੇਰਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਬਾਪ ਦਾ ਨਾਂ ਲੈ ਰਹੀ ਸੀ ਵਾਰ-ਵਾਰ।

"ਓਹ ਬੋਡੀ।" ਮੈਂ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਮਾਰਿਆ ਏਹ ਤਾਂ ਏਹ ਸਮਝੀ ਬੈਠੀਆਂ ਨੇ ਬਈ ਮੇਰੇ 'ਚ ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਵੜ ਗਿਐ, ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ। ਮੇਰਾ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੱਸਣ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕੀਤਾ, ਫੇਰ ਏਹ ਸੋਚ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸੱਸ ਕਹੂ, "ਦੇਖ ਲੈ ਭੈਣ ਜੀ ਏਹੋ ਸੁਖਰਾਜ ਦਾ ਹਾਸਾ ਤਾਂ ਉੱਕਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਏਹੋ ਤਾਂ ਭਾਈਆ ਜਗੀਰ ਸਿਰ੍ਹੁੰ ਹੱਸਦਾ।" ਜੀਅ 'ਚ ਤਾਂ ਏਹ ਵੀ ਆਇਆ ਕਿ

ਏਹਨੂੰ ਪੁੱਛਾਂ ਬਈ ਤੂੰ ਕਦੋਂ ਦੇਖਿਐ ਭਾਈਆ? ਓਹੋ ਬਾਪ ਮੇਰਾ, ਵਿਆਹ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਵੇ 'ਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਮੱਚ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਗਿਆ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੱਚਣ ਲਈ। ਪਰ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਮੈਂ। ਖਬਰਨੀ ਏਸੇ ਕਰਕੇ ਮੇਰਾ ਏਹ ਹਾਲ ਐ? ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਵੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਅੱਗੇ ਵੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਗਤੀ ਕਰਾ ਚੁੱਕੇ ਆਂ, ਹੁਣ ਫੇਰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਉਂ? ਇਸ ਵਾਰ ਸੱਸ ਕਿਸੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪੰਡਤ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਕੇ ਆਈ ਸੀ।

ਨਾਲ ਬੀਵੀ ਤੇ ਸੱਸ ਵੀ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਪਿਹੇਵੇਂ ਨੂੰ। ਰਾਹ 'ਚ ਮੈਂ ਸੱਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਈ ਲਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਬੋਲੀ, "ਲੈ ਹੈਂਅ, ਤੈਨੂੰ ਕੁੜੀ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਐ, ਸਾਡਾ ਘਰ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੂਆ ਸੀ....।" ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਉਹ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਦੇਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਈ। ਮੈਨੂੰ ਚੱਕਰ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੱਕਰ ਤਾਂ ਪਾਂਡੇ ਨੇ ਵੀ ਲਿਆ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਹਨੇ ਚੰਗੀ ਬਿੱਕ ਲਾਹੀ ਸਾਡੀ। ਐਨੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਦੇ ਐਨੇ ਪੈਸੇ, ਐਨੀਆਂ ਗਊਆਂ ਦੇ ਐਨੇ, ਐਨੇ ਪਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ-ਕੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ? ਉੱਜ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੁੜੀਆਂ ਨੇ ਘਰੋਂ ਤੁਰਦਿਆਂ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ। ਸੱਸ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ, "ਭਾਈਆ ਜਗੀਰ ਸਿਰੁੰ ਨੂੰ ਆਹ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਐਹੋ ਜਹੀ ਜੁੱਤੀ, ਐਦਾਂ ਦੇ ਕੱਪੜੇ, ਓਦਾਂ ਦਾ ਖਾਣ-ਪਾਣ...।" ਸਟੇ ਸੁੱਕੇ-ਸੀਦੇ ਦੇ ਸਭ ਕੁਝ ਲਿਆ ਸੀ ਨਾਲੁੰ..।

ਪਿਹੇਵੇਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਮੈਂ ਵੱਧ ਅਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਓਥੇ ਵੀ ਜਦੋਂ ਪੰਡਤ ਗਤੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲੇ ਮੰਤਰ ਵੇਲੇ ਹੀ ਮੈਂ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਉਲਟ ਮੰਤਰ ਦਾ ਅਰਥ ਪੁੱਛ ਬੈਠਾ ਸਾਂ। ਪੰਡਤ ਕੌੜਾ-ਕੌੜਾ ਝਾਕਿਆ ਸੀ, ਮਾਂ ਨੇ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਮਨ 'ਚ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ? ਜਾਂ ਮੰਤਰ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ 'ਚ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ? ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਏਹ ਸੋਚ ਕੇ ਵੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੀਟ-ਸਰਾਬ ਪਸੰਦ ਸੀ, ਫੇਰ ਓਹਦੀ ਗਤੀ ਦਾਲ ਸਬਜ਼ੀ ਜਾਂ ਖੀਰ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਹੋਜੂ? ਮਾਂ ਦੱਸਦੀ

ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜੇ ਘਰ 'ਚ ਉਹਦੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਰੋਟੀ ਨਾ ਬਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਥਾਲੀ ਵਰਗਾਹ ਕੇ ਕੌਲੇ ਨਾਲ ਮਾਰਦਾ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦਾ, "ਮੈਂ ਡੰਗਰ ਆਂ, ਜੇਹੜਾ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਖਾਵਾਂ...?"

ਮੈਨੂੰ ਉਹ ਬੜਾ ਈ ਸੋਹਣਾ ਜਿਹਾ ਮੁੰਡਾ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ, ਜਿਹੜਾ 'ਮੌਨ ਦੀ ਬਾਬਾ' ਕਹਿੰਦਾ-ਕਹਿੰਦਾ 'ਦਾਰਾ' ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚਿੰਬੜਿਆ ਸੀ। ਦਿਲ ਨੂੰ ਕੰਬਾ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਓਹਦੀ ਚੀਕ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ ਯਾਦ ਆਈ, ਜੀਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਏਹ ਤਾਂ ਖਾਰੇ ਵਾਲਾ ਜਰੀਰ ਸਿਹੁੰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਮਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਓਸ ਮੁੰਡੇ ਤਾਰੇ ਦਾ ਬਾਬਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਹਸਪਤਾਲੋਂ ਤਾਰੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈ ਕੇ ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਨਹਿਰ ਦੀ ਪਟੜੀ ਪਾ ਲਿਆ। ਅੱਧ ਅਕਤੂਬਰ ਦੇ ਦਿਨ ਸਨ, ਨਹਿਰ ਭਰ ਕੇ ਵਰਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਿਨਾਰਿਆਂ ਦੇ ਰੁੱਖ ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣ, ਚੰਗਾ ਲੱਗਿਆ। ਰੁੜੇ ਜਾਂਦੇ ਨਾਰੀਅਲ ਨੂੰ ਵੇਖ ਮੁਸਕਰਾ ਪਿਆ ਸਾਂ। ਨਹਿਰੋਂ ਮੀਲ ਕੁ ਦੀ ਵਿੱਖ ਤੇ ਤਾਰੇ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਪਿੰਡ ਐ। ਤਾਰਾ ਸੱਚੀਓਂ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੈ, ਭੋਲਾ ਚਿਹਰਾ, ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਤਰਲਾ ਜਿਹਾ, ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਾਹਦੇ ਲਈ। ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ 'ਚ ਕੁਝ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਬੇਚੈਨ ਕਰ ਜਾਂਦੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਿਆ, ਤਾਰਾ ਸੁੱਤਾ ਪਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਡਾਕਟਰ ਟੀਕਾ ਲਾ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਡਾ. ਗੁਜਰਾਲ ਦੇ ਦੱਸੇ ਟੀਕੇ ਹੁਣ ਉਹ ਘਰੇ ਈ ਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ 'ਚੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਬਹੁਤਾ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪਿਆ, ਹੁਣ ਉਹ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਗਲਖਾਨੇ ਛੱਡਣ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਏਥੇ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਾਂ-ਪਿਉ ਦੇ ਕਰਜ਼ੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਹੁਣੇ ਪੈਂਦੇ ਨੇ। ਮੇਰੀ ਕੁੰਡਲੀ ਵੇਖ ਕੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਏਹਦੇ ਉਤੇ ਪਿਤਰੀ-ਰਿਣ ਐ, ਏਹਦੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਨੇ ਕੋਈ ਪਾਪ ਕੀਤੇ, ਜੀਹਦਾ ਫਲ ਏਹ ਭੁਗਤ ਰਿਹੈ। ਓਦੋਂ ਮੈਂ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਹੱਸਿਆ ਸਾਂ ਪਰ ਏਥੇ ਆ ਕੇ ਰੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੱਚ ਹੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਕੀਤਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਭੁਗਤਣਾ ਪੈਂਦੈ। ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ 'ਡਿਸਟਰਬ' ਸਾਂ, ਬੇਹੱਦ ਦੁਖੀ। ਹੁਣ ਨਾ ਪਾਣੀ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਸੀ, ਨਾ

ਦਰਖਤ। ਰਹਿ-ਰਹਿ ਕੇ ਤਾਰੇ ਤੇ ਦਾਰੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਾ। ਤਾਰਾ ਏਸ ਘਰ ਦਾ ਦੋਹਤੈ। ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਦਾ ਪਿਓ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਗਾਰੋਂ ਮਾਂ ਦੀ ਓਥੇ ਨਿਭੀ ਨਾ, ਓਹ ਨਿੱਕੇ ਜਿਹੇ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੇਕੀਂ ਆ ਬੈਠੀ। ਓਧਰ ਏਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਹਰੇ ਦੀ ਕੁੜੀ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਜਣੇਪੈ ਵੇਲੇ ਮਰ ਗਈ, ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਪਹਿਲਾਂ ਈ ਕਲਕੱਤੇ ਵਲ ਟਰੱਕਾਂ 'ਤੇ ਗਿਆ ਘੱਟ-ਵੱਧ ਈ ਮੁੜਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹਦੀ ਉੱਕਾ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਨਾਹਰਾ ਦੋਹਤੇ ਨੂੰ ਆਵਦੇ ਕੇਲ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਹਦਾ ਨਾਂ ਦਾਰਾ ਰੱਖਿਆ। ਤਾਰਾ ਤੇ ਦਾਰਾ, ਦੋਹੋਂ ਹਾਣੀ, 'ਕੱਠੇ ਖੇਡ ਕੇ ਵੱਡੇ ਹੋਏ। 'ਕੱਠੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲੱਗੇ, 'ਕੱਠੇ ਪੰਜਵੀਂ ਕਰਕੇ ਹਟੇ। ਤਾਰੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਫੁਰਕ ਨਾ ਕਰਦੀ, ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਤਾਰੇ ਵਰਗਾ ਸਮਝਦੀ। ਬਾਬੇ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰ ਉਹਲਾ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਉਹ ਜਦੋਂ ਦਾ... ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗਿਆ ਸੀ, ਕੱਟੜ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉੱਜ ਜਵਾਨੀ ਪਹਿਰੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਵੀ ਬਥੇਰੇ ਚੰਦ ਚੜ੍ਹਾਏ ਸਨ। ਕੋਤਰ-ਕੋਤਰ ਸੌਂ ਚਿੜਾ ਪਾ ਕੇ ਦਾਰੂ ਕੱਢਦਾ। 'ਲਾਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵੈਲੀ ਉਹਦੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ। ਉਹਦਾ ਜਾਣੀ 'ਕਰਮੇ ਦਾ ਖੂਹ' ਦੂਰ-ਦੂਰ ਤਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ। ਵੈਲੀ ਆਂਹਦੇ ਕਿ ਓਥੋਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੈ।

ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਵੀ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਪੱਕੀ ਜੋਟੀਦਾਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਦੱਸਿਐ ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿਰੁੰ ਨੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ, ਕਰਮੇ ਤੇ ਜਗੀਰੇ ਦੀ ਜੋੜੀ ਦੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਬੋਲੀਆਂ ਜੋੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਉਹ 'ਕੱਠੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦੇ, ਤਿੱਤਰ-ਬਟੇਰੇ ਭੁੰਨਦੇ, ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ ਕੱਢਦੇ, ਪੀਂਦੇ, 'ਕੱਠੇ ਮਾਰਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਫੇਰ ਜਦੋਂ ਬੀਕਾਨੇਰ ਵੰਨੀਓਂ ਫੀਮ ਲੈਣ ਗਿਆ ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਰਾਜਪੁਤਣੀ ਕੱਢ ਲਿਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਦਾ 'ਕੱਠ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਉੱਚੀ-ਲੰਮੀ, ਸੋਹਣੀ-ਸੁਨੱਖੀ, ਨਰੋਈ ਕਾਠੀ ਵਾਲੀ ਤੀਮੀਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਿਆਂ ਅੱਜ ਵੀ ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿਰੁੰ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਹਉਕਾ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸੀ ਮੱਲੋ-ਮੱਲੀ। ਅੱਗੇ ਉਹ ਹਰੇਕ ਮਾਰ ਦਾ ਮਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਦੇ ਪਰ ਰਾਜਪੁਤਣੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਗੀਰ ਸਿਰੁੰ ਅੜ ਗਿਆ, ਅਖੇ "ਏਹ ਸਿਰਫ਼ ਮੇਰੀ ਐ, ਮੈਂ ਏਹਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦਿਲੋਂ ਚਾਹੁੰਨਾ, ਏਹ ਵੀ ਮੇਰੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਆਈ ਐ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ।

ਐਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਨਈ ਰਜਵਾੜਾ ਖਾਨਦਾਨ ਦੀ ਐ।" ਉਹ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਣ ਦਿੰਦੀ, ਖੰਜਰ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਕੋਲ।

"ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਕਾਲਜਾ ਈ ਪਾੜ ਦੇਣ ਲੱਗੀ ਸੀ।" ਦੱਸਦਾ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਝੋਪ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਹ ਰੋਈ ਬਹੁਤ, ਜਦੋਂ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਬਈ ਜਗੀਰ ਸਿੰਘ ਵੈਲੀ ਐ, ਵਿਆਹਿਐ ਤੇ ਮੁੜਾ ਵੀ ਐ। ਕਹਿੰਦੀ, "ਮੈਂ ਤਾਂ ਏਹਦੀਆਂ ਮਿੱਠੀਆਂ ਗੱਲਾਂ 'ਤੇ ਮਰ ਮਿਟੀ, ਉੱ ਸ਼ੇਰਾ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਜਿੰਨਾ ਮਿੱਠਾ ਕੀਹਨੇ ਹੋਣੈ।" ਬਾਬਾ, ਬਾਪੂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਫ਼ਤਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, "ਜੁਆਨ ਵੀ ਬੜਾ ਸੀ ਤੇ ਸੋਹਣਾ ਵੀ, ਵੈਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਗੁਣ, ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਤੀਮੀਆਂ ਉਧਾਲਣਾ ਤੇ ਵੇਚਣਾ ਜਣੇ-ਖਣੇ ਦੇ ਵੱਸ ਐ।" ਪਰ ਉਸ ਰਾਜਪੂਤ ਤੀਮੀ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਉਹ ਫਸ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਉਹਨੂੰ 'ਗਾਂਹ ਵੇਚਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤੋਂ ਈ ਓਹ ਗਲ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਅੜੀਰ ਪੂਜਾ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਉਹਨੇ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ। ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੁੰਨੇ ਪਏ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮੰਦਰ 'ਚ ਬਿਠਾਉਣ ਦੀ। ਤੜਕੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਉਹਨੂੰ ਮੰਦਰ 'ਚ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਰਲ ਕੇ ਭੂਤਾਂ ਵਾਂਗੂੰ ਮੰਦਰ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਵੇਖਿਆ। ਉਹ ਮੂਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਸਾਫ਼ ਕਰਦੀ ਮਾਫ਼ੀਆਂ ਮੰਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਓਥੋਂ ਜਾਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਮੁੜ ਮੰਦਰ 'ਚ ਕਦੇ ਨਾ ਆਉਣ। ਫੇਰ ਉਹਨੇ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਆੜੀਰੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਗੰਗਾ ਜਲ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਵੇ। ਸਾਥੀਆਂ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ ਕਿ ਨਹਿਰ 'ਚੋਂ ਭਰ ਕੇ ਦੇ ਦਿੰਨੇ ਆਂ, ਕੀ ਪਤਾ ਲੱਗਣੈ ਪਰ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਓਹ ਹਰਦੁਆਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਤੇ ਤੀਜੀ ਰਾਤ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਸਾਰਾ ਗੰਗਾ ਜਲ ਲੈ ਕੇ ਮੰਦਰ ਜਾ ਪਹੁੰਚਿਆ ਪਰ ਉਹਨੇ ਗੰਗਾ ਜਲ ਅੰਦਰ ਰਖ ਕੇ ਕਿਵਾੜ ਬੰਦ ਕਰ ਲਏ। ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਮੰਦਰ 'ਚ ਪੈਰ ਨਾ ਪਾਉਣ ਦਿੱਤਾ। ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਬਥੇਰੀਆਂ ਲੇਲੜੀਆਂ ਕੱਢੀਆਂ ਬਈ ਓਹ ਮਾਸ-ਸ਼ਰਾਬ ਛੱਡ ਦੂ, ਸਾਰੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਤਿਆਗ ਦੂ ਬੰਦਾ ਬਣ

ਜੂ...। ਪਰ ਉਹ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਉਹ ਕਮਲਾ ਹੋ ਗਿਆ, ਗੁੱਸੇ 'ਚ ਅਵਾ-ਤਵਾ ਬੈਲਦਾ, ਕਦੇ ਕਹਿਆ ਕਰੇ, "ਮੈਂ ਸਾਧ ਹੋ ਜਾਣੈ" ਕਦੇ ਕਹੇ, "ਓਹਨੂੰ ਵੱਡ ਦੇਣੈ ਵੱਡੀ ਮਾਤਾ ਬਣੀ ਫਿਰਦੀ ਐ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨੀਂ ਸਾਡੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਇਕ ਨਾਥ ਆਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਚਿਲਮ ਵਾਲਾ। ਉਹ ਗੁਜ਼ਬ ਦਾ ਸੁਲਫਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਸੁਲਫਾ ਪੀਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, "ਏਹ ਸਿਵਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਐ ਅਸੀਂ ਨਾਥ ਯੋਗੀ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਪਰੇ, ਖਾਸ ਕਰ ਅੰਹਤਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੇਵਨ ਕਰਦੇ ਆਂ ਥੋਨੂੰ ਗੁਹਿਸਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚੌਧਵਾਂ ਰਤਨ ਈ ਠੀਕ ਐ।" ਹੁਣ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਜ਼ਿਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਨਾਥ ਨੇ ਕਹਿਣਾ, "ਸੁਲਫਾ ਤੀਮੀ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ।" ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਨਾ, "ਹੁਣ ਤੀਮੀਆਂ ਜੋਗੇ ਰਹੋਓ ਕਿਥੇ ਆਂ, ਜੀਹਦੇ 'ਤੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਮਨ ਆਇਆ ਓਹ ਦੇਵੀ ਬਣਗੀ...।"

ਸੱਚਮੁੱਚ ਮੰਦਰ ਵਾਲੇ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੀ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ 'ਚ ਪੂਰੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਸੀ, ਦਿਨਰਾਤ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਦਾ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਚੱਲ ਚੱਕ ਲਿਆਉਣੇ ਆਂ ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ, ਪਰ ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਨਾ ਸੁਲਫਾ ਪੀਣ ਦੀ ਜ਼ਿਦ ਕਰਦਾ, ਫੇਰ ਜੀਹਨੇ-ਜੀਹਨੇ ਸੂਟਾ ਲਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਨਾਥ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੋਲ ਧਾਰੇ 'ਚ ਬਿਠਾਉਂਦਾ। ਓਮ ਨਮ:ਸਿਵਾਏ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ, ਚਿਲਮ ਫੜਨ ਦਾ, ਮੂੰਹ ਲਾਉਣ ਦਾ ਤੇ ਸੂਟਾ ਖਿੱਚਣ ਦਾ ਵੱਲ ਦੱਸਦਾ। ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਹੁੱਥੂ ਛਿੜ ਪੈਂਦਾ, ਕਈਆਂ ਤੋਂ ਸੂਟਾ ਖਿੱਚ ਨਾ ਹੁੰਦਾ, ਜਾਬਤਾ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਬੱਸ।

ਬਾਬਾ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਪਰ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ! ਸਦਕੇ ਜਾਈਏ ਓਸ ਦੇ, ਓਸ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕੀਤਾ ਰੂਹ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਮੱਲ ਜਿੰਨੀ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬਾਹਰ ਦਿਸਦੀ ਐ, ਓਨੀ ਪਹਿਲਾਂ ਅੰਦਰ ਖਿੱਚਣੀ ਪੈਂਦੀ ਐ, ਨਿਰੀ ਅੱਗਾ।" ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਧੁੜਧੁੜੀ ਆ ਗਈ, "ਕਾਲਜਾ ਮਚਾ ਦੇਂਦੀ ਐ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਅੰਦਰ ਉਤਰਦੀ ਐ ਅੰਗਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ, ਫੇਰ ਜਿਉ-ਜਿਉ ਬਾਹਰ ਆਉਂਦੀ ਐ ਸਵਾਹ ਕਰਦੀ ਤੁਰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਐ...।"

ਬਾਬੇ ਨੇ ਹਉਕਾ ਭਰਿਆ ਸੀ, "ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਅੰਦਰ ਫੁਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।"

ਓਦਣ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਦਿਨੇ ਈ ਮੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣੋਂ ਮਨਾ ਕਰ 'ਤਾ, ਦੁੱਕੀ-ਦੁੱਕੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਦੁਰ-ਦੁਰ ਕੀਤੀ ਸੀ ਤੇ ਉਹਨੂੰ ਕੁੱਤੇ ਵਾਂਗੂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਓਦਣ ਹੀ ਓਹ ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਿੰਨੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਦਾਦੇ ਮੇਰੇ ਨੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਵੜਨ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਂ ਮੇਰੀ ਖੜ੍ਹੀ ਦੇਖਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨੂੰ ਜਾਣਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਮੁੜ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਕਰਮੇ ਹੋਰੀਂ ਤਿੱਤਰ ਫੜ ਕੇ ਹਟੇ ਸਨ, ਜਾਲ ਲਾ ਕੇ। ਦਾਰੂ ਨਿਕਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਉੱਕਾ ਈ ਚੁੱਪ ਸੀ। ਰੋਕਦਿਆਂ-ਰੋਕਦਿਆਂ ਵੀ ਉਹਨੇ ਤੱਤੀ ਤੱਤੀ ਦਾਰੂ ਅੰਦਰ ਸੁੱਟ ਲਈ ਸੀ। ਫੇਰ ਅਜੀਬ ਜ਼ਿਦ ਫੜ ਬੈਠਾ, ਜਿਉਂਦੇ ਤਿੱਤਰ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੇ ਵੀ ਵਿਚ ਦੀ ਸੀਖ ਲੰਘਾ ਕੇ ਅੱਗ ਤੇ ਭੁੰਨ ਲੈਂਦੇ ਸਨ ਪਰ ਓਦਣ ਉਹ ਆਖੇ ਕਿ ਤਿੱਤਰ ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਤੇ ਭੁੰਨਣੈ, ਜਿਉਂਦਾ ਈ। ਸੁਲਫੇ ਦੀ ਲਾਟ ਤਾਂ ਭਬੂਕਾ ਜਿਹਾ ਈ ਹੁੰਦੈ ਪਰ ਉਹ ਆਖੇ, "ਮੈਂ ਟਿਕਾਊ ਲਾਟ।" ਸਾਹ ਰੋਕ-ਰੋਕ, ਬੰਨ-ਬੰਨ ਓਹ ਲਾਟ ਟਕਾਊਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਕਰਮਾ ਖੰਭਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਤਿੱਤਰ ਲਾਟ ਤੇ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਫੇਰ ਪਤਾ ਨਈਂ ਤਿੱਤਰ 'ਚ ਐਨਾ ਜ਼ੋਰ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਕਿ ਕਰਮੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚੋਂ ਛੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਮੱਥੇ 'ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਐਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਵੱਜਾ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਗਸ਼ੀ ਪੈ ਗਈ। ਉਹ ਉਹਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲੱਗੇ, ਬੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਉੱਠ ਤਾਂ ਬੈਠਾ ਪਰ ਹੋਸ਼ 'ਚ ਨਾ ਆਇਆ।

"ਦੂਏ ਦਿਨ ਘਰ ਤੋਂ ਕਿੱਲੇ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਓਹ ਤਿੱਤਰ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਅੱਧ-ਸਤਿਆ, ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਪਰ ਮੁੜ ਮੈਨੂੰ ਓਹ ਜਗੀਰ ਸਿਹੁੰ ਨਾ ਮਿਲਿਆ। ਬਸ ਓਸ ਦਿਨ ਪਿੱਛੋਂ ਖੂਹ ਉੱਜੜ ਗਿਆ।" ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਹਉਕਾ ਭਰ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਮੈਂ ਓਹਦੇ ਘਰੋਂ ਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਸੁਣੀ।

ਕਰਮੇ ਦੇ ਮਨ 'ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੋਇਆ, ਓਹ...ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਲਿਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਬਚਨ ਵੀ ਭੁੰਜੇ ਨਾ ਡਿੱਗਣ ਦਿੰਦਾ। ਦੋਵੇਂ ਮੁੰਡਿਆਂ, ਨੂੰਹਾਂ, ਦੇਹਤੇ ਤਾਰੇ ਤੇ ਪੋਤੀਆਂ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਕਿ ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ 'ਚ ਚੱਲਣ ਸਦਾ। ਹੁਣ ਘਰ 'ਚ ਮੀਟ-ਸ਼ਰਾਬ ਤਾਂ ਕੀ ਚਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦੀ। ਵਾਹ ਲਗਦੀ ਟੱਬਰ ਚਿੱਟੇ ਵਸਤਰ ਪਹਿਨਦਾ, ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਪੱਗ ਵੀ ਗੋਲ ਬੰਨ੍ਹਦਾ, ਸੰਤਾਂ ਵਰਗੀ। ਲੋਕ ਆਂਹਦੇ, "ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਜਿੰਨੇ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ ਵੈਲਪੁਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ ਓਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪੈ ਗਿਐ..."। ਘਰ 'ਚ ਉਹਦਾ ਦਾਬਾ ਏਨਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਤੇ ਦੇਹਤਰਾ ਦਾਰਾ ਤਾਂ ਤਾਰੇ ਨਾਲ ਈ ਜੁਆਨ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਾਰਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਾੜੀ ਸ਼ੈਅ ਵਲ ਮੂੰਹ ਨਾ ਕਰਦਾ। ਜਦੋਂ ਦਾ ਉਹਦਾ ਨਾਨਾ ਨਾਹਰਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਤਾਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਸੌਂਦਾ।

ਤਾਰੇ ਤੇ ਦਾਰੇ ਦੀ ਯਾਰੀ ਏਨੀ ਸੰਘਣੀ ਸੀ ਕਿ ਬਹੁਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਰਾ ਈ ਸਮਝਦੇ, ਬੱਸ ਦਾਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਕੁਝ ਪੱਕਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਤਾਰੇ ਨਾਲੋਂ ਤਕੜਾ ਵੀ ਸੀ। ਵਾਢੀ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੱਥਰੀ 'ਕੱਠੀ ਪੌਂਦੀ। ਤਾਰਾ ਵੀ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਨਈਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ, ਹਾੜੀ-ਸਾਉਣੀ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਲੈਣ ਵੇਲੇ ਉਹ ਬੀਬੀ ਤੇ ਮਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦਾ ਕੁੜਤਾ-ਪਜਾਮਾ, ਪੱਗ ਤੇ ਜੁੱਤੀ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦਾ। ਮਸੂਮ ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਭੋਲਾਪਣ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ। ਦੇਹਤਰੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਕਿਸੇ ਘਰੋਂ ਦੁੱਧ ਪੰਦੇ, ਘਿਉ-ਸੱਕਰ ਖਾਂਦੇ ਜਾਂ ਦਹੀ-ਮੱਖਣ, ਐਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਨਈਂ ਸੀ। ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ, "ਵੇ ਤਾਰਿਆ, ਆਹ ਪੀਹਣ ਈ ਛੱਡ ਆ ਵੇ ਚੱਕੀ 'ਤੇ।" "ਆਹ ਬੱਠਲ ਚੁਕਾਈ ਵੇ ਦਾਰਿਆ।" ਤੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ, "ਚੰਗਾ ਨਾਨੀ।" "ਆਇਆ ਮਾਮੀ।" "ਆਉਨਾ ਮਾਮਾ।" "ਠੀਕ ਐ ਨਾਨਾ।" ਆਖਦੇ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਮਾਲਾ ਫੜਾ ਕੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ

ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ। ਉਹਦੀ ਘੁਰਕੀ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਏਹ ਅੰਖੇ-ਸੌਖੇ ਘੰਟਾ ਲੰਘਾ ਤਾਂ ਦਿੰਦੇ ਪਰ ਉਬਾਸੀਆਂ, ਕਦੇ ਆਕੜਾਂ, ਕਦੇ ਲੱਤਾਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਏਹਨਾਂ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਵੀ ਬਾਬੇ ਅੱਗੇ ਉਭਾਸਰਦੇ ਨਾ।

ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਰੀਸੇ ਇਹ ਵੀ ਉਹਨੂੰ ਬਾਬਾ ਈ ਆਖਦੇ, ਨਾਨਾ ਨਹੀਂ। ਤਾਰੇ ਦੇ ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਘੰਟਾ ਸਵੇਰੇ, ਘੰਟਾਂ ਸ਼ਾਮੀਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਤਾਰੇ ਤੇ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਘੰਟੇ ਵਿਹੁ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਕਰੜਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਤੜਕੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪੰਜ ਵਜੇ ਤੇ ਸ਼ਾਮੀਂ ਚਾਰ ਤੋਂ ਪੰਜ ਮੌਨ ਧਾਰਨੇ, ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵੇਂ ਘਉ ਦੇ ਘੜੇ ਰੁੜ ਜਾਣ, ਬੱਸ ਅੰਦਰ ਈ ਅੰਦਰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਨਾਮ ਜਪਣੈ, ਜੇਹੜਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੁਣੇ ਨਾ। ਲੋੜ ਪੈਣ 'ਤੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚਲਾਉਣੈ। ਪਿੱਛੋਂ ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਰਾ ਤੇ ਦਾਰਾ ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ ਨੂੰ ਓਸ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਪੁੱਠੀਆਂ-ਸਿੱਧੀਆਂ ਦੱਸ ਕੇ ਬੜਾ ਹਸਾਉਂਦੇ। ਦਾਰਾ ਏਹ ਵੀ ਆਂਹਦਾ, "ਮਾਮਾ ਆਹ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਾ ਘੰਟਾ ਹੁੰਦਾ ਈ ਬੜਾ ਵੱਡਾ, ਮੁੱਕਦਾ ਈ ਨਹੀਂ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਵਾਰੀ ਵਾਲਾ ਘੰਟਾ ਅੱਖ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦੈ।" ਉਹ ਚੁਟਕੀ ਵਜਾਉਂਦਾ ਤੇ ਤਾਰਾ ਹਾਮੀ ਭਰਦਾ, "ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਐ, ਜੇ ਵਾਰੀ ਵਾਲਾ ਘੰਟਾ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਘੰਟੇ ਜਿੱਡਾ ਹੋਵੇ ਸਾਰੀ ਪੈਲੀ ਭਰੀ ਜਾਵੇ।" ਮਾਮੇ-ਮਾਮੀਆਂ ਹੱਸਦੇ ਤਾਂ ਦਾਰਾ ਆਖਦਾ, "ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕੋਲੋਂ ਮੁਆਫ਼ੀ ਦੁਆ ਦਿਓ, ਏਹ ਘੰਟਾ ਕੱਢਣਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬੜਾ ਅੰਖੈ, ਏਹਦੇ ਬਦਲੇ ਕੰਮ ਦੇ ਭਾਵੇਂ ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਲੁਆ ਲਵੇ।" ਕਦੇ-ਕਦੇ ਤਾਰੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਬੜੀ ਸੱਧਰ ਜਹੀ ਨਾਲ ਆਖਦੀ, "ਏਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ 'ਕੱਠੇ ਈ ਕਰਾਂਗੇ ਇਕੋ ਪਿੰਡ....।" "ਆਹੋ ਬੀਬੀ।" ਤਾਰੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮਾਮੀ ਆਖਦੀ, "ਖਰਚਾ ਬਚੇਗਾ, ਨਾਲੇ ਇਕੋ ਜਣਾ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਆਇਆ ਕਰੇਗਾ।" ਛੋਟਾ ਮਾਮਾ ਤਾਰੇ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਛੇੜਦਾ, "ਫੇਰ ਤੇ ਬੀਬੀ ਗੋਹਾ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲੀ ਵੀ ਹਟਾ ਦੇਣੀ ਆਂ।" ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੇ ਬੀਬੀ ਆਖਦੇ, ਉਹ ਆਂਹਦੀ, "ਨਾ ਵੇ ਵੀਰਾ ਮੈਂ ਨਈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹ

ਰਾਣੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਗੋਹਾ ਚਕਾਉਂਦੀ, ਚੱਕੇ 'ਚ ਰੱਖ੍ਹਿ ਆਪਣੇ ਕੋਲ।"

"ਦਾਰੇ ਦੀ ਘਰ ਦੀ ਨੂੰ ਬਾਪ ਚੱਕੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦਿੱਤਾ?" ਵੱਡੀ ਮਾਮੀ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਛਿੱਥੇ ਜਹੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਬੀਬੀ ਬੋਲਦੀ, "ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦਾਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਮਜੂਬੀਆਂ ਵਲ ਵਿਆਉਣਾ ਈਨ੍ਹੀਂ ਨਈਂ, ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਣੈ ਏਹਦੀ ਆਲੀ ਵੀ ਓਹੋ ਲਿਆਓ ਜੀਹਦੀ ਪੱਕੀ ਖਾ ਲਾਉ।"

"ਸਾਡੇ ਵਿਆਹਵਾਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਟੋਰਨੈ ਘਰੋ-ਘਰੀ।" ਤਾਰਾ ਸਿਆਣਾ ਬਣਦਾ ਤਾਂ ਦਾਰਾ ਹੱਸਦਾ, "ਪਰ ਮੁੰਡੇ ਲੱਭਣ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੇਜਣਾ, ਐਵੇਂ ਲੱਭ ਲਾਉ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ।" ਕੁੜੀਆਂ ਸੰਗਦੀਆਂ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਟੱਬਰ ਹੱਸ ਪੈਂਦਾ।

ਇੰਜ ਹੱਸਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਦਿਨ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਆਖਣ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਜਾਜੀ ਵਾਲਾ ਸੇਠ ਆ ਬਹੁੜਿਆ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਸਾਮੀ ਵਲੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਥੋਂ ਲਾਏ ਚਾਰ ਕੁ ਪੈਗਾਂ ਕਰਕੇ ਹਵਾ-ਪਿਆਜ਼ੀ ਹੋਏ ਨੂੰ ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਈਨ੍ਹੀਂ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਛੋਟੀ ਬਹੁ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਕਦੋਂ ਉਹਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, "ਭਰਜਾਈ ਨੇ ਸੂਟ ਤੇ ਮੇਰਾ ਦਿੱਤਾ ਈਨ੍ਹੀਂ ਪਾਇਆ ਹੋਇਐ।" ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਘਰੋਂ ਖੂਹ ਨੂੰ ਤੁਰ ਰਿਹਾ, ਥਾਂ 'ਤੇ ਗੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਫਸਲ ਮਾੜੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੇਠ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਸਕੇ ਪਰ ਉਹਦਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਣ ਆਉਣਾ, ਦੂਜਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ, ਤੀਜਾ ਘਰ ਦੀ ਨੂੰਹ ਬਾਰੇ ਏਡੀ ਗੱਲ, ਅੰਦਰ ਮੱਚ ਉੱਠਿਆ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦਾ। ਸੁੱਝ ਸੇਠ ਨੂੰ ਵੀ ਗਈ ਬਈ ਗੁਲਤੀ ਕਰ ਬੈਠਾਂ ਪਰ ਪੋਚਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਹੋਰ ਈਨ੍ਹੀਂ ਚੰਦ ਚਾੜ ਬੈਠਾ, "ਭਰਜਾਈ ਏਹ ਸੂਟ ਨਈਂ ਸੀ ਲੈਂਦੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਮੇਰੇ ਆਖੇ ਪੜਵਾ ਲੈ, ਵੇਖੋ ਕਿੰਨਾ ਹੰਦਿਐ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਫਬਦੈ...।" ਬਾਬੇ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਤਾਰੇ ਨੂੰ ਜੀਪ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤੇ ਗੱਲੀ-ਬਾਤੀ ਪੱਜ ਪਾ ਕੇ ਸੇਠ ਨੂੰ ਜੀਪ 'ਚ ਬਠਾਲ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ ਗਏ। ਬਾਬੇ ਅੰਦਰੋਂ ਵਿਰੁਆਂ ਪੁਰਾਣਾ ਕਰਮਾ ਜਾਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਸੇਠ ਨੂੰ ਗੱਲੀ ਲਾ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਚੋਖੀ ਰਾਤ ਪਾ ਲਈ। ਕੰਮ ਨਬੇੜ ਤਾਰਾ, ਦਾਰਾ ਤੇ ਮਾਮੇ ਵੀ ਖੂਹ 'ਤੇ ਆ

ਗਏ।

"ਏਹ ਸੇਠ ਐ ਨਾ ਜਿਹੜਾ ਲੋਕ ਦੱਸਦੇ ਆ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਬਜਾਜੀ ਲੈਣ ਗਈਆਂ ਤੀਮੀਆਂ ਨਾਲ ਬੜਾ ਲੁੱਚ-ਪੈਹ ਕਰਦੇ, ਦੇਹਰੇ ਮਤਲਬਾਂ ਦੀਆਂ ਲੁੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬੋਲਦੈ।" ਨਿੱਕੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਏਹ ਗੱਲ ਸੁਣਦਿਆਂ ਬਾਬਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬੁੜੁਕ ਕੇ ਉਠਿਆ ਤੇ ਉਹਨੇ ਕੰਧ 'ਤੇ ਲਟਕਦੀ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਦਾਰਾ ਕਮਾਦ ਵੱਡਣ ਵਾਲੇ ਟੇਕੇ ਨਾਲ ਸੇਠ ਦੇ ਡੱਕਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਤਾਰਾ ਡੌਰ-ਭੌਰ ਹੋਇਆ ਖੜਾ ਸੀ, ਖਲੋਣਾ ਦੁੱਭਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਚੁਸਤੀ ਵਰਤਦਿਆਂ ਏਹ ਆਖ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਬਾਹਰ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਦੈ ਕਿ ਕੋਈ ਆ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਪਰ ਦੂਜੇ ਸਾਰੇ ਏਨੇ ਜੋਸ਼ 'ਚ ਸੇਠ ਦਾ ਕੰਮ ਨਥੇਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਠ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਕਰ ਬੋਰੀ ਭਰ ਲਈ। ਲਹੂ ਨਾ ਚੇਵੇ, ਏਸ ਲਈ ਉਤੇ ਮੌਮੀ ਕਾਗਜ਼ ਵਲੇਟ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਨੂੰ ਤਾਰਾ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਉਛਾਲੀਆਂ ਕਰਕੇ ਪਰਤਿਆ, ਅੰਦਰ ਸਭ ਸਾਫ਼ ਸੀ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਬੋੜੀ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਏਥੇ ਬੰਦਾ ਮਾਰਿਆ। ਏਨੇ ਚਿਰ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੇਠ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਸਾੜ, ਮੂੰਹ-ਸਿਰ ਵਿਗਾੜ ਪਛਾਣ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। "ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ ਆਈਏ?" ਤਾਰੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਪੁੱਛਣ ਵਾਂਗੂ ਆਖਿਆ ਸੀ।

"ਨਈ!" ਬਾਬਾ ਪੂਰੀ ਸਕੀਮ ਬਣਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ, "ਤੜਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ। ਸੌਂਵੇਂ 'ਰਮਾਨ ਨਾਲ ਘਰ ਜਾ ਕੇ, ਤੜਕੇ ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਜੀਪ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਇਓ...ਤੇ ਖਬਰਦਾਰ ਜਨਾਨੀਆਂ ਕੋਲ ਸੂਹ ਕੱਢੀ ਕੋਈ।" ਉਹਨੇ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਾਕਿਆ ਸੀ।

ਤੜਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਖੇਰੀ ਭੱਜ-ਨੱਸ ਕੀਤੀ ਪਰ 'ਸ਼ਨਾਨ ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਚਾਰੇ ਖੂਹ 'ਤੇ ਅੱਪੜੇ ਚਾਰ ਵੱਜਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਝਈਆਂ ਲੈ-ਲੈ ਪਵੇ, "ਏਨੇ ਮੱਠੇ, ਢਿੱਲੜੇ ਸਾਲਿਓ ਤੁਸੀਂ ਨਈ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਦੇ।" ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਾਹਲੀ - ਕਾਹਲੀ ਬੋਰੀ ਜੀਪ 'ਚ ਰੱਖੀ ਪਰ ਚਾਰ ਵੱਜ ਗਏ ਤੇ ਮੌਨ

ਨਿਤਨੇਮ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਹਰ ਮੈਦਾਨ ਫ਼ਤਿਹ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਮੰਗੀ ਤੇ ਇਕ ਘੰਟਾ ਮੌਨ ਰਹਿ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਦਿਆਂ ਮਾਲਾ ਫੜ ਜੀਪ 'ਚ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤਰ ਵੀ ਜੀਪ 'ਚ ਬਹਿੰਦਿਆਂ ਬੋਝੇ 'ਚੋਂ ਮਾਲਾ ਕੱਢ ਨਾਮ ਜਪਣ ਲੱਗੇ। ਤਾਰੇ ਸਟੇਅਰਿੰਗ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਦਾਰਾ ਪਿੱਛੇ ਚੜ੍ਹ ਲਾਸ਼ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠਾ। ਦਸਾਂ ਮਿੰਟਾਂ 'ਚ ਉਹ ਨਹਿਰ 'ਤੇ ਸਨ। ਜੀਪ ਰੁਕਦਿਆਂ ਈ ਬਾਬਾ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਉਤਰਿਆ ਤੇ ਜੀਪ 'ਚੋਂ ਬੋਰੀ ਲਾਹ ਕੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜਨ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹ ਚਾਰੇ ਜੁੱਤੀਆਂ ਜੀਪ 'ਚ ਲਾਹ ਬੋਰੀ ਦੀਆਂ ਚਾਰੇ ਕੰਠੀਆਂ ਫੜ ਨਹਿਰ 'ਚ ਉਤਰਨ ਲੱਗੇ। ਗਿੱਟੇ-ਗਿੱਟੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਤਾਰੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮਾਮੇ ਦਾ ਪੈਰ ਤਿਲਕਿਆ ਤੇ ਬੋਰੀ ਉਥੇ ਈ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹ ਪਾਣੀ 'ਚ ਉਤਰ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬਾਹਵਾਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਬੋਰੀ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ 'ਚ ਸੁੱਟਣ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮੌਨ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬੋਲਣਾ ਕਿਸੇ ਹੈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਤੇਜ਼-ਤੇਜ਼ ਬਾਹਵਾਂ ਮਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਭੰਬਲਭੂਸੇ 'ਚ ਪੈ ਗਏ ਤੇ ਬਾਬੇ ਵਲ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਲ ਬਿਟਰ-ਬਿਟਰ ਤੱਕਦੇ ਵੇਖ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮੋਢਿਓਂ ਫੜ ਜੀਪ ਵਲ ਜਾਣ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਫੇਰ ਉਹ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾ-ਲਾ ਅਗਾਂਹ ਨਹਿਰ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਉਹਦਾ ਮਤਲਬ ਸੀ ਕਿ ਪਾਣੀ 'ਚ ਸ਼ੈਅ ਹਲਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਐ, ਦਾਰਾ 'ਕੱਲਾ ਹੀ ਬੋਰੀ ਖਿਚ ਕੇ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚਕਾਰ ਆਵੇ, ਦੂਜੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ। ਪਰ ਉਹਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਈ ਸਮਝ ਗਏ। ਉਹ ਫਟਾਫਟ ਜੀਪ ਵਲ ਗਏ, ਛੋਟੇ ਨੇ ਰਾਡ ਤੇ ਵੱਡੇ ਨੇ ਦਾਤਰ ਫੜਿਆ ਮੁੜ ਨਹਿਰ 'ਚ ਆਏ ਤੇ ਕੋਈ ਕੁਝ ਸਮਝਦਾ, ਛੋਟੇ ਨੇ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਰਾਡ ਦਾਰੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਚ ਮਾਰੀ। ਵੱਡੇ ਨੇ ਦਾਤਰ ਨਾਲ ਦਾਰੇ ਨੂੰ ਵੱਡ ਕੇ ਬੋਰੀ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹਿਰ 'ਚ ਰੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬੇ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਏਹ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਂਹਦਾ ਬਈ ਦਾਰਾ ਭੇਦ ਨਾ

ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦੇਵੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਏਹਦਾ ਫਸਤਾ ਵੱਡੇ।
ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਤਾਰਾ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਫੇਰ ਉਹ ਚੀਕਿਆ, "ਮੌਨ ਦੀ..।" ਪਰ
ਗੁੱਸਾ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਵਾ-ਵਰੋਲੇ ਵਾਂਗੂੰ ਏਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹ ਵੀ
ਨਾ ਕੱਢ ਸਕਿਆ, ਫੇਰ ਚੀਕਿਆ, "ਬਾਬਾਅ...।" ਫੇਰ ਉਹਨੂੰ ਵੱਡ ਹੋ
ਰਿਹਾ ਦਾਰਾ ਦਿਸਿਆ, ਉਹ ਲੇਰ ਮਾਰ ਕੇ ਵਿਲਕਿਆ, "ਦਾਰਾਅ...।" ਤੇ
ਉਧਰ ਨੂੰ ਭੱਜ ਵਰਿਆ ਜਿਧਰ ਦਾਰਾ ਰੋੜਿਆ ਸੀ ਪਰ ਲੱਕੋਂ ਉੱਚੇ ਪਾਣੀ
'ਚ ਉਹਤੋਂ ਭੱਜ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਉਹਦੇ ਮਾਮੇ ਉਹਨੂੰ ਧੂਹ ਕੇ
ਬਾਹਰ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗੇ ਪਰ
ਉਹ ਬੋਲੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, "ਬੋਲ੍ਹਿਗਾ.... ਬੋਲ੍ਹੀ ਮੈਂ.... ਬੋਲ੍ਹਿਗਾ.... ਮੌਨ ਦੀ....
ਬਾਬਾ.... ਦਾਰਾਅ...?"

ਉਸ ਰਾਤ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਥੇ-ਕਿਥੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ, ਕਿਹੜੇ ਖੰਡਰਾਂ 'ਚ,
ਉਜਾੜਾ 'ਚ? ਕਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ? ਪਰ ਸਵੇਰੇ ਮੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ
ਆਈ। ਬੈੱਡ 'ਤੇ ਲੇਟਿਆ ਅਚਾਨਕ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦਾਂ, ਉਹ
ਆਉਂਦੀ ਐ ਤਾਂ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਕੇ ਆਖਦਾਂ, "ਆਹ ਸੋਹਣੀ ਮਹੀਵਾਲ ਦੀ
ਪੋਟਿੰਗ ਲਾਹ ਦੇ, ਬਾਹਰ ਲੈ ਜਾ ਮੇਰੇ ਕਮਰੇ 'ਚੋਂ ਪਲੀਜ਼...।"

ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਪੋਟਿੰਗ ਵਲ, ਫੇਰ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ।
"ਏਹਦੇ 'ਚ ਬੇਹੱਦ ਸ਼ੋਰ ਹੋ ਰਿਹੈ, ਮੈਥੋਂ ਸਹਿ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।"
ਮੈਂ ਏਧਰ-ਓਧਰ ਸਿਰ ਮਾਰਦਾਂ ਜ਼ੋਰ-ਸ਼ੋਰ ਨਾਲ।

"ਪੋਟਿੰਗ 'ਚ ਸ਼ੋਰ? ਕੀ ਕਹੀ ਜਾਨੇ ਓ, ਏਹ ਤਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਮੋਸ਼ ਐ।"
ਉਹ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਝੁੰਜਲਾ ਉੱਠਦਾ ਹਾਂ, ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਹੈ,
"ਖਾਮੋਸ਼? ਤੈਨੂੰ ਵਰਗ ਦੇ ਪਾਣੀਆਂ ਦੀ ਸੂਕਰ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ, ਘਨਘੋਰ
ਘਟਾਵਾਂ 'ਚ ਗਰਜਦੀ ਬਿਜਲੀ, ਗੜ੍ਹਕ ਦੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦਾ ਰੌਲਾ ਸੁਣਦਾ ਨਈਂ,
ਬੋਲੀ ਹੋ ਗਈ ਐਂਤੂੰ, ਓਹ ਪੜ੍ਹਾਂ ਕਾਹੀ 'ਚ ਡੱਡੂਆਂ..ਬੀਂਡਿਆਂ ਦੀ
ਕੁਰਲਾਹਟ..।" ਮੈਂ ਕੰਨਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ, "ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਸਹਿ ਹੁੰਦਾ ਲਾਹ
ਦੇ, ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਏਹਨੂੰ..।"

ਮਾਂ ਬੋਲੀ —

ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੁਸ਼ਕਰੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਂਗ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸਿੱਧੀ ਗੁਹਿਣ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦੀ ਸਰੰਚਨਾ ਸਾਡੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਸਾਡਾ ਅਵਚੇਤਨ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨਾਲ ਬਣਿਆਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਗਾਨੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀ ਸੁਣੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਵਰਤ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਹ ਸਾਡੇ ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ। ਮਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਤਾਂ ਉਹੀ ਗੱਲ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜੋ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗੁਹਿਣ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇ। ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਤਾਂ ਟੂਟੇ ਟਾਮਣ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੇਲਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਜਮਾਤਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਗਿਆਨ ਉਹਨਾਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਹਿਮ ਭਰਮ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਅਪਣਾਏ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਮਨ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲ ਉਹ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆਂ ਜੋ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਬਣਿਆਂ ਹੈ। ਉਹ ਲੋਕ ਵਿਗਿਆਨ ਆਪੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜੁਬਾਨਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ।

ਇਹ ਦਿਲਚਸਪ ਤੱਥ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਨੇਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਹੈ ਕੋਈ ਫਰੈਂਚ ਹੈ ਜਾਂ ਯੂਰਪ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਬੇਲਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਖੇਤ ਪੱਤਰਾਂ ਲਈ ਨੇਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਵਿਗਿਆਨੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਿਸ ਖੇਤ ਪੱਤਰ ਲਈ ਨੇਬਲ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ ਉਹਦੀ ਤਮਿਲ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਵਹਿਮ ਪਾਲਿਆ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਿਰਫ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਖੇਤਰ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਇੰਸ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖੇਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਯੂਰਪ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਖਿੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਬੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾਲ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਲੈਕਟਰੀਕਲ ਇੰਜਨੀਅਰਿੰਗ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ ਵੋਲਟ, ਐਮਪੀਅਰ, ਵਾਟ ਅਤੇ ਓਹਮ। ਇਹ ਨਾਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਰੱਖੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇਮਜ਼ ਵਾਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਲੇਮੰਦਰੇ ਵੋਲਟ ਇਟਾਲੀਅਨ ਸਨ, ਆਂਦਰੇ ਮੈਰੀ ਐਮਪੀਅਰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਸਨ, ਜੇਮਜ਼ ਵਾਟ ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਜਾਰਜ ਓਹਮ ਜਰਮਨ ਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਬਹੁਤ ਗਲਤ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਸਬੰਧ ਹੈ।

— ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜੱਫਰ

ਪੰਜ ਸਾਲ / ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ

ਅੰਬਰ: ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਕੀ ਸਬੰਧ ਹੈ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਤਾਂ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਹੇ ਹਰ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਵਰਤਾਰੇ ਉੱਪਰ ਤਿੱਖੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ । ਸਾਹਿਤ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਤੁਰਨ-ਬਿੰਦੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚ-ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ ਦੇ ਸਫਰ ਦੀ ਗਾਥਾ ਹੈ । ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਲੀਲਾ ਕਦੇ ਹੇਕ ਬਣਕੇ, ਕਦੇ ਹੂਕ ਬਣ ਕੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ । ਹਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਵਿਤਾ (ਸਾਹਿਤ) ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਧਰਵਾਸ ਬਣੀ ਹੈ ।

ਅੰਬਰ: ਲਿਖਣ ਤੇ ਪੜਣ ਪ੍ਰਤੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਕੀ ਨਜ਼ਰੀਆ ਹੈ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਘਰ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮਾਹੌਲ ਮੈਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਤਪਦੇ ਰਾਹਾਂ ਵਿੱਚ ਠੰਡੀਆਂ ਛਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਘਰ ਵਿਚੋਂ, ਟੱਬਰ ਦੇ ਜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਵਿਤਾ ਜੋਗੀ ਤਰਲਤਾ ਲੱਭ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਕਿੰਨਾ ਖੁਸ਼ਨਮੀਬ ਹਾਂ ਮੈਂ
ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ

ਰੋਟੀਆਂ ਵਾਲੇ ਛਾਬੇ ਦੇ ਐਨ ਕੋਲ
ਮੇਰੀਆਂ ਨਜ਼ਮਾਂ ਦੀ ਕਿਤਾਬ
ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਪਈ ਹੈ...

ਅੰਬਰ: ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਦੇ ਕਿਉਂ ਹੋ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਲੇਖਕ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਸਲੇ ਉੱਤੇ ਕੁਝ
ਵੀ ਲਿਖ ਲਵੇ, ਕਿੰਨਾ ਕੁਝ ਕਹਿ ਲਵੇ, ਫੇਰ ਵੀ ਉਸ ਕੋਲੋਂ
ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਅਣਲਿਖਿਆ, ਅਣਕਿਹਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ
ਵੀ, ਜੋ ਅਣਲਿਖਿਆ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਉਸ ਅਣਲਿਖੇ ਨੂੰ
ਲਿਖਣ ਲਈ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਉਸ ਅਣਕਹੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲਈ
ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ। ਕਿਸੇ ਅਨੁਭਵ ਜਾਂ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ 'ਹੋਊ ਪਰੇ'
ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਟਾਲ ਦੇਵਾਂ !

ਧੜਕਣ ਅਜੇ ਜਾਗਦੀ ਹੈ
ਮਿੱਟੀ ਅਜੇ ਜਿਉਂਦੀ ਹੈ
ਮੁੱਕੀ ਨਹੀਂ... ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ

ਅੰਬਰ: ਤੁਸੀਂ ਲੇਖਕ ਦੀ ਲਿਖਤ ਦਾ ਲੇਖਕ ਦੇ ਆਪਣੇ
ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਅਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ

ਲੇਖਕ ਦਾ ਨਿਜੀ ਜੀਵਨ-ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਉਸ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਿੱਤੇ ਗੇ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਿਖਣੀ ਵੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਰ ਹੀ ਦਰਪਣ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਨਾਂ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਅੰਤਹਕਰਣ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਤੋਂ —

ਰੇਤ 'ਤੇ ਰੰਗੋਲੀਆਂ ਪਾ ਕੇ
ਸੰਦਲੀ ਸਫਰ ਦਾ
ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਭਰਮ ਪਾਲ
ਆਖਰ ਸਾਰੇ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਉਸ ਜੰਗਾਲ ਨੂੰ
ਜੇ ਅਸੀਂ ਉਗਾ ਰੱਖੇ - ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ

•
ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ 'ਚ ਦੌੜਦੀ
ਤਿਸ਼ਨਗੀ ਨੂੰ ਜਾਣ
ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ
ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ
ਰੂਹ ਵਿੱਚ ਲਹਿ ਕੇ ਮਿਲ ..

ਅੰਬਰ: ਜਿੰਦਰਗੀ ਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ?

ਦਰਸ਼ਨ ਬੁੱਟਰ: ਜਿੰਦਰਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦਿਆਂ ਜੇਕਰ

ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣਾ ਤੁਹਾਡੀ ਅਰਾਧਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬੰਧਨਾਂ
'ਚੋਂ ਵੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਤਲਾਸ਼ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲੋਂ
ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਉੱਚਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਇਹ ਕਾਲਜੇ
ਦੀ ਹੂਕ 'ਚੋਂ ਉਠੋਂ ਹੋਣ। ਕੋਈ ਸੁੱਚੀ ਰਚਨਾ ਲਿਖ ਕੇ
ਲੇਖਕ, ਫੁੱਲ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਹੌਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ
ਮਾਸੂਮ ਨੂੰ ਕਿਲਕਾਰੀ ਮਾਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਸਕੂਨ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

•
**ਜਿੰਦਰੀ ਦਾ ਉਹੀ ਛਿਣ ਸਲਾਮਤ
ਜੋ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ
ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਅੱਖਾਂ ਪਾ ਕੇ ਵੇਖਦਾ...**

.....

ਦੋਸਤੋ, ਇਸ ਕਾਲਮ ਰਾਹੀਂ ਅਸੀਂ ਹਰੇਕ ਅੰਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ
ਉੱਘੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਕੋਲੋਂ ਇੰਨਾਂ ਪੰਜ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ
ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਪਾਠਕਾਂ
ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਤਿ ਨਜ਼ਰੀਏ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਕਰਾਵਾਂਗੇ।

ਗੁਜ਼ਲ

ਕਾਲਖਾਂ 'ਤੋਂ ਪਾਰ ਦੀ ਪਰਭਾਤ ਵਰਗਾ ਖਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਇਸ ਖਤਾਂ ਦੀ ਅੰੜ ਵਿਚ ਬਰਸਾਤ ਵਰਗਾ ਖਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਨਿੱਤਰੇ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਮੈਲੀ ਚੇਤਿਆਂ ਦੀ ਝੀਲ ਫਿਰ,
ਤੂੰ ਚਿਰਾਂ ਦੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕੀ ਬਾਤ ਵਰਗਾ ਖਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਰੱਲ ਕਰੋ ਮੇਰੀ, ਮੇਰੀ ਤੌਫ਼ੀਕ ਜੇਡੀ ਰੱਲ ਕਰੀਂ,
ਖਤ ਲਿਖੋ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਅੰਕਾਤ ਵਰਗਾ ਖਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਜੋ ਹੁਨਰ ਦੀ ਜ਼ਦ ਤੋਂ ਪਾਸੇ, ਅਕਲ ਦੇ ਘੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ,
ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਮਾਸੂਮ ਦੇ ਜਜ਼ਬਾਤ ਵਰਗਾ ਖਤ ਲਿਖੀਂ ।
ਟਿਮਟਿਮਾਉਂਦਾ ਇਕ ਵੀ ਜੁਗਾਨੂੰ ਦਿਸ ਪਵੇਤਾਂ ਬੇਝਿਜਕ,
ਘੁੱਪ ਨ੍ਹੇਗੀ ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ ਵਰਗਾ ਖਤ ਲਿਖੀਂ ।

— ਵਿਸੇ ਵਿਵੇਕ

ਸੀਮ / ਜਸਪਾਲ ਘੋੜੀ

ਸਿਰ 'ਚ ਜਦੋਂ ਨੂਰ ਭਰਦਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਮ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਤਣਨਾ ਸਿਖਦਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਮ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਧੜ੍ਹ ਤੋਂ

ਤਲੀ ਤਕ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਦਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਉਹ ਸੀਮ ਬਣਦਾ ਹੈ ।

ਸਿਰ ਜਦੋਂ ਕਟਦਾ ਹੈ

ਤਾਂ ਸੀਮ ਉਗਦਾ ਹੈ ।

ਫਿਰ ਸੀਮ ਅੱਗੇ

ਸਿਰ ਝੁਕਦੇ ਨੇ ।

ਫਿਰ ਸੀਮ ਦੀ ਓਟ ਚ

ਸਿਰ ਲਕਦੇ ਨੇ ।

ਹੁਣ ਐ ਮੇਰੇ ਸਿਰ !

ਆਪ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਕਰ

ਤੂੰ ਕਿਨਾਂ ਚਿਰ

ਸਿਰ ਬਣੇ ਰਹਿਣ ਦਾ

ਸੰਤਾਪ ਸਹਿਣਾ ਹੈ ?

ਸੀਮ ਬਣਨਾ ਹੈ

ਕਿ ਸਿਰ ਹੀ ਬਣੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ ?

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ

ਜਦੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਅੰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਪਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਹਰੀ ਕੁਂਤੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਮਾਰੀ। ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਓਸੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਫਸਲ ਵਿਕੂ, ਜਿਹੜਾ ਰੇਹ ਸਪਰੇਅ ਛਿੜ੍ਹਕੂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਇਕਤਾਲੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨਾਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਟਕ ਤੇ ਝੋਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਖਾਣ ਯੋਗ ਨਹੀਂ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੇਠ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਮੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਕਟਕ ਪੈਂਤੀ ਸੌਂ ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਲਿਆਕੇ, ਭਿਆਕੇ ਖਾਂਦੇ ਨੇ। ਸੱਠ ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਠੇਕੇ ਲੈਕੇ ਅਸੀਂ ਯੂਰੀਆ ਦੇ ਚਾਰ ਚਾਰ ਗੱਟੇ ਕਿੱਲੇ ਦੇ ਪਾਓਣ ਲੱਗਾਪੇ। ਵੱਟ ਤੇ ਖੜ੍ਹਕੇ ਜੱਟ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ, "ਭੈਂ ਝੋਨਾ ਦੇਖ ਜਰ ਖੜ੍ਹਾ ਨਾ ਕਾਲਾ ਡੰਡ"। ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਝਾੜ ਦੁੱਗਟੇ ਤਿੱਗਟੇ ਹੋਏ ਪਰ ਸਰੀਰ ਰੋਗੀ ਕਰਲੇ। ਜਵਾਕ ਜੰਮਟੋਂ ਰਹਿਗੇ। ਆਈ. ਵੀ. ਐਂਡ. ਸੈਂਟਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ। ਗੱਲ ਖੇਲ੍ਹ ਕੇ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਮਝੇ ਆਪਾਂ ਖੱਸੀ ਹੋਗੇ।

ਸਾਡਾ ਕਮਲਾ ਮੁਲਖ ਏਮਜ਼, ਮੈਕਸ, ਫੋਰਟਿਸ ਵਰਗੇ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਦੇਖ ਲੀਡਰਾਂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਅਖੇ ਤਰੱਕੀ ਹੋਗੀ। ਪੁੱਛਣਾ ਇਹ ਬਣਦਾ ਬੀ ਸਾਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਈ ਕਿਓਂ ਪਈ। ਲਾ ਲਾ ਕੀਮੇਆਂ ਬੁਜ਼੍ਹਿਆਂ ਦੀਆਂ ਦਾਹੜੀਆਂ ਝਾੜਕੇ ਇਓਂ ਕਰਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣੇ ਟੇਸ਼ਨ ਆਲੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਬੋਹੜ ਹੇਠਲੇ ਨਾਈ ਤੋਂ ਸੱਜਰੀ ਸ਼ੇਵ ਕਰਾਈ ਹੋਵੇ। ਕੈਂਸਰ ਹਸਪਤਾਲ ਦੇ ਕਾਊਂਟਰ ਤੇ ਪਤਲੇ ਜੇ ਕੰਪੂਟਰ ਮੂਹਰੇ ਬੈਠੀ ਲਿੱਸੀ ਜੀ ਕੁੜੀ ਪਿੰਟਰ 'ਚੋਂ ਬਿੱਲ ਕੱਢਕੇ ਓਦੋਂ ਤਿੰਨ ਮਣ ਪੱਕੇ ਜੱਟ ਦਾ ਅੰਦਰ ਹਲਿਆ ਦਿੰਦੀ ਆ ਜਦੋਂ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹੀ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦੀ ਆ, "ਆਪ ਢਾਈਸ ਲਾਖ ਜਮਾਂ ਕਰਵਾ ਦੀਓ"।

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਵਰਤਕੇ ਨਹਿਰੀ ਮਾਮਲਾ ਵੀ ਭਰਦਾ ਪਰ ਰਾਜਸਥਾਨ, ਹਰਿਆਣਾ, ਦਿੱਲੀ ਝੱਗਾ। ਚੁੱਕ ਕੇ ਦਿਖਾ

ਦਿੰਦਾ। ਸੋਲਾਂ ਲੱਖ ਮੈਟਰਾਂ ਬਰਮਲਾਂ ਆਸਰੇ ਅੰਨ੍ਹੇਵਾਹ ਚੱਲਦੀਆਂ। ਪੰਜ ਕਿੱਲੇ ਕੋਲੇ ਤੋਂ ਕਿੱਲੇ ਰਾਖ ਬਣਦੀ ਆ ਤੇ ਕੋਲੇ ਦੀਆਂ ਭਰੀਆਂ ਰੇਲਾਂ ਪੰਜਾਬ ਆਓਦੀਆਂ ਤੇ ਖਾਲੀ ਮੁੜਦੀਆਂ। ਸੁਆਹ ਪੰਜਾਬ ਪੱਲੇ। ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਟੇਢੇ ਲੋਟ ਟੰਗੇ ਬਿੱਲਸ, ਗ੍ਰੌ ਮੈਟਰ ਤੇ ਟੱਚਸਟੇਨਾਂ ਦੇ ਬੈਗਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਬੇਵੱਸ ਜਵਾਨੀ ਭਵਿੱਖ ਦੇਖਦੀ ਆ। ਬਾਕੀ ਮੰਡੀਰ ਨੂੰ ਛਿਟੀਆਂ ਦੇ ਛੌਰੇ 'ਚ ਬਿੱਲੇ ਮਗਰ ਵੜੇ ਕੁੱਤੇ ਵੰਗੂ ਅੱਗੇ ਕੁਸ ਨੀਂ ਦਿਸਦਾ ਬੱਸ ਚਾਚਾ ਵਾਓ, ਚਾਚਾ ਵਾਓ ਕਰੀ ਜਾਣੋਂ ਆਂ।

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਬਾਈ ਜਸਵੰਤ ਕੰਵਲ ਪਿਛਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਚ ਏਹੀ ਕੁਛ ਪਿੱਟ ਕਿ ਹਟਿਆ।

ਫਿਲਹਾਲ ਹੇਠੇ ਆਈ ਗਾਂ ਅੰਗੂ ਅਗਲੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਸ਼ਿਕਿਜ਼ੇ 'ਚ ਨੂੜੀ ਬੈਠੇ ਆ। ਦਸਤਾਨਾ ਚੜ੍ਹਾਕੇ ਚੁਲ੍ਹੀ 'ਚ ਸਰੋਂ ਦਾ ਤੇਲ ਪਾਕੇ ਅਗਲੇ ਤਿਆਰ ਖੜ੍ਹੇ ਨੇ ਦੇਖੇ ਕਿਹੜੀ ਨਸਲ ਦਾ ਟੀਕਾ ਭਰਣਗੇ।

— ਘੁੱਦਾ ਸਿੰਘ

ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ —

ਮੈਂ ਅਗਨ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਨਗਨ ਹਾਂ
 ਮੈਂ ਧਰਤ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਗਗਨ ਹਾਂ
 ਪਾਣੀ 'ਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਭਾਲ ਲੈ
 ਮਿੱਟੀ 'ਚੋਂ ਮੈਨੂੰ ਢਾਲ ਲੈ
 ਮੈਂ ਤਪਸ਼ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਬਾਲ ਲੈ
 ਮੈਂ ਬਾਲ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਪਾਲ ਲੈ
 ਐ ਇਸ਼ਕ ! ਮੈਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਲੈ
 ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਜ਼ਬਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ
 ਮੈਂ ਹੋ ਸ਼ੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ
 ਮੈਂ ਰੋਕ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਟੋਕ ਲੈ
 ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ ।

ਮੇਰੀ ਤਾਸੀਰ ਹੈ ਤਲਵਾਰ ਦੀ
 ਖੰਜਰ ਦੀ ਜਾਂ ਕਟਾਰ ਦੀ
 ਹੁਣ ਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਵਾਰ ਦੀ
 ਇਹ ਖੇਡ ਡੂੰਘੇ ਅਰਥ ਦੀ
 ਹਿਰਦੇ ਦੀ ਮੈਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੀ
 ਜਿੱਥੇ ਜੁਲਫ਼ ਤੇ ਕੋਈ ਛੁੱਲ ਨਾ
 ਉੱਥੇ ਹੁਸਨ ਦਾ ਕੋਈ ਮੁੱਲ ਨਾ
 ਦੇ ਧਾਰ ਉੱਥੇ ਚੱਲੇਗੀ
 ਕਟਾਰ ਉੱਥੇ ਚੱਲੇਗੀ
 ਮੈਂ ਉਸ ਜਹਾਨੇ ਜਾਵਣਾ
 ਉਸ ਬਾਰਾ ਦਾ ਫਲ ਖਾਵਣਾ
 ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਧਰਤ ਦੀ ਕੁੱਖ ਤੇ
 ਕੋਈ ਜਾਦੂ ਫੇਰ ਜਗਾਵਣਾ
 ਮੈਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਟੋਕ ਲੈ
 ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ ।

ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹ ਜੰਜੀਰ ਜੋ
 ਮੇਰੇ ਜਿਸਮ ਤੇ ਮੇਰੇ ਮਾਣ ਤੇ
 ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਤੇ ਮੇਰੇ ਵੇਗ ਤੇ
 ਮੇਰੀ ਨਾਜੁਕ ਜਿਹੀ ਪਹਿਚਾਣ ਤੇ
 ਕਿਨ ਕਰ ਕੇ ਸੁਣ, ਇਹ ਟੁੱਟੇਰੀ
 ਸਭ ਜਰ ਕੇ ਹੁਣ ਇਹ ਟੁੱਟੇਰੀ
 ਟੁੱਟ ਟੁੱਟ ਕੇ ਕਮਲੀ ਹੋਵੇਗੀ
 ਸਭ ਲੁੱਟ ਕੇ ਕਮਲੀ ਹੋਵੇਗੀ
 ਹਰ ਚੌਕ ਚੁਰਾਹੇ ਜਾਵੇਗੀ
 ਤੇ ਸ਼੍ਰੀਹਣੀ ਬਣ ਖਲੋਵੇਗੀ
 ਕਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰੇਗੀ
 ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਫੇਰ ਪੁਕਾਰੇਗੀ
 ਜੋ ਮਿੱਥਾਂ ਤਿੱਥਾਂ ਵਾਜਿਬ ਨਾ
 ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਕੇ ਪਾਵੇਗੀ
 ਤਾਰੀਕ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੇਗੀ
 ਹਰ ਚੀਕ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੇਗੀ
 ਜੋ ਆਦਮ ਹਵਾ ਦੇ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ
 ਉਹ ਲੀਕ ਦੁਬਾਰਾ ਬੋਲੇਗੀ
 ਬਣ ਮਿੱਟੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਿਰਜਣਾ
 ਬਣ ਪਾਣੀ ਵਹਿੰਦੇ ਜਾਵਣਾ
 ਮੈਂ ਕੁਦਰਤ ਵਾਂਗੂੰ ਅੱਖਰੀ
 ਬਣ ਰਚਨਾ ਦਾ ਵਰ ਪਾਵਣਾ
 ਮੈਨੂੰ ਰੋਕ ਲੈ, ਮੈਨੂੰ ਟੋਕ ਲੈ
 ਮੈਂ ਹੋ ਖੁਦਾਈ ਜਾਵਣਾ ।

— ਖੁਸ਼ਵੀਰ ਕੌਰ ਢਿੱਲੋਂ

ਉਹ ਮੇਰੀ ਹੀ ਧੀ ਸੀ
ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੀ ਮਹਿਬੂਬਾ ਹੁੰਦੀ ਹੁੰਦੀ
ਵੇਸਵਾ ਬਣ ਗਈ -

ਉਹ ਮੈਂ ਹੀ ਸੀ
ਜੋ ਕਦੇ ਪੌੜੀਆਂ ਚੜ੍ਹਦਾ ਰਿਹਾ
ਕਦੇ ਉਤਰਦਾ ਰਿਹਾ ।

ਜੋ ਜੋ ਵੀ ਮੈਂ ਕਿਹਾ
ਸ਼ਥਦ ਹੁੰਦਾ ਗਿਆ

— ਸਰੋਦ ਸੁਦੀਪ

ਜੋ ਜੋ ਵੀ ਤੂੰ
ਅਟਸੁਟਿਆ ਕੀਤਾ
ਕਵਿਤਾ ਬਣਦਾ ਰਿਹਾ

— ਸੁਹੇ ਅੱਖਰ

??

ਤੈਂਨੀ ਯਾਦ ਹੋਣਗਾ
ਜਾਂਦ ਮੈਂ ਤੈਂਨੀ
ਧੱਪ ਦੀ ਛਿਕ ਬਿਰਨ
ਮੈਨੀ ਸੀ
ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਥਰਦੀ
ਮੈਨੀ ਰੂਹ ਬਿੰਨਾ ਸੰਗੀ ਸੀ
ਜਾਂਦ ਤੈਂਨੀ
ਪੂਰੇ ਵਾ ਪੂਰੀ
ਜੁਹੜ ਮੈਨੀ ਝੂਨੀ ਪਾਇੱਤਾ।

ਬੇਟੁਜ਼ਗਾਰੀ

ਰਾਜਦੀਪ 'ਤੁਰ'

“ਅੱਛਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ! ਇੱਕ ਗੱਲ ਦੱਸ ਯਾਰ, ਜੇ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਦੰਰਾਨ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਆ ਭਲਾ?” ਜਕਦੇ-ਜਕਦੇ ਬਲਵੰਤ ਨੇ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਹਾਂ ਜੇ ਡਿਊਟੀ ਦੰਰਾਨ ਕਿਸੇ ਮੁਲਾਜ਼ਮ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਤਰਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਜੀਅ ਨੂੰ, ਉਸਦੀ ਯੋਗਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਨੌਕਰੀ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਆ। ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਪੁੱਛਦੈਂ? ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੇ ਜੁਆਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਮੇੜਵਾਂ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਯਾਰ ਐਵੇਂ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ ਮੈਂ ਤਾਂ।” ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਦੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚੋਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੀਕਲ ਇੰਜੀਨੀਰਿੰਗ ਕਰਕੇ ਬੇਟੁਜ਼ਗਾਰ ਫਿਰਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਖਿਆਲ ਘੁੰਮ ਕੇ ਮੁੜ੍ਹ ਗਿਆ।

ਬਲਾਤਕਾਰ

— ਮੀਤ ਅਨਮੋਲ

ਸਵੇਰੇ ਮਾਂ ਡੱਡ ਗਈ ਸੀ
ਅਰਬਨ ਅਮਟੇਟ ਵਾਲੇ
ਸੇਠ ਦੇ ਘਰੇ
ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ
ਚੱਜ ਨਾਲ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰੀ
ਸ਼ਕੈਤ ਨਾ ਆਵੇ
ਪਰ ਸੇਠ ਦੀ ਮੈਲੀ ਨੀਤ
ਮੈਂਖੋਂ ਨਾ ਸਾਫ਼ ਹੋਈ
ਤੇ ਮਾਂ ਤੋਂ ਡਰਦੀ
ਮੈਂ ਰੋ ਵੀ ਨਾ ਸਕੀ
ਜਦੋਂ ਸੇਠ ਨੇ
ਪੈਲੇ ਜਹੇ ਆਣ ਟੋਹਿਆ
ਮੇਰੀਆਂ ਪੁੰਗਰਦੀਆਂ
ਛਾਤੀਆਂ ਦਾ ਮਾਸ -

ਊੱਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਕਿਤਾਬ 'ਚ ਮੁੰਹ ਲੁਕਾਈ
ਗਿੱਲ੍ਹੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹੀ
ਸੰਸਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪਾਠ
ਡਰਦੀ ਸੀ
ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ
ਪਿਉ ਨੇ
ਹਟਾ ਲੈਣੈ ਪੜ੍ਹਨੇ
ਤੇ ਦਸਵੀਂ 'ਚ
ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਫੇਲ ਹੋਇਆ
ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ
ਫੇਰਦਾ ਰਿਹਾ
ਮੇਰੇ ਪੱਟਾਂ 'ਤੇ ਹੱਥ -

ਉਂਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਮੇਮੀ ਲਿਫਾਫੇ 'ਚ
ਵਾਪਿਸ ਪਾ ਲਏ
ਡਿਗਰੀਆਂ ਤੇ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ
ਜਦੋਂ
ਮੇਰੇ ਮੱਥੇ ਤੋਂ ਡਿੱਗ
ਮੇਰੀਆਂ ਛਾਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰਲੇ
ਛੂੰਗ 'ਚ ਜਾਂਦੀ
ਮੁੜਕੇ ਦੀ ਬੂੰਦ ਨੂੰ ਨੀਝ ਨਾਲ ਵੇਹਦੇ
ਠੰਡੇ ਦਫਤਰ 'ਚ ਬੈਠੇ
ਵੱਡੇ ਸਾਬ ਵੱਲੋਂ ਪੁੱਛੇ
ਸਵਾਲ ਦੇ ਜਵਾਬ 'ਚ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ
ਮੈਂ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਨਾਪ
ਡਰ ਗਈ ਸੀ
ਅਗਲੀ ਵਾਰ
ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਣਾ ਮਾਪਿਆਂ
ਸ਼ਹਿਰ ਆਉਣ ਲਈ
ਬੱਸ ਦਾ ਕਰਾਇਆ ।

ਉਝੁ੝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ
ਉਹਨੇ ਵਗਾਹ ਕੇ ਪਰੇ ਮਾਰੀ
ਮੇਰੀ ਘੁੜ ਵਾਲੀ ਚੁੰਨੀ
ਤੇ ਆਣ ਸੁੱਟਿਆ
ਮੇਰੇ ਬੁੱਲਾਂ 'ਤੇ
ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਸੜਾਂਦ ਵਾਲਾ ਚੁੰਮਣ
ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਖਾਵੰਦ ਦੀ
ਹੋਸ਼ ਗਵਾਈ ਹਵਸ ਨੇ
ਤੇੜ ਦਿੱਤਾ ਮੇਰੀ ਸਲਵਾਰ ਦਾ ਨਾਲਾ
ਕਿਉਂਕਿ ਖਿੱਚੇਤਾਣੀ 'ਚ ਪੈ ਗਈ ਸੀ
ਪੀਚਵੀਂ ਗੰਡ -
ਉਹ ਨੇਚਦਾ ਰਿਹਾ ਮੇਰੇ ਅੰਗ
ਤੇ ਮੈਂ ਡਰਦੀ ਬਚਾਉਂਦੀ ਰਹੀ
ਲੀਰੇ ਲੀਰ ਹੋਣੇ
ਬਾਬਲੇ ਦੀ ਪੱਗ ।

ਉੱਝ ਮੈਨੂੰ
ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ
ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ
ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਅੱਜ ਮੈਂ
 ਆਪਣੇ ਮਕਾਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਲੱਗੀ
 ਛੱਟੀ 'ਤੋਂ
 ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਰੱਖਿਆ ਨਾਂ ਮਿਟਾ ਕੇ
 ਲਿੱਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਵੇਸਵਾ
 ਤੇ ਪਲੰਗ 'ਤੋਂ
 ਦਾਜ ਵਾਲੀ
 ਡਰ ਦੀ
 ਮੈਲੀ ਚਾਦਰ ਚੁੱਕ ਕੇ
 ਵਛਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ
 ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਦੀ
 ਸਾਫ ਸੁਖਰੀ ਚਾਦਰ
 ਤੇ ਹੁਣ

ਤੇ ਹੁਣ
 ਅਰਬਨ ਅਸਟੇਟ ਵਾਲਾ ਸੇਠ,
 ਪਟਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ,
 ਵੱਡੇ ਦਫਤਰ ਵਾਲਾ ਸਾਬ
 ਤੇ ਮੇਰਾ ਸ਼ਰਾਬੀ ਖਵੰਦ
 ਸਾਰੇ ਹੀ ਬੜੇ ਸੱਭਿਆਕ ਹੋ ਗਏ ਨੇ -
 ਉਂਝ ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ
 ਮਹਿਸੂਸ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ
 ਪਰ
 ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤੈ
 ਕਿ ਇਹਨੂੰ ਈ
 ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ
 ਬਲਾਤਕਾਰ ।

ਪੁਰਨ ਦਾ ਭਗਤ / ਕੁਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ

ਮੈਨੂੰ ਓਦੋਂ ਬੜੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਸਨ। ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਨਵੀਂ
ਦਿੱਲੀ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਉਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ
ਨੂੰ ਕਾਲੇਨੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਗਰ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਇਕ ਬਸਤੀ ਦੇ
ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਉਣ ਜਾਣ ਸੀ। ਇਥੇ ਇਕ ਕੁੜੀ ਇਕੱਲੀ
ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਜਿਹੜੀ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ
ਉਥੇ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਬੜਾ ਡਰ ਲਗਦਾ। ਲੋਕੀ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣਗੇ? ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ। ਜੇ
ਟੈਕਸੀ ਜਾਂ ਸਕੂਟਰ ਤੇ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਉਗਾਂ ਹੀ ਉਤਰ ਜਾਂਦਾ। ਬਸਤੀ
ਵਿਚ ਉਤਰਦੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਵੇਖਣਗੇ। ਟੁਰਦੇ ਨੂੰ ਘਟ ਵੇਖਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤ
ਵਾਰ ਬਸ ਉਤੇ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਬਸਤੀ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਖਲੋਂਦੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ
ਵੀ ਡਰ ਲਗਦਾ। ਸਾਰਾ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ! ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਵੀ
ਡਰ ਲਗਦਾ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਕ ਵੀ ਵੇਖ ਲਵੇ ਤਾਂ ਕਹੇਗਾ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਿਸ ਕੰਮ
ਆਇਆ ਹੈ?

ਤੇ ਵੇਖਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਇਕ ਹੁੰਦਾ ਸੀ? ਕੋਈ ਬਕੀ ਹੋਈ ਜਨਾਨੀ ਚੁਬਾਰੇ ਵਾਲੇ ਘਰ ਦੇ ਛੱਜੇ ਵਿਚ ਖਲੋ ਕੇ ਹਵਾ ਖਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸੀਬਤ ਕੁੱਤੇ ਸਨ। ਜੇ ਬਸਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਸੌ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਜੀਅ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵੀ ਆਉਣ ਜਾਣ ਉਤੇ ਕਦੀ ਨਾ ਭੁੱਕਦੇ। ਮੇਰੇ ਇਕੱਲੇ ਦੇ ਆਉਣ ਉਤੇ ਉਹ ਤੂਫਾਨ ਚੁਕ ਲੈਂਦੇ। ਹਰ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਹਰ ਗੁੱਠ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਭੁੱਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਬਸਤੀ ਨੂੰ ਡਾਕੂਆਂ ਦੀ ਇਕ ਵੱਡੀ ਧਾੜ ਆ ਪਈ ਹੋਵੇ। ਪਿਛੋਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਕੰਪਿਊਟਰ ਵਾਂਗ ਹਰ ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਹਰ ਬੰਦੇ ਦੀ ਬੋ ਆਪਣੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਵਖਰੀ ਬੋ ਉਸ ਨੂੰ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਭੁੱਕਣ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਤਿਆਂ ਦੀ ਇਹ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਉਥੇ ਜਾਣਾ ਇਕ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਧਿਆਨ ਨੀਵਾਂ ਰਖਦਾ ਤੇ ਕਦੀ ਇਹ ਵੀ ਨਾ ਵੇਖਦਾ ਕਿ ਕੋਈ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਕੁੜੀ ਕਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕੋ ਆਦਮੀ ਦੇ ਮੁੜ ਮੁੜ ਆਉਣ ਨੂੰ ਏਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਔਗੁਣ ਨਹੀਂ ਗਿਣਦੇ। ਹੋਰ ਹੋਰ, ਵਖਰੇ ਵਖਰੇ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਗਿਣਦੇ ਹਨ। ਤੇ ਮਹੱਲੇ ਵਾਲੇ ਜੁੜ ਕੇ ਪੁਲਸ ਨੂੰ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰਿਪੋਰਟ ਕਰਕੇ ਉਸ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਉਥੋਂ ਕਢਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕੁਝ ਹੌਸਲਾ ਹੁੰਦਾ। ਉੱਜ ਜਦੋਂ ਵੀ ਮੈਂ ਦਿਸ ਪੈਂਦਾ ਜਨਾਨੀਆਂ ਬਰਾਂਡਿਆਂ ਜਾਂ ਛਜਿਆਂ ਉਤੇ ਖਲੋ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਜੇ ਕੁੜੀ ਘਰ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਚਾਬੀ ਕਿਥੇ ਪਈ ਹੈ – ਚਿਕ ਦੀਆਂ ਤੀਲੀਆਂ ਦੇ ਉਸ ਦੇ ਕਪੜੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ। ਜੇ ਉਹ ਘਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਕ ਖਾਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬੂਹਾ ਖੜਕਾਂਦਾ ਤੇ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਬੋਲੇ ਝਟ ਖੇਲ੍ਹੁ ਦਿੰਦੀ।

ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਕ ਵਾਰ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ। ਕਪੜੇ ਲਾਹ ਕੇ ਫੁਵਾਰੇ ਹੇਠ ਨਹਾਉਂਦਾ। ਉਹ ਬਰਫ ਤੇ ਸੋਡਾ ਲੈ ਆਉਂਦੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਕਿੱਸੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਾਂਗ ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਜਾਦੂ ਦੀ ਫੂਹੜੀ ਉਤੇ ਬਹਿ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਿਆਰੇ ਦੇਸ ਆ ਗਿਆਂ ਹਾਂ ਤੇ ਉਥੋਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਬਰਫ ਤੇ ਸੋਡਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਪੈਗ ਬਣਾਉਂਦਾ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਪੰਦਾ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ।

ਉਸ ਲਈ ਇਹ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸ਼ਗਨਾਂ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ। ਪਲੰਘ ਕਿਸ ਚਾਦਰ ਨਾਲ ਸੁਹਣਾ ਲਗੇਗਾ, ਖਾਣ ਨੂੰ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਕੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਵਿਚਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਹ ਇਕ ਵਚਿੱਤਰ ਦੁਨੀਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਢ, ਨਾ ਕੋਈ ਅੰਤ। ਇਹ ਖੇਤੀ ਨਾ ਬੀਜਣੀ ਪੈਂਦੀ ਨਾ ਵਢਣੀ। ਬਸ ਦਾਟੇ ਹੀ ਦਾਟੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਮੈਂ ਦਿੱਲੀ ਤੇ ਤਖਤ ਤੇ ਬੈਠਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ। ਅਕਬਰ ਤੇ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਆਦਮੀ ਸਮਝਦਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਇਲਾਕੇ ਜਿੱਤਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕਰਨ ਤੇ ਨਸ਼ਟ ਕੀਤਾ।

ਪਰ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮਨ ਏਨਾ ਸੌਖਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੁਖ ਦਸਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਉਹ ਮੇਰੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਵਿਖਾ ਰਹੀ ਹੈ। (ਜਨਾਨੀਆਂ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਹੈ!) ਮੈਂ ਉਸ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਘਟ। ਮੈਂ ਸਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਕਈ ਵਾਰ ਉਸ ਦੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਤੋਂ ਡਰਦਾ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਦੁਖ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਛੁਪਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਦੁਖ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਮੇਰੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋਇਆਂ ਦੇ ਸਾਲ ਹੋ ਗਏ ਨੇ ਪਰ ਤਨਖਾਹ ਨਵੇਂ ਗਰੇਡ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣ ਲਗੀ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਉਸ ਦੇ ਬਕਾਏ ਦੇ ਬਣਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਦੇਣ ਵਲ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।

ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਬਿਲ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਜੇ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਜਾਂਦੀ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਗਲਤੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਨੇ। ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਉਸ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ। ਚੁਪ ਕਰ ਜਾਂਦਾ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਛੇੜ ਦਿੰਦਾ।

ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖਣਾ ਚੰਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੀ ਘਰੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਇਸ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੇ ਵਕਤ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਚਿਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦੀ, ਕਈ ਵਾਰ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਵਾਰ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦੋ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਲੇਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਧੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋਈ ਠੰਡੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਟੂਟੀ ਹੇਠ ਨਹਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਲਗੀ, ਉਡੀਕ ਉਡੀਕ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗ ਚਲੀ ਸੀ। ਉਡੀਕਣਾ ਉਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਸ਼ਟ ਸੀ। ਇਹੀ ਗੱਲ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਟੁਰਨ ਦੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਉਥੋਂ ਵਾਪਸ ਮੁੜ ਜਾਣਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਕ ਦਮ ਟੁਰ ਪਵਾਂ ਜਾਂ ਘੰਟੇ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਟੁਰ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਦਸ ਬਾਰਾਂ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦਸਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਨਿਖੜਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਏਨਾ ਚਿਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੇ ਮੈਂ ਕਰ ਹੀ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੈਨੂੰ ਪੱਕੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ – ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡਣਾ ਹੋਵੇ ਸਹਿਜ ਸਹਿਜ ਨਾਲ ਛੱਡੀ, ਇਕ ਦਮ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਵੀ ਮੈਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ।

ਉਸ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਦੁਖ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਚੁਪ ਕਰ ਰਹਿੰਦਾ। ਵੱਡੇ ਭੈਣ ਭਰਾ - ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ, ਭਟੇਵਿਆਂ, ਭਟੇਵੀਆਂ, ਭਤੀਜਿਆਂ ਭਤੀਜੀਆਂ ਦੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਾਂ। ਨਾਲ ਦੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮੱਝ

ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਬੋ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਮੜ ਹਰ ਸ਼ੈ ਨੂੰ ਸਿਰ ਮਾਰਦੀ ਸੀ। ਉਤਲੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਕੁੜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਗੰਦ ਮੰਦ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਸੁਟ ਦਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਕਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਮੈਂ ਦੋ ਪੈਗ ਹੋਰ ਪੀ ਲੈਂਦਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਮੰਹਿ ਛੋਟੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਗੰਦ ਧੋ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਇਕ ਗੱਲ ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਨਾ ਭਰਦਾ ਉਹ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਣ ਦੀਆਂ ਸਲਾਹਵਾਂ। ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ, ਸਹੇਲੀਆਂ ਦੀਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆਉਣ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਕਰੇ। ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਕੁਝ ਕਹਾਂ? ਤੇ ਮਰਜ਼ੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਐਵੇਂ ਸੁਆਦ ਲੈਣ ਲਈ ਦਸਦੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਨਸ਼ਾ ਚੜ੍ਹਦਾ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨ ਪੀਤਿਆਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦਾ। ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਉਡ ਜਾਂਦੇ। ਉਹ ਮੇਰੀਆਂ ਨਸੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਨਸੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਉਹ ਘਰ ਇਕ ਸਰਕਾਰੀ ਮਕਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਧੁਰ ਅਸਮਾਨੋਂ ਡਿੱਗਾ ਇਕ ਸੂਰਗ ਦਾ ਟੋਟਾ ਲਗਦਾ।

ਘਰ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਫਿਰਨ ਟੁਰਨ ਤੋਂ ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਘਬਰਾਂਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਸ ਗਲ ਕੁਝ ਕੱਪੜੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਉਣਾ ਬਹੁਤੇ ਕੇਤ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਆਂਢ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਬੱਚੇ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਬੰਟੇ ਜਾਂ ਸ਼ਟਾਪੂ। ਜੇ ਕੋਈ ਬੱਚਾ ਰੋਂਦ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਕੋਲ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਕਰਨ ਲਈ “ਅਂਟੀ, ਅਂਟੀ” ਕਰ ਕੇ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਦੇ। ਕਦੀ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਨ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ, ਕਦੀ ਨਾ ਜਾਂਦੀ। ਕਦੀ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦਾ, ਕਿਸੇ ਸਾਂਝੇ ਕੰਮ ਲਈ ਚੰਦਾ ਮੰਗਣ ਜਾਂ ਕੋਈ ਦਫਤਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਹਿਣ। ਇਕੱਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅੰਦਰ

ਲੰਘਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਖਲੋ ਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਜਾਂ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੀ, “ਮੈਂ ਨਹਾ ਰਹੀ ਹਾਂ” ਜਾਂ “ਕੱਪੜੇ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਠਹਿਰ ਕੇ ਆ ਜਾਣਾ।” ਜੇ ਕੋਈ “ਭੈਣ ਜੀ, ਭੈਣ ਜੀ” ਕਰਦੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਭੁਗਤਾ ਦਿੰਦੀ। ਇਕ ਗੁਆਂਛਣ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਰਿੱਧਾ ਪੱਕਾ ਵੀ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਵਿਚ ਸਵੇਰੇ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਗਰਮ ਪਾਣੀ। ਬਹੁਤੇ ਸਵੇਰੇ ਉਠ ਕੇ ਉਹ ਦੁਧ ਲੈ ਆਉਂਦੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਚਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੰਦੀ ਤੇ ਫਿਰ ਨਾਸ਼ਤਾ। ਤੇ ਫਿਰ ਇਕ ਬੂਹਿਓਂ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਬੂਹਿਓਂ ਉਹ ਦਫਤਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ।

ਜੇ ਦਫਤਰੋਂ ਛੁਟੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਕਰਦੀ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕਪੜੇ ਵੀ ਧੋ ਦਿੰਦੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਖੌਰੇ ਇਹ ਠੀਕ ਧੁਪਣ ਕਿ ਨਾ। ਮਰਦਾਵੋਂ ਕਪਣੇ ਧੋਣ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਤਜਰਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਮੁੜਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਪੈਂਟ ਕਮੀਜ਼ ਧੋ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਦੇਖ ਲੈ ਠੀਕ ਧੁਪੇ ਹੈਨ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਅੱਖੇ ਕੋਨੇ ਵਿਚ ਇਕ ਧੋਬੀ ਕਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰਦਾ ਏ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਕਰਵਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਮਰਦਾਵੋਂ ਕੱਪੜੇ ਉਸ ਕੋਲ ਲਿਜਾਂਦਿਆਂ ਸੰਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।”

ਇਸਤਰੀ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਬੜਾ ਰੁਹਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਧੋਬੀ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਇਸਤਰੀ ਗਰਮ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਝਟ ਕਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਉਸੇ ਕਤਾਰ ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਮਕਾਨ ਦੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਧੋਬੀ ਇਸੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਰੁਝਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੋਲ ਇਕ ਮੰਜ਼ੀ ਉਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਸਤਰੀ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਰਖੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਪੈਂਟ ਤੇ ਕਮੀਜ਼ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜੀ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖਲੋ ਗਿਆ। ਕੱਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰਨਾ ਵੀ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਰਗਾ ਹੀ

ਕੰਮ ਹੈ। ਗਲਤ ਥਾਂ ਉਤੇ ਇਸਤਰੀ ਫਿਰ ਜਾਏ ਤਾਂ ਕਪੜੇ ਦੀ ਭਾਂਨ ਸਦਾ ਲਈ ਖਰਾਬ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਕ ਥਾਂ ਦੇ ਪੱਕੀਆਂ ਭਾਨਾਂ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਧੋਬੀ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਿਹਾ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਲ ਖਲੋਤਾ ਉਸ ਵਲ ਵੇਖਦਾ ਰਿਹਾ।

ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿਚ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣ ਦੀ ਉਨੀਂ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੰਨੀ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਧਿਆਨ ਪਾਸੇ ਰੱਖਣ ਦੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਠੀਕ ਸਮਝੀ।

“ਆਹ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਮੇਰੇ ਵੀ ਪਰੈਸ ਕਰ ਦੇਣੇ”, ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

“ਇਸ ਵੇਲੇ ਤੇ ਟਾਈਮ ਨਹੀਂ ਹੈ।” ਧੋਬੀ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੇ ਵਲ ਵੇਖੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਕੀ ਗੱਲ? ਟਾਈਮ ਕੌਣ ਲੈ ਗਿਆ?” ਮੈਂ ਖਿਲਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸਾਂ।

“ਸਤ ਵਜੇ ਮੈਂ ਕਿਧਰੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।” ਧੋਬੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਘੜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਿਆ। ਸਾਢੇ ਛੇ ਵੱਜੇ ਸਨ।

“ਅਜੇ ਤੇ ਅੱਧਾ ਘੰਟਾ ਪਿਆ ਏ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਨੇ।” ਉਸ ਕੋਲ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਕੱਪੜੇ ਹੀ ਦਿਸਦੇ ਸਨ।

“ਨਹੀਂ ਕੁਝ ਕੱਪੜੇ ਪਏ ਨੇ ਹੋਰ ਵੀ।” ਉਸ ਨੇ ਹੋਰ ਮੰਜ਼ੀ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ।

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੱਪੜਿਆਂ ਤੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੋਂ ਵਧ ਨਹੀਂ ਲਗਣੇ। ਸਤ ਵਜੇ ਦੀ ਥਾਂ ਤੂੰ ਸਤ ਵਜ ਕੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਈ,” ਮੈਂ ਫਿਰ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।

“ਨਹੀਂ ਜੀ, ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਸਤ ਵਜੇ ਜਾਣਾ ਏ। ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਏ।”

“ਡਬਲ ਰੇਟ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ?” ਮੈਂ ਕੰਮ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦਸਣ ਲਈ ਪੁੱਛਿਆ। ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸਤਰੀ ਕੀਤੇ ਕੱਪੜੇ ਕਿਵੇਂ ਵਾਪਸ ਲੈ ਜਾਂਦਾ?

“ਨਹੀਂ ਜੀ, ਕੱਪੜੇ ਇਸਤਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਡਬਲ ਰੇਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।”

ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਵੀ
ਪਤਾ ਸੀ।

“ਕੋਈ ਹੋਰ ਧੋਬੀ ਹੈ ਵੇ
ਨੇੜੇ?” ਮੈਂ ਉਸ ਨਾਲ
ਅਪਣਤ ਬਨਾਉਣ
ਲਈ ਕਿਹਾ।

“ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਦੇਖ
ਲਓ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ
ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ।” ਉਸ
ਨੇ ਕੋਰਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਮੈਂ ਕੱਪੜੇ ਮੇੜ ਲਿਆਇਆ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਟੈਰੀਲੀਨ ਵਾਲੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਨੂੰ
ਇਸਤਰੀ ਕਰਾਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਠੀਕ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਮੈਂ
ਆਪਣੇ ਮਨ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਦਿੱਤਾ।

ਕੱਪੜੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮੈਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਪਿਛੋਂ ਜਦੋਂ
ਮੁੜਦਾ ਹੋਇਆ ਮੈਂ ਉਪਰੋਂ ਲੰਘਿਆ ਤਾਂ ਧੋਬੀ ਅਜੇ ਵੀ ਕੱਪੜੇ ਇਸਤਰੀ
ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਘੜੀ ਵਲ ਦੇਖਿਆ। ਸਾਢੇ ਸਤ ਵੱਜੇ ਸਨ।

.....

**ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਚਮੜੀ ਨਾਲੋਂ, ਕੋਈ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ ਵਧੇਰੇ
ਨਿੱਖ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ । — ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ**

ਪਿਆਰੇ ਦੇਸਤੇ, ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਬਰ ਦਾ ਪਲੇਠਾ
ਅੰਕ ਪਸੰਦ ਆਵੇਗਾ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਇਸ
ਮੈਗਾਜ਼ੀਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਦੇਸਤਾਂ ਨਾਲ ਵੀ
ਸਾਂਝਾ ਜਗੂਰ ਕਰੋ ਤਾਂਕਿ ਇਹ ਜਿਆਦਾ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ
ਪਾਠਕਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇ। ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ
ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੇ ਅੰਕ ਨਿਰੰਤਰ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ
ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੇ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ ਤਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਕੁ ਵੀ ਹੋ ਸਕੇ
ਸਾਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਵੀ ਜਗੂਰ ਦਿਓ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ
ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ੀ ਮੇਹਨਤ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ
ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਪੂਰਾ ਵਕਤ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕਾਮਿਆਂ
ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਜਗੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੇ, ਨਿਰੰਤਰ
ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋਵੇਗਾ।

ਆਪ ਸਭ ਵੱਲੋਂ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਹੁੰਗਾਰੇ ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ
ਆਸ ਵਿੱਚ । — ਟੀਮ ਅੰਬਰ

ਸਹਿਯੋਗ ਭੇਜਣ ਲਈ ਵੇਰਵਾ

Gurmeet Singh

Kotak Mahindra Bank

A/C No. - 3213855511

IFSC - KKBK0003907

ਤੁਸੀਂ ਰਚਨਾਵਾਂ, ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ ਹੇਠ
ਲਿਖੀ ਈਮੇਲ ਆਈਡੀ 'ਤੇ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

sahitakambar@gmail.com

ਅੰਬਰ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਸੋਸ਼ਲ ਮੀਡੀਆ

'ਤੇ ਵੀ ਜੁੜ ਸਕਦੇ ਹੋ ।

WHATSAPP

+91
9465432457

FACEBOOK

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ
sahitak.ambar

TWITTER

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ
sahitak_ambar

TELEGRAM

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ
sahitak_ambar

INSTAGRAM

ਅੰਬਰ ਮੈਗਜ਼ੀਨ
sahitak.ambar